Szegedi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Uráli Nyelvészet Program

CSELEKVÉSNEVES SZERKEZETEK A MANYSIBAN
DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Bíró Bernadett

Témavezető: Dr. Bakró-Nagy Marianne

Szeged

2014

Tartalomjegyzék:

Rövidítésjegyzék	4
1. Bevezetés	7
1.1. Célkitűzés	7
1.2. A manysi nyelv	8
1.3. A korpusz	9
1.4. A dolgozat felépítése	12
2. Nominalizáció	13
2.1. A nominalizáció definíciója	13
2.2. A nominalizáció funkciói	14
3. Cselekvésnevek és cselekvésneves szerkezetek	19
3.1. Cselekvésnevek – Definíció	19
3.2. Cselekvésneves szerkezetek (ANC-k)	23
3.3. Cselekvésnevek és cselekvésneves szerkezetek – Állásfoglalás	29
3.4. A cselekvésneves szerkezetek vizsgálatának megközelítési módjai	30
3.4.1. Generatív grammatika	30
3.4.2. Tipológiai megközelítés	36
3.5. Az argumentumokkal kapcsolatos problémák	40
3.5.1. Grammatikai viszonyok vagy tematikus szerepek?	40
3.5.2. Az argumentumok redukciója	42
4. A nem-véges igealakok meghatározása és egymáshoz való viszonyuk	45
4.1. A nem-véges igealakok meghatározása	45
4.2. Főnévi igenevek és cselekvésnevek	50
4.3. Melléknévi igenevek és cselekvésnevek	55
4.4. Határozói igenevek és cselekvésnevek	56
5. Igenevek és cselekvésnevek a manysiban	59
5.1. Igenevek és cselekvésnevek a manysi nyelvtanokban és szóképzésről írt művekben	61
5.2. Igenevek és cselekvésnevek Sz. Kispál Magdolna: A vogul igenév mondattana (1966) c.művében	67
5.3. Cselekvésnevek vagy igenevek? – Állásfoglalás	73
6. A manysi cselekvésneves szerkezetek elemzése	77
6.1. Szempontok – Bevezetés	77
6.2. Nominalizációk: leltár és funkció	80
6.2.1. Előfordulnak az adott nyelvben a fentiekhez hasonló nominalizációk?	80
6.2.2. Hogyan jelölik ezeket a szerkezeteket (főképpen: mi a nominalizáció-jelölő morfológiai státusza)?	80
6.2.3. Milyen szerkezetekben jelennek meg az egyes nominalizáció-jelölők?	80
6.3. Nominalizációk: alapvető mondattan	83
6.3.1. Hogyan jelölik az ige alapvető argumentumait, az alanyt és a tárgyat?	83
6.3.2. Nominalizáció: szerkezeti variánsok	99
6.3.3. A névmási argumentumok jelölése	105
6.3.3.1. A névmási argumentumok jelölése megegyezik-e a főnévi argumentumok jelölésével?	105
6.3.3.2. Ha a névmási argumentumok jelölése eltérő, megtalálható-e	

ez a jelölési mód más NP-knél is?	106
6.4. Deverbalizáció: morfológiai aspektusok	107
6.4.1. Milyen igei kategóriák találhatók meg egy ragozott igén az adott nyelvben?	107
6.4.2. Mely igei kategóriák őrződnek meg a nominalizációban?	107
6.4.2.1. Igeidő	107
6.4.2.2. Igemód	109
6.4.2.3. Igenem	119
6.4.2.4. Egyeztetés az alannyal	124
6.4.2.5. Egyeztetés a tárggyal	124
6.4.2.6. Tagadás	126
6.4.3. Ha egy igei kategória jelölője (marker) megőrződik, megőrződik-e egyúttal a funkciója is?	128
6.5. Deverbalizáció: szintaktikai aspektusok	129
6.5.1. Hogyan fejeződnek ki az argumentumok és a módosítók egy ragozott igét tartalmazó mondatban az adott nyelvben?	129
6.5.2. Hogyan fejeződnek ki az argumentumok és a módosítók a nominalizációban?	130
6.6. Főnevesülés: Morfológiai aspektusok	134
6.6.1. Milyen főnévi kategóriák jelenhetnek meg egy (nem-képzett) főnéven az adott nyelvben?	134
6.6.2. Milyen főnévi kategóriák jelenhetnek meg egy nominalizált predikátumon?	134
6.6.3. A fent említett főnévi kategóriák produktívan használatosak vagy nem?	140
6.6.4. Ha az adott nyelvben több birtokos kategória is található, melyik használatos a nominalizációban?	140
6.7. Főnevesülés: Szintaktikai aspektusok	141
6.7.1. Ha az adott nyelvben lehetséges az argumentumok birtokos típusú jelölése, melyik argumentumot jelölik a birtokos formával?	141
6.7.2. Ha az adott nyelvben többféle birtokos szerkezet használatos, mely argumentumokat jelölik az egyes szerkezetek?	141
6.7.3. Megjelennek-e a nominalizációban főnévi módosítók?	141
6.8. A szórend a nominalizációban	142
6.9. Külső szintaxis (mellékmondatok)	142
6.9.1. Milyen argumentum-pozícióban jelenik meg a nominalizáció?	142
6.9.2. A főnevekkel megegyező morfoszintaktikai tulajdonságokat mutatnak-e a nominalizációk ezekben a pozíciókban?	144
6.9.3. Különböző morfoszintaktikai tulajdonságokat mutatnak-e a nominalizációk, ha különböző pozíciókban állnak?	145
7. Cselekvésneves szerkezetek az újabb manysi szövegekben	146
7.1. Milyen szerkezetekben jelennek meg az egyes nominalizáció-jelölők?	147
7.2. Hogyan jelölik a bázisige alapvető argumentumait, tehát az intranszítív alanyt (S), a tranzitív alanyt (A) és a tranzitív igék direkt tárgyát (P) a nominalizációban?	148
7.3. A bázisige nem alanyi és nem direkt tárgyi bővítményeinek jelölése	154
7.4. Mely igei kategóriák őrződnek meg a nominalizációban?	155
7.5. A határozói módosítók kifejezése a nominalizációban	156
7.6. Mely főnévi kategóriák jelenhetnek meg a nominalizációban?	157

8. A cselekvésneves szerkezetek tipikus funkciói	160
8.1. Időhatározói mellékmondatok kifejezése	160
8.2. Befejezett jelen idő („present perfect”) kifejezése	164
8.3. Célhatározói mellékmondat kifejezése	165
8.4. Okhatározói mellékmondat kifejezése	165
8.5. Tagadás kifejezése	166
9. Összegzés	170
10. Summary	179
Köszönetnyilvánítás	188
A manysi példák forrása	189
Bibliográfia	190

Rövidítésjegyzék:

1	első személy
2	második személy
3s	harmadik személy, egyes szám
ABE	abesszívusz
ABESS	abesszívusz
ABL	ablatívusz
ABS	abszolutívusz
ACC	akkuzatívusz
ADE	adesszívusz
ADESS	adesszívusz
AN	cselekvésnév
ANC	cselekvésneves szerkezet
ANT	anterior (régmúlt)
COND	feltételes mód
CONV	határozói igenév (konverb)
DET	determináns
DET	(igei személyrag esetén) határozott (tárgyas ragozás)
DIM	kicsinyítő (képző)
DIR	direkcionális
DO	direkt tárgy
Du	duális
DU<1DU	(főnéven) két birtokra utaló, kettes szám 1. személyű birtokos személyrag, vagy (igén) két tárgyra utaló, kettes szám 1. személyű igei személyrag
EGR	egresszívusz
ERG	ergatívusz
GER	határozói igenév
ILL	illatívusz
ILLAT	illatívusz
IMP	felszólító mód
INE	inesszívusz
INESS	inesszívusz

INF	főnévi igenév
INS	insztruktívusz
INSTR	insztrumentálisz
INSTRK	insztruktívusz
IRR	irreális
LOC	lokatívusz
MOD	modális
NEG	tagadás
NEG.EX	tagadó létige
NMLZ	nominalizáció
NOM	nominalizáló elem
PART	melléknévi igenév
PART	partitívusz
PARTIT	partitívusz
PASS	szenvető/passzív
PAST	múlt idő
Pl	többes szám
PL<1PL	(főnéven) több birtokra utaló, többes szám 1. személyű birtokos személyrag, vagy (igén) több tárgyra utaló, többes szám 1. személyű igei személyrag
PLUR	többes szám
PR	jelen idő
PRES	jelen idő
PRONPERS	személyes névmás
PTCP.PRS	folyamatos melléknévi igenév
PTCP.PST	befejezett melléknévi igenév
Px	birtokos személyrag
REL	relatív (vonatkozó)
Sg	egyes szám
SG<1SG	(főnéven) egy birtokra utaló, egyes szám 1. személyű birtokos személyrag, vagy (igén) egy tárgyra utaló, egyes szám 1. személyű igei személyrag
TERM	terminatívusz
TOP	topik

TRA	transzlatívusz
TRANSL	transzlatívusz
Vx	igei személyrag

A nyelvjárások rövidítése:

É	északi manysi
K	keleti manysi
P	pelimi
L	lozvai
LO	felső-lozvai
U	alsó-lozvai

„Fényben ülés és széltolás, a széléig merészkedés,
Napfelkelés, parton futás, elbotolás, hanyatt dőlés,
Elaluvás, felébredés, kertben ülés, növénynövés,
Hátradőlés, napnyugovás, fényben ülés, hunyorítás...”
(Lovasi András)

1. Bevezetés

1.1. Célkitűzés

Dolgozatomban a manyisi (vogul) cselekvésneveket vizsgálom, elsősorban tipológiai szempontból.

A dolgozatnak két fő célkitűzése van. Egyik célom a manyisi cselekvésneves szerkezetek morfológiájának és szintaktikai viselkedésének részletes bemutatása, tehát többek között annak vizsgálata, hogy milyen szintaktikai környezetben fordulhatnak elő, milyen mértékben őrzik meg az eredeti ige vonzatkeretét, lehetnek-e saját bővítményeik, toldalékolhatók-e, milyen igei és névszói tulajdonságokkal rendelkeznek. Másik célom a tipológiai szempont érvényesítése vizsgálataim során, tehát a manyisi szerkezetek összevetése a cselekvésneves szerkezetekről alkotott tipológiai megfigyelésekkel. Mivel a manyisiban a cselekvésnevek szorosan összefonódnak az igevevekkel, ezért röviden kitérek az igevevek, igeveves szerkezetek bemutatására is.

A nominalizáció, valamint azon belül a cselekvésneves szerkezetek elemzése központi helyet foglal el az utóbbi évtizedek nyelvészeti kutatásaiban (l. többek között Alexiadou – Rathert 2010, Ylikoski 2009, Koptjevskaja-Tamm 1993, 2003, 2005, Alexiadou 2001, Laczkó 1997, 1998, 2000a). A nagyfokú tudományos érdeklődés magyarázata többek között az, hogy a különféle nominalizáció-típusok kiváló példái a kategóriájukat tekintve ambivalens viselkedést mutató szerkezeteknek (vö. pl. Koptjevskaja-Tamm 2003).

A manyisi nyelvet illetően azonban a nominalizáció, és azon belül a cselekvésnevek a kevésbé kutatott területek közé tartoznak. A nyelvtanokban általában nem különítik el egymástól az igeveveket és a cselekvésneveket, az igevevek bemutatásánál olvashatunk a különböző igeveves szerkezetekről és az igevevek által betöltött különféle funkciókról, így a nomen actionisi szerepről is. Témaválasztásomat ezen kívül az is indokolja, hogy a kisebb finnugor nyelvek tipológiai szempontból igen feltáratlanok, a nagyobb tipológiai munkák adatbázisában csak elvétve szerepelnek. Hasznos lenne ezt a hiányt pótolni, hiszen ezáltal ezek a nyelvek is hozzájárulhatnak a különböző általános nyelvészeti megállapítások megerősítéséhez vagy éppen cáfolatához, alapot szolgáltathatnak új kutatások elvégzéséhez.

Másrészt a kis nyelvek számára is hasznos lenne, ha újabb nyelvészeti módszerek segítségével kapott eredményekkel gazdagítanánk eddigi ismereteinket.

1.2. A manysi nyelv

A manysi nyelv az uráli nyelvcsalád obi-ugor ágába tartozik. A manysik zöme a Tyumeni Területhez tartozó Hanti-Manysi Nemzetiségi Körzetben lakik, de élnek közülük a Szverdlovszki Területen, illetve a Komi Köztársaságban is. A legutóbbi (2010) népszámlálási adatok szerint 12.262 ember vallotta magát manysi nemzetiségűnek, ez 830 fővel több, mint a 2002-es adat (11.432 fő). Ez azonban nem jelent valódi népességnövekedést, hanem inkább a magukat manysiknak vallók arányának változását jelzi. Ez a 90-es években megindult oroszországbeli változásoknak köszönhető. Míg évtizedekkel ezelőtt a kisebb nemzetiségekhez való tartozás csak hátrányt jelenthetett, ez mostanra megváltozott: a kisebbséghez való tartozás sok szempontból előnyt, plusz juttatást jelenthet. A nyelvtudásra vonatkozó adatok alapján a manysik nyelvhasználata viszont drasztikusan csökken: míg 2002-ben 23%-uk beszélt anyanyelvét, 2010-ben ez az arány 7,6% (938 fő) körül volt, oroszul viszont gyakorlatilag mindenki beszél (Pusztay 2006: 45, <http://www.perepis-2010.ru/>).

Napjainkban manysi nyelven gyakorlatilag az északi manysi nyelvjárást értik, a déli és nyugati dialektusok már a 20. század elején eltűnőben voltak, a keleti (kondai) dialektust a 20. század közepéig még beszélték néhányan, irodalmi alkotások is jelentek meg kondai és jukondai manysi nyelven. Feltételezhetjük, hogy napjainkra a keleti nyelvjárások is gyakorlatilag kihaltak. Az északi nyelvjárást ma elsősorban az Ob alsó folyása és annak nyugati mellékfolyói, a Szoszva és a Szigva mentén beszélik a Hanti-Manysi Autonóm körzet (Tyumenyi terület) néhány falujában, valamint az Ivgyeli területen a Lozva folyónál (Szverdlovszki terület). Ez a nyelvjárás is az erősen veszélyeztetett változatok közé tartozik (vö. pl.: Bíró – Sipőcz 2009).

A manysi a legtöbb szempontból tipikusan agglutináló nyelvnek tekinthető. A manysiban nincs éles különbség a főnév, a melléknév és a névmások többségének ragozása között. A névszóragozásban hat esetet különböztetünk meg: nominatívusz, lokatívusz, latívusz, ablatívusz, transzlátívusz és instrumentálisz. Akkuzatívusz csak a nem-északi nyelvjárásokban van. A számkategóriát tekintve a manysiban van egyes, kettes és többes szám. Az esetragok kettes és többes számban ugyanazok, mint egyes számban, kivéve az instrumentáliszt (egyes számban: *-l/-əl*, kettes számban: *-təl*) és a transzlátívuszt, amely csak egyes számban használatos. A számjelek megelőzik az esetragokat.

A birtokviszony kifejezése vagy pusztán birtokos – birtok szórenddel, vagy pedig birtokos személyragokkal történik, amelyek utalnak a birtokos számára és személyére, valamint a birtok számára. A birtokos személyragozásban megkülönböztetünk a birtokosban és birtokban is egyes, kettes és többes számot, a birtokosban három személyt. Az esetragok a birtokos személyragok után következnek.

Az igeragozásban a következő kategóriákat különböztetjük meg:

1. Ragozás (alanyi/határozatlan és tárgyas/határozott)
2. Személy (első, második és harmadik)
3. Szám (egyes, kettes és többes)
4. Igeidő (jelen és múlt)
5. Mód (kijelentő, felszólító, feltételes-óhajtó, narratív/miratív¹)².

A manysi alapszórendje SOV, a bővítmény mindig megelőzi a fejet: a jelző a jelzett szót, a birtokos a birtokot. A jelző és a jelzett szó közt nincs kongruencia, számnévi jelző után a jelzett szó egyes számban áll. Az alany és az igei állítmány között általában számbeli és személybeli, az alany és a névszói állítmány között pedig számbeli egyeztetés áll fenn. Ha az alanynak számnévi jelzője van, vagy pedig kollektív jelentésű a főnév, akkor viszont általában értelmi egyeztetést alkalmaznak. A manysira igen jellemző az igeneves szerkezetek használata, olyankor is, amikor más nyelvek inkább mellékmondatokat használnak (vö.: Kálmán 1989, Riese 2001b).

1.3. A korpusz

Vizsgálataimat csak az irodalmi nyelv alapját képező északi nyelvjárásra korlátozom, mely az egyetlen ma is élő manysi nyelvjárás. A nyelvi anyag forrásai a Munkácsi Bernát

¹ A narratívot/miratívot/auditívot/abszentiét/evidenciálist elsősorban az orosz nyelvészeti irodalom különbözteti meg külön igemódként a manysiban (vö. pl., Rombandeewa 1973, Rombandeewa – Vahruseva 1989, Riese 2001b, Gerasimova 2004, Skribnik – Janda 2012). Erről bővebben l. 6.4.2.2.

² Munkácsinál (1894) és Kálmánnál (1975) a kijelentő, felszólító és feltételes mód mellett szerepel egy negyedik igemód is, mégpedig a „kedveskedő”, illetve „precatív” mód, amely alatt Munkácsi és Kálmán a *-riš~rəš* és a *-kwe (-ke)* kicsinyítő képzőkkel létrehozott igealakokat érti. A *-riš~rəš* jelentése sajnálkozó, vagy megvető, a *-kwe (-ke)* jelentése pedig kedveskedő, becéző, pl.: *toti-ke-m* 'szívesen, szeretettel hozok', *toti-ke-n!* 'hozzál, kedves!', *toti-riš-əm* 'én hozok szegény (nehéz nekem)', *tāja-riš-en!* 'egyél (te szegény, nyomorult éhenkórász)! (Munkácsi 1984: 40, Kálmán 1975: 56, 61). Ezeket az igealakokat más szerzők (pl. Rombandeewa 1973, Rombandeewa – Vahruseva 1989, Riese 2001b) egyszerű képzett alakoknak tartják. A fent említett kicsinyítő képzők nagyon produktívak, és bármely igei tőhöz hozzájárulhatnak (sőt, Rombandeewa szerint bármilyen szóhoz hozzákapcsolhatók a köztöszók kivételével, vö. Rombandeewa 1973: 176), s az adott tő aztán felvehet igenem-, idő-, illetve módjeleket. Ezek a képzők a szubjektív árnyalat kifejezésére szolgálnak, a *-kwe (-ke)* a beszélő pozitív álláspontját fejezi ki, és szívélyes, udvarias jelentést ad az ígéhez, míg a *-riš~rəš* sajnálkozást, megvetést fejez ki (Rombandeewa – Vahruseva 1989: 140, Riese 2001b: 59). Az, hogy a fent említett képzőkkel ellátott igealok módjeleket is felvehetnek, mindenképpen amellet szol, hogy ezek a szuffixumok valóban „csak” kicsinyítő képzők, és nem igei módjelek.

(Munkácsi, 1892–1896) és az Artturi Kannisto (Kannisto–Liimola, 1951–1963) által a XIX. század végén/XX. század elején gyűjtött folklórszövegek. Dolgozatom tehát egy szinkrón, tipológiai leírás, s az a szinkrón szint, amelyet tárgyal, a 100 évvel ezelőtti manysi nyelv. Amellett, hogy miért egy viszonylag régi nyelvállapotot vizsgálok, a következő érvek szólnak:

1. A nyelvi anyag nagysága és hozzáférhetősége

A régi szövegekhez hasonló terjedelmű és reprezentativitású, mai beszélt nyelvi anyag nem áll a rendelkezésemre. Habár az elmúlt 100 év során számos újabb folklórszöveg, valamint más jellegű, manysi nyelvű írás jelent meg, és kétségtelen, hogy ma már egyszerűbb anyanyelvi beszélőktől anyagot gyűjteni, akár személyes találkozás, terepmunka nélkül is, mégis úgy láttam, hogy a 19. századi folklórszövegek mind mennyiségüket, mind pedig nyelvi változatosságukat tekintve alkalmasabbak a vizsgálat elvégzésére, ezért döntöttem végül a régebbi nyelvállapot vizsgálata mellett.

2. A nyelvi állapot jellege

A folklórszövegek által képviselt nyelvi állapot még (főként az oroszról) jóval kevésbé befolyásolt állapot volt, mint a mai. Az tehát közelebb állt még ahhoz az „eredetibb” nyelvi állapothoz, amelyik a nyelvi kontaktusoktól inkább mentes, és ezért a manysira inkább jellemző, koherensebb grammatikai képet mutató állapot volt. Itt szeretném hangsúlyozni, hogy az „eredetibb” megnevezés semmiféle értékítéletet nem tartalmaz: sem a régebbi, sem az újabb nyelvi állapotot nem tartom sem jobbnak, sem rosszabbnak, egyszerűen csak a kettő közötti különbségeket kívántam bemutatni.

A korpuszt tehát a következő művek alkották:

Munkácsi Bernát (1892–1896): *Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV*. MTA, Budapest.

Kannisto, Artturi – Liimola, Matti – Eiras, Vuokko (1982): *Wogulische Volksdichtung. Wörterverzeichnis zu den Bänden I–VI*. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki. MSFOu. 180.

Ez tulajdonképpen az összes rendelkezésre álló forrást jelenti, amely azonban csak részben digitalizált, ezért a korpusz nagyságára vonatkozóan csak becsült értéket tudok megadni. A korpusz nagysága hozzávetőleg 160.000 szó, amelyből mintegy hétszáz példát gyűjtöttem. (A példák számát némileg korlátoztam, ugyanis a többször ismétlődő, nagyon hasonló példákat csak egyszer vettem figyelembe.) Természetesen az a tény, hogy a 100 évvel ezelőtti nyelvállapotot vizsgálom, némileg korlátozza az elvégezhető elemzéseket, hiszen a korpusz nem bővíthető, tehát csak azt lehet vizsgálni, amire található adat a korpuszban. Ez a tény felveti azt a kérdést, hogy hogyan és milyen mértékben kell tekintettel lenni az adatok számára egy ilyen nyelvészeti elemzés során, hiszen jelen vizsgálat során is előfordult, hogy bizonyos jelenségekre csak néhány (esetenként csupán 1-2) példa állt rendelkezésemre a

feldolgozott korpuszból. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy pusztán néhány példára nem feltétlenül lehet messzemenő megállapításokat alapozni, azonban úgy gondolom, hogy bármilyen kisszámú példát is figyelembe kell venni a vizsgálat során, habár az ezekre alapozott következtetésekkel óvatosabban és körültekintőbben kell bánni. Vizsgálatom során tehát a következőképpen járok el: ha valamire csak néhány példa található a korpuszban, akkor azt olyan jelenségként értékelem, amely lehetséges, de megléte biztosan nem állítható.

Az elemzések során főként Munkácsi gyűjtéséből (Munkácsi 1892–1896) származó példákat közlök az adatok könnyebb kezelhetősége miatt. A manysi nyelvű példákat egységesen a Kálmán Béla-féle átírásban közlöm (Munkácsi – Kálmán 1986: 9–11). A régi szövegekben a mondatok általában kis kezdőbetűvel vannak lejegyezve, ezt az írásmódot a példák közlésénél én is követem. A folklórszövegekből származó nyelvi példák esetén megtartottam Munkácsi és Kannisto fordítását. Itt jegyzem meg, hogy a különféle szerzőktől származó, egyéb nyelvi példák esetén mindig megtartottam a szerzők eredeti átírását, glosszázását és fordítását. Ahol az idegen nyelvű példáknál a morfológiai elemzés hiányzott, ott a könnyebb érthetőség kedvéért – amennyiben szükségesnek tartottam – pótoltam azt. A példák glosszázásánál az Ob-Babel projekt (<http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/index.php?abfrage=introduction&navi=about&subnavi=>) által használt rövidítéseket alkalmaztam (<http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/index.php?abfrage=tagging&subnavi=subgrammar>).

Természetesen a régi folklórszövegekben előfordulnak olyan példák, amelyek a beszélt nyelvtől, főleg a mai magyar beszélt nyelvtől nagyon távolinak és idegennek tűnnek, és ezért első olvasásra talán furcsák és nehezen értelmezhetők. Az ilyen példák idézését a dolgozatban igyekeztem elkerülni, és inkább azokat bemutatni, amelyek akár nem folklór-jellegű, újabb szövegekben is megjelenhetnének. Szándékosan belekerült azonban a dolgozatba néhány „furcsább” példa is, hogy legalább pár példával szemléltessem a jellegzetes manysi szerkezeteket, megfogalmazási módokat, még ha azok értelmezése a mai olvasó számára nem is minden esetben nehézségek nélküli.

A korpusz kiválasztása során vizsgáltam viszonylag újabb manysi szövegeket is az 1989-től kéthetente megjelenő manysi újságból, a *Lujima Seripos*-ból. A fent említett okok miatt azonban ezek a szövegek végül nem kerültek bele a korpuszba. A 7. fejezetben mégis adok egy rövid elemzést az újabb szövegekben szereplő cselekvésneves szerkezetekről, az itt közölt adatok azonban csak kiegészítésnek tekinthetők, ez a fejezet tehát csak egyfajta kitekintésként szolgál az újabb szövegek felé. Az újabb nyelvállapot cselekvésneveinek részletes vizsgálata további kutatások tárgyát képezheti.

1.4. A dolgozat felépítése

Dolgozatomban a manysi cselekvésneves szerkezetek morfológiáját és szintaktikai viselkedését mutatom be. Mivel a cselekvésnevek a nominalizáció során létrejövő főnevek egyik csoportját alkotják, ezért a bevezetés és a korpusz bemutatása után a második fejezetben áttekintem a nominalizáció fajtáit és funkcióit általában.

A harmadik fejezet a cselekvésnevek és cselekvésneves szerkezetek definícióját, az ezzel kapcsolatos problémákat, valamint a cselekvésneves szerkezetek vizsgálatának különböző megközelítési módjait tartalmazza.

Mivel a manysiban, mint számos más nyelvben, a cselekvésnevek összefonódnak egyéb nem-véges (non-finite) igealakokkal, a negyedik fejezetben bemutatom ezen igealakok meghatározásának nehézségeit és a nem-véges igealakok egymáshoz való viszonyát.

Az ötödik fejezetben áttekintem, hogy a manysiról írott szakirodalomban milyen nem-véges igealakok jelennek meg, ezeket hogyan kezelik az egyes szerzők, illetve azt, hogy tesznek-e említést cselekvésnevekről. A fejezet végén érvelek amellett, hogy a manysiban a hagyományosan melléknévi igeneveknek tartott szóalakok töltik be a („komplex esemény” jelentésű) cselekvésnevek szerepét is.

A hatodik fejezet a manysi cselekvésneves szerkezetek morfológiai és szintaktikai tulajdonságainak részletes vizsgálatát tartalmazza, melyet elsősorban a *Leipzig Questionnaire on Nominalizations and mixed categories* (Andrej Malchukov, Maria Koptjevskaja Tamm, Peter Cole, Gabriella Hermon, Jaklin Kornfilt, Bernard Comrie) alapján végeztem el.

A hetedik fejezetben röviden bemutatom, hogy a száz évvel ezelőtti nyelvállapothoz képest milyen változások történtek a cselekvésnevek morfológiai és szintaktikai tulajdonságaiban az újabb szövegek tanúsága alapján.

A nyolcadik fejezetben áttekintem a manysi cselekvésneves szerkezetek főbb funkcióit, és végül a kilencedik fejezetben összegzem vizsgálatom eredményeit.

2. Nominalizáció

2.1. A nominalizáció definíciója

A 'nominalizáció' terminus lényegében azt jelenti, hogy valamit főnévvé alakítunk (Comrie – Thompson 1985: 349). A nominalizáció két fajtája a „lexikai” (*lexical*) és a „mondat-szintű” (*clausal*)³ nominalizáció.

A lexikai nominalizáció során egy ige vagy egy melléknév alakul át főnévvé (Comrie – Thompson 1985, Givón 1990: 498). Az így létrejövő főneveket két nagy csoportra oszthatjuk. Az első csoportba tartoznak a cselekvésnevek, melyek az ige vagy melléknév által jelölt cselekvést vagy állapotot nevezik meg, a második csoportba pedig azok a főnevek, amelyek valamely argumentumot jelölnek. A két csoport között az a különbség, hogy az első csoportba tartozó főnevek megőrzik a képzésük alapjául szolgáló igék vagy melléknevek bizonyos tulajdonságait, míg a második csoportba tartozók szintaktikailag tipikusan úgy viselkednek, mint bármilyen más főnév, és csak morfológiai és (gyakran kiszámíthatatlan és sajátos) szemantikai kapcsolatban állnak az alapigével vagy -melléknévvel (Comrie – Thompson 1985: 349). Ennek alapján tehát a lexikai nominalizáció során létrejövő főnevek a következőképpen csoportosíthatók:

A. Valamely cselekvés vagy állapot neve

1. cselekvésnevek (action/state nominals) (*olvasás, tévézés; truck-driving*)

B. Valamely argumentum neve

2. a cselekvőt megnevező főnevek (agentive nouns) (*író, olvasó; singer, writer*)
3. a cselekvés eszközét megnevező főnevek (instrumental nouns) (*reszelő, sajt szeletelő; slicer*)
4. a cselekvés módját kifejező főnevek (manner nouns) (török *ye-* 'to eat' → *yeyiş* 'way of eating')
5. a cselekvés helyét megnevező főnevek (locative nouns) (*mulató, ebédlő*)
6. a cselekvés tárgyát megnevező főnevek (objective nouns) (szundanéz *inum* 'to drink' → *inuman* 'drink/alcohol', *omoy* 'to say' → *omoyan* 'word/saying')
7. a cselekvés okát kifejező főnevek (reason nouns) (szundanéz *dataŋ* 'to arrive' → *paŋdataŋ* 'reason for arrival', *indit* 'to leave' → *paŋindit* 'reason for leaving') (vö.: Comrie – Thompson 1985: 349).

³ Mivel ezeknek a terminusoknak nincs magyar megfelelője, a saját fordításomon kívül (lexikai, illetve mondat-szintű nominalizáció) az egyértelműség kedvéért az angol elnevezéseket is megadom.

A nominalizációnak ez a fajtája tehát tisztán lexikai folyamat, amely egy szótári szót eredményez. A nominalizáció azonban meghatározható inkább grammatikai, mint tisztán lexikai folyamatként is, ebben az esetben a nominalizáció „az a folyamat, melynek során egy prototipikus igei csoport – akár egy teljes mondat (beleértve az alanyt), akár egy igei frázis (az alany nélkül) főnévi frázissá alakul” (Givón 1990: 498)⁴. Erre többnyire akkor van szükség, ha az igei csoport prototipikus főnévi pozíciót (vagy „funkciót”) foglal el – vagyis alanyként, direkt vagy indirekt tárgyként vagy határozóként áll – egy másik mondatban. A nominalizált NP-ben a korábbi ige funkcionál főnévi fejként, a korábbi igei frázis különböző elemei – főnévi argumentumok, igei bővítmények, határozók – pedig főnévi módosítókká válnak. A nominalizáció során különböző típusú szerkezeti átalakulások következnek be, melyek szükségesek ahhoz, hogy az igei csoport megközelítse a főnévi frázis prototípusát. Ezen átalakulások közé tartozik a prototipikus igré jellemző elemek elhagyása, és ezek helyettesítése a prototipikus főnévre jellemző elemekkel. Ezeket a szerkezeti átalakulásokat a következőképpen foglalhatjuk össze:

- a) az ige egy nem-véges, főnévi formát kap,
- b) az igei idő-, aspektus- és módjelölés hiányzik vagy szigorúan korlátozott;
- c) a grammatikai egyeztetés eltűnik vagy szigorúan korlátozott;
- d) az alany és a direkt tárgy esetjelölése módosul, többnyire a genitívusz irányába;
- e) különböző determinánsok jelenhetnek meg, melyek a korábbi igrét, a jelenlegi főnévi fejet módosítják;
- f) a határozók melléknévi módosítókká alakulnak a nominalizált főnévi csoportban

(Givón 1990: 499).

2.2. A nominalizáció funkciói

a) A nominalizáció minden olyan helyen megjelenhet, ahol egy főnévi frázisra van szükség. Így a nominalizációk legtöbbször mondatok alanyaként vagy tárgyaként, illetve prepozíciók tárgyaként jelennek meg (Comrie and Thompson 1985: 393). Nézzünk néhány angol példát:

⁴ „(...) the process via which a prototypical verbal clause – either a complete sentence (including the subject) or a verb phrase (excluding the subject) is converted into a noun phrase.”

alany: *His drinking too much* worried us.

tárgy: We didn't like *his drinking too much*.

prepozíció tárgya: We were sorry about *his drinking too much*. (Comrie and Thompson 1985: 393)

b) A nominalizációkat gyakran alkalmazzák határozói mellékmondatokban egy alárendelő kapcsoló elemmel (connector) kiegészítve. Például egy uto-azték nyelvben, a luiseño-ban (Kalifornia) találunk hasonló eljárási módot a feltételes mellékmondatok esetében, amelyekben egy általános alárendelő morféma, a *-qala* használatos:

(1) *ʔári-up póy ʔoy pu -ʔári-qala*

kick-IMP him(ACC) you(ACC) 3 GEN kick-SUBORD

'Kick him if he kicks you.' (Comrie and Thompson 1985: 393)

Számos nem-európai nyelvben a határozói mellékmondatok kevésbé finit grammatikai tulajdonságokat mutatnak. Ez jellemzi például a legtöbb tibeto-burmai nyelvet és sok északi uto-azték nyelvet is, melyekben a határozói mellékmondatok szintaktikailag – legalábbis történetileg – nominalizáltak. Nominalizált státuszukat a következő morfológiai tulajdonságok mutatják:

- az alany genitívusba kerül;
- az igeidő- és aspektusrendszer határozottan korlátozott;
- különböző névszói morfémák jelölik az igét (Givón 1990: 862).

Ez látható a következő ute (uto-azték nyelv, Utah, Kolorádó) mondatokban:

Főmondat:

(2) *ta'wa-ci sari-ci tata'a-qa*

man-SUBJ dog-OBJ kick-ANT

'The man kicked the dog.'

'Ha'/'akkor'-mellékmondat:

- (3) *ta'wa-ci sari-ci tata'a-kwa, ...*
man-GEN dog-OBJ kick-SUB
'If/when the man kicks/kicked/will kick the dog, ...'

'Miután'/'mivel'-mellékmondat:

- (4) *ta'wa-ci sari-ci tata'a-kway-kwa, ...*
man-GEN dog-OBJ kick-ANT-SUB
'After/because the man kicks/kicked/will kick the dog, ...' (példák: Givón 1990: 862–863)

c) Számos nyelvben nemcsak a határozói mellékmondatok, hanem az igevonzatok valamint a vonatkozó mellékmondatok is nominalizáltak, és csak a főmondatok rendelkeznek finit szintaxissal. Az ilyen nyelvek gyakran megkülönböztetik morfológiailag az alanyi és a tárgyi nominalizációt. Ez történik például a törökben, amelyben prenominális vonatkozó mellékmondatokat találunk. Az igt két különböző nominalizációs szuffixum jelölheti. Tárgyi vonatkozó mellékmondat esetén az alany genitívuszbba kerül, ahogy a nominalizált mondatokban általában. Az igenek pedig a nominalizációs szuffixumon kívül fel kell vennie egy az alannal egyeztetett birtokos személyragot is. Az igt tehát úgy kezelik, mintha az alany birtoka lenne:

Főmondat:

- (5) *adam ev-i gör-dü*
man house-ACC see-PAST
'The man saw the house.'

Alanyi vonatkozó mellékmondat:

- (6) *ev-i gör-en adam*
house-ACC see-S/NOM man
'the man who saw the house...' ('házat látott ember')

Tárgyi vonatkozó mellékmondat:

- (7) *adam-nin gör-düg-u ev*
man-GEN see-O/NOM-3SPOSS house
'the house that the man saw...' ('ember látta ház') (példák: Givón
1990: 664).

A törökben és a hozzá hasonló vonatkozói sémát használó nyelvekben a nominalizációs stratégia csak az alanyi és a tárgyi vonatkozó mellékmondatokat tudja megkülönböztetni. A direkt és indirekt tárgy megkülönböztetéséhez a morfológiai esetjelölés használata is szükséges. Ezt látjuk például a korábban már említett ute nyelvben, ahol az alanyi vonatkozó mellékmondatok az alanyi nominalizációs *-tu* szuffixummal vannak jelölve, a tárgyi vonatkozó mellékmondatok pedig a *-na* szuffixummal, az alanyuk pedig genitívusba kerül. Ezen kívül indirekt tárgyi vonatkozó mellékmondat esetén a főnévi fej és a vonatkozó mellékmondat közé egy *pu-* partikula kerül, mely a megfelelő névutót is hordozza (Givón 1990: 664–665).

Előfordulnak olyan nyelvek is, melyekben még nagyobb a nominalizációs elemek választéka, és így a tematikus szerepek egészen széles skálája különböztethető meg magukon a nominalizációs morfémaikon keresztül. Ezt látjuk például a lhasa-tibetiben, ahol a vonatkozó mellékmondatokban a *-mkhan* nominalizáló szuffixum használatos, ha a vonatkozó mellékmondat a cselekvőre utal, a *-sa* szuffixum, ha a lokatívra (valamint a datívra-benefaktívra), a *-yag*, ha a patiensre és az instrumentumra (nem perfektív kontextusban) és a *-pa* szuffixum, ha a nem-cselekvőre (perfektív kontextusban) (Givón 1990: 665–666).

Az, hogy a nominalizáció funkcionálhat vonatkozói mellékmondatként, nem is olyan meglepő, hiszen a nominalizáció és a vele egy szerkezetben lévő főnév értelmezhető két, mellérendelt nominális elemként: [NOM] [NOM], amelyek viszonyát a nyelvhasználók értelmezni tudják ugyanúgy, ahogy értelmezni tudják a módosító viszonyt egy olyan főnév-főnév összetételben is, amelyben a két nominális elem történetesen két nem-képzett főnév (*tree-house*) (Comrie and Thompson 1985: 394).

A manysiban a cselekvésnevek megjelenhetnek alanyként, tárgyként és posztpozíciók tárgyaként, valamint előfordulhatnak argumentumként álló mellékmondatokban, időhatározói

és vonatkozó mellékmondatokban is. A manysi cselekvésnevek funkciójáról bővebben a 6.2.3. és a 8. pontban lesz szó.

3. Cselekvésnevek és cselekvésneves szerkezetek

3.1. Cselekvésnevek – Definíció

A cselekvésnevek (*Verbalnomen, nazvan'ie d'ejstvija, action nominal, verbal noun, nomen actionis, masdar*, valamint *gerund* az angol és a latin értelmezésben) hagyományosan a nem-véges igealakok egyik alcsoportját alkotják. Azonban annak meghatározása, hogy pontosan mit értünk 'cselekvésnév'-en, nem teljesen egyértelmű – amint azt a különböző elnevezések is mutatják.

A cselekvésnevek egyik legáltalánosabban elfogadott definíciója Comrie nevéhez fűződik, e szerint a cselekvésnevek igéből képzett, cselekvést vagy folyamatot jelentő főnevek, melyek a nem képzett főnevekhez hasonlóan ragozhatók, és ugyanúgy felvehetnek elöljárószókat vagy névutókat, valamint meglehetősen produktivitást mutatnak (vö. Comrie 1976: 178).

Koptjevskaja-Tamm (1993), aki hetven nyelvben vizsgálta a nominalizációs frázisokat, elfogadta ezt a definíciót, azonban néhány problémára is felhívta a figyelmet vele kapcsolatban. Először is néha nehéz lehet eldönteni, hogy vajon egy adott nyelvben a cselekvésnevek ugyanúgy ragozódhatnak-e, és ugyanúgy kapcsolódhatnak-e közvetlenül elöljárószókkal és névutókkal, mint a nem-képzett főnevek, mivel számos nyelv grammatikai leírásából hiányoznak az erre vonatkozó információk. A morfológiai eseteket használó nyelvekben például úgy tűnik, meglehetősen gyakori, hogy bizonyos főnevek nem követik az általános főnévragozási sémát (Koptjevskaja-Tamm 1993: 6). Másodszor nincs általános kritérium annak eldöntésére, hogy bizonyos cselekvésnevek mutatnak-e „meglehetősen” produktivitást. Még a cselekvésnevek pontos státusza a szóosztályokon belül (categorical status) is jelentős variációt mutat a különböző nyelvekben: egyes nyelvekben a cselekvésneveket morfológiailag szabályos igealakokként kezelik, más nyelvekben viszont számos idioszinkretikus vonással rendelkező képzett főnevek különálló csoportjaként (Koptjevskaja-Tamm 1993: 6).

Koptjevskaja-Tamm a nem-véges igealakokat és azon belül a cselekvésneveket a függő igealakok (dependent verb forms) egy csoportjának tartja. Az ő meghatározásában egy igealak akkor tekinthető függő igealaknak egy nyelvben, ha nem használható egy független mellékmondat⁵ állítmányaként (Koptjevskaja-Tamm 1993: 23). Az 'igealak' kifejezés itt

⁵ Független mellékmondatok (independent clauses) mind az egyszerű mondatok (amelyek egyetlen tagmondatból állnak), mind pedig az olyan mellékmondatok, amelyek nincsenek alárendelve semmilyen más mondatnak egy összetett mondaton belül (Koptjevskaja-Tamm 1993: 23).

szélesebb értelemben értődik, magába foglalva az igei származékokat is. Az európai nyelvészeti hagyományban a nem-véges igealakokat morfológiai és kategoriális tulajdonságaik alapján azonosítják: ezekre az igealakokra az igei morfológia redukciója jellemző, amely elsősorban a személyragozást és/vagy a kategoriális státusz megváltozását foglalja magában. Ezért a nem-véges igealakok sosem funkcionálhatnak független mellékmondatok állítmányaként, tehát függő igealakok (Koptjevskaja-Tamm 1993: 29).⁶

Koptjevskaja-Tamm a fent említett problémák felvetése mellett további, a cselekvésnevekre jellemző megkülönböztető vonásokat is említ: a cselekvésnevek ugyanúgy tisztán eseményekre referálnak, mint az igék, azoktól eltérően azonban úgy, hogy az eseményeknek nevet adnak. A cselekvésnevek tehát egyesítik az igék és a főnevek szemantikai és diskurzusjegyeit, valamint morfológiájukban is kombinálódnak az igei és névszói vonások, és az egyes nyelvek az igei vagy a névszói szóosztályhoz közelebb állókként kezelik őket (Koptjevskaja-Tamm 1993: 6). A cselekvésnevek tehát köztes pozíciót foglalnak el a tipikus főnevek és a tipikus igék között (l. még Croft 1991). A cselekvésnevek szerinte tehát főnevek, vagy legalábbis tipikus főnévi pozícióban megjelenő szóalakok, amelyek a főnevekre jellemző inflexiós tulajdonságokat mutatnak, és/vagy a főnevekhez hasonlóan kapcsolódhatnak adpozíciókkal. A cselekvésnevek igékből jönnek létre valamilyen meglehetősen produktív módon, akár képzés, akár inflexió útján, és eseményekre és/vagy tényekre utalnak (Koptjevskaja-Tamm, 2005).

Ylikoskinál (2003) Koptjevskaja-Tamméhoz hasonló kiindulópontot találunk: a cselekvésnevek a nem-véges igealakok egy alcsoportját alkotják, nem-véges alakokon pedig hagyományos értelemben olyan formákat értünk, amelyeken általában nem jelölnek olyan kategóriákat, mint igeidő, igemód, aspektus, szám és személy, és ezek az alakok nem állhatnak önállóan független mondatok állítmányaként (Ylikoski 2003: 186). Ylikoski fő célja a különböző nem-véges igealakok definiálása, valamint egymáshoz való viszonyuk bemutatása mind szinkrón, mind pedig diakrón szempontból. Írásában kétféle megközelítési módot mutat be: a „szóosztály felőli megközelítési módot” és a „funkcionális megközelítési módot”.

Az első megközelítési módot alkalmazva a különböző nem-véges igealakokat aszerint definiáljuk, hogy melyik szóosztályba tartoznak. Ezzel a megközelítéssel a cselekvésnevek esetében mindjárt problémákba ütközünk, hiszen ezeket – mint arra már Koptjevskaja-Tamm is utalt – egyes nyelvekben inflexiós, míg más nyelvekben képzett deverbális névszóknak

⁶ A függő igealakok viszont nem szükségszerűen nem-ragozott igealakok, vö. Koptjevskaja-Tamm 1993: 29-32.

tartják. Számos nyugat-európai nyelvre is igaz ez a megállapítás, még ha a cselekvésnevek gyakran az összes igéből teljesen szabályosan és produktívan képezhetők, és az alapige valamint a cselekvésnév közötti szemantikai viszony ugyanaz marad, akkor is képzett főnevekként kezelik a cselekvésneveket ezekben a nyelvekben. Ennek oka, hogy a cselekvésnevek olyan főnévi frázisok fejeként funkcionálhatnak, amelyek funkciói megegyeznek a nem-képzett főnévi fejű főnévi frázisok funkcióival. Ellenben számos törökségi és kaukázusi nyelv leírásában gyakran az igei paradigma részeként kezelik a cselekvésneveket (vö.: Ylikoski 2003: 188–189). A „szóosztály felőli megközelítési módot” alkalmazva összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a különböző nyelveket tekintve a cselekvésnevek egy hosszú kontinuumot alkotnak a sok igei szintaktikai tulajdonsággal rendelkező, teljesen produktív alakok és a kevésbé produktív képzett főnevek között, melyek különböző morfológiai, szintaktikai és szemantikai idioszinkretikus vonással rendelkeznek (Comrie and Thompson 1985: 358–391, Koptjevskaja-Tamm, 1993).

A „funkcionális megközelítési módot” alkalmazva a nem-véges igealakokat aszerint határozzuk meg, hogy milyen – nem predikatív – funkciót töltenek be a mondatban. A kevés szerzők egyike, aki kizárólag szintaktikai funkcióik alapján egynél több alcsoportját határozza meg a nem-véges igealakoknak, I. V. Nedjalkov (1998, idézi Ylikoski 2003: 190). Nedjalkov csoportosításában a cselekvésnevek azonban nem szerepelnek.

Ylikoski megpróbálja összeegyeztetni e két megközelítési módot, és megpróbál egy olyan nézőpontot találni, amelyből vizsgálva őket a nem-véges igealakok fő típusai többé-kevésbé egységes rendszert alkotnak. Ylikoskinál a cselekvésnevek definíció szerint nominalizált igék, amelyek cselekvést vagy folyamatot jelölnek. Olyan (majdnem) teljesen produktív és szabályos formák, melyek alapvetően rendelkeznek a prototipikus főnevek összes morfológiai és szintaktikai tulajdonságával (Ylikoski 2003: 193). Természetesen vannak különböző kivételek ez alól a definíció alól, mint például a latin *-nd-* gerundium, amelynek nincs alanyesete, vagy a koreai és mongol cselekvésnevek, amelyeknek nincs genitívusza (Ylikoski 2003: 193). Az, hogy a cselekvésnevek bizonyos névszói eseteket vagy számjeleket nem vehetnek fel, néha abból a tényből ered, hogy ezek szemantikailag lehetetlenek vagy alkalmazhatatlanok (Koptjevskaja-Tamm 1993: 37–38). Ylikoski más szerzőkkel – például Koptjevskaja-Tammal – ellentétben a **cselekvésnév** terminust nem használja olyan többé-kevésbé idioszinkretikusan képzett deverbális főnevek esetében, mint például az angol *destruction*, *collapse* és *discovery*, hanem csak az angol *-ing* gerundiumra és ennek más nyelvekben található megfelelőire vonatkoztatva.

A cselekvésnevek szintaktikai funkcióit illetően Ylikoski vitatja annak a gyakorlatnak a helyességét, amely a cselekvésnevek mondatbeli funkcióját kizárólag az argumentumi szerepre szűkíti le. Mint írja, számos szerzőnél megtalálható ez a nézet, például Haspelmathnál (1995): „masdars⁷/verbal nouns [are] nonfinite verb forms specialized for argument subordination, or complementation” és van der Auweránál (1998), aki a határozói igenevek meghatározásánál az [$\pm$ argumental] jegyet említi, mint ami elkülöníti a cselekvésneveket a nem-argumentumi határozói igenevektől (Ylikoski 2003: 194). Ezzel szemben V. P. Nedjalkov nézetei szerint a cselekvésnév („gerund”, „a deverbal noun that is part of the system of verb forms”) alanyi és tárgyi pozíciót foglal el a mondatban (V. P. Nedjalkov 1995, idézi Ylikoski 2003: 194). Noonan pedig a cselekvésnevek mondatbeli funkcióját pusztán a komplementumi szerepben látja (Noonan 1985, idézi Ylikoski 2003: 194).

A fent idézett szerzőkkel ellentétben Ylikoski szerint a cselekvésnevek nem pusztán argumentumokként funkcionálhatnak a mondatban, hanem más pozíciókban is állhatnak, ugyanúgy, ahogyan a főnevek is. Funkcionálhatnak például szabad határozói módosítóként is, hiszen rendszerint felvehetik az összes főnévi esetragot és állhatnak az összes adpozíció tárgyaként (Ylikoski 2003: 194).

Felvethető a kérdés, hogy helyénvaló-e egyáltalán a cselekvésneveket nem-véges igealakoknak tartanunk, és nem lenne-e indokolt az ilyenfajta nominalizációkat az inflexió helyett inkább a képzés területéhez tartozónak tekintenünk. Hiszen bizonyos cselekvésnevek valóban olyan morfoszintaktikus tulajdonságokkal rendelkeznek, amelyeknek köszönhetően ez a kategória a képzés és az inflexió között ingadozik. Ylikoski ezt a problémát a „szóosztály-váltó inflexió” („word-class-changing inflection”) fogalmának segítségével kezeli, amelyet Haspelmath-tól vesz át. Haspelmath (1996) amellett érvel, hogy az inflexió is megváltoztathatja egy szó szófaját, nemcsak a képzés. A cselekvésneveket, melléknévi igeneveket, határozói igeneveket általában inflexiók igealakoknak tartják, amelyek egyúttal a főnevek, melléknevek és határozók szóosztályának is tagjai. Mivel létrehozásuk (majdnem) teljesen szabályos, általános és produktív, ennek alapján tarthatjuk őket inflexiók formáinak. Ugyanakkor az igéktől eltérő szófajokra jellemző morfológiai és szintaktikai tulajdonságaik is vannak, ezért ebben az értelemben szófajváltásról is beszélhetünk. Azt, hogy egyúttal igéknek

⁷ A „masdar” terminus az arab nyelvészetből ered, ahol az általunk cselekvésnévnek hívott szóosztályt jelöli. Később azonban számos különböző nyelv leírásában számos különböző esetre alkalmazták ezt a terminust (hasonlóan a „cselekvésnév” elnevezéshez). Néhány esetben a „masdar” szabályos igealakokra utal (pl. az abházban vagy a törökben), máskor viszont képzett főnevekre (pl. a grúzban) (vö.: Koptjevskaja-Tamm 2003: 42).

is tartjuk őket, az indokolja, hogy megőrzi „lexéma-szófajukat” („lexeme word-class”), amely annak a frázisnak vagy mellékmondatnak a belső szintaxisát határozza meg, amelynek az adott szó a feje. (Tehát például a cselekvésnevek megőrzi a képzésük alapjául szolgáló ige vonzatait.) Míg a szó külső szintaxisa, vagyis a frázisán kívüli szintaktikai státusza az új „szóalak-szófajától” („word-form word-class”) függ (ami például a cselekvésnevek esetében már főnév) (vö.: Ylikoski 2003: 189, 2009: 30–31).

Konklúzióként elmondható, hogy a cselekvésnevekben (és egyéb nem-véges formákban) tapasztalható variáció egy kontinuumot alkot, ezért ritkán lehet határozott válaszokat adni az egyes nyelvekben előforduló cselekvésnevek pozícióját illetően (Ylikoski 2009: 31).

3.2. Cselekvésneves szerkezetek (ANC-k)

A cselekvésneves szerkezetek (ANCs, *action nominal constructions*, Koptjevskaja-Tamm 1993) belső szerkezetének vizsgálata központi téma volt az elmúlt 30–40 évben a nyelvészetben (vö.: többek között Chomsky 1970, Comrie 1976, Comrie and Thompson 1985, Koptjevskaja-Tamm 1993, 2003, 2005, Alexiadou 2001). A cselekvésneves szerkezetek olyan szerkezetek, amelyek feje egy cselekvésnév (egy igéből képzett főnév), és amelyek tartalmazzák egy propozíció vagy predikátum egy vagy több folytatóját (reflexes) (Comrie and Thompson 1985, Koptjevskaja-Tamm 2005). Pl.: *the enemy's destruction of the city* (*The enemy destroyed the city.*), *the loud chanting in the quad* (*chanting loudly in the quad*)⁸.

Mivel a cselekvésnevek lexikai nominalizáció útján jönnek létre, ezért magukat a cselekvésneves szerkezeteket is általában a lexikai nominalizáció egyik típusaként tartják számon, l. pl. Koptjevskaja-Tamm (1993): „**Action nominal constructions (ANCs)**, then, are nominalizations with ANs [action nominals] as their head (Comrie 1976: 178). As such, they constitute a type of lexical nominalization” (Koptjevskaja-Tamm 1993: 5); Comrie and Thompson (1985): „The derived noun itself in the action nominal is formed by the process which creates action/state nouns from action or stative verbs (...). It is a non-finit verb form in

⁸ Itt jegyzendő meg, hogy nemcsak a cselekvésnevek elnevezésénél és definíciójánál találkozunk terminológiai különbségekkel, illetve helyenként ellentmondásokkal, hanem a cselekvésneves szerkezetek kapcsán is. Úgy tűnik például, hogy Comrie és Thompson mind ’cselekvésnév’, mind pedig ’cselekvésneves szerkezet’ értelemben az „action nominal” terminust használja. Vö.: „(...) the so-called ’action-nominal’ (...) is a noun phrase which contains, in addition to a noun derived from a verb, one or more reflexes of a proposition or a predicate. For example, in English, the term ’action nominal’ could refer to a noun phrase such as *the enemy's destruction of the city* (...). The intermediate status of action nominals between verbs and nouns can probably be used as one of the defining criteria of an action nominal.” (Comrie and Thompson 1985: 358–359.)

the sense that it does not manifest any of the tense and/or agreement morphology found with verbs functioning as predicates in ordinary simple sentences” (Comrie and Thompson 1985: 358–359)⁹.

A cselekvésneves szerkezetek tipikusan rendelkeznek mind a mondatok, mind pedig a nem-képzett főnévi fejú főnévi csoportok néhány szintaktikai tulajdonságával.

NP: *the enemy’s weapons/the weapons of the enemy*

mondat: *The enemy destroyed the city.*

cselekvésneves szerkezet: *the enemy’s destrcuction of the city*

(Comrie and Thompson 1985: 359)

A cselekvésneves szerkezetek utalhatnak propozícióra (8), tényre (9), eseményre (10) és valamilyen cselekvés módjára (11):

(8) *The collapse of the Germans is unlikely.*

(9) *John’s singing the Marseilles caused the riot.*

(10) *I heard the singing of the Marseilles.*

(11) *John’s playing of Ravel is wonderful.*

Ezek a szerkezetek különböznek az (12) példától, amelyben a *criticism* deverbális főnév konkrét értelemben használatos, mint az adott cselekvés, történés eredménye:

(12) *His criticism of the book is to be found on page 15.* (Koptjevskaja-Tamm 1993: 5)

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a „cselekvésneves szerkezet” (Koptjevskaja-Tammnál „action nominal construction”, Comrie és Thompsonnál „the so-called ‘action

⁹ Itt újfent utalnék a cselekvésnevekkel kapcsolatos ellentmondásokra, hiszen bizonyos ellentmondások már Comrie – Thompsonnál (1985) is felfedezhetők. Mint a fenti meghatározásból kitűnik, a cselekvésnév a ragozott igeiktől eltérően morfológiailag **egyáltalán nem** fejez ki igeidőt és/vagy egyeztetést, se ebben az értelemben nem-ragozott igealaknak tekinthető. Ennek ellenére később Comrie és Thompson azt vizsgálja, hogy a tipikusan igei kategóriák milyen mértékben örököznek meg a cselekvésnevek esetén (“(...) we shall examine the extent to which such tipically verbal categories as tense, aspect, voice, transitivity, and negation are retained in action nominals;” (Comrie and Thompson 1985: 360). Sőt, a továbbiakban úgy tűnik, az sem egyértelmű, hogy a cselekvésnevek a nem-ragozott igealakok közé tartoznak-e, vagy sem, az igei kategóriák megőrzésével kapcsolatban ugyanis így fogalmaznak a szerzők: “Thus we seem here to be dealing with a cline of expressibility of verbal categories: finite verbs can express the most such categories, **non-finite verbs fewer, action nominals still fewer**, and other noun phrases fewest of all.” (Comrie and Thompson 1985: 361, kiemelés tőlem)

nominal”) tulajdonképpen ugyanaz a „jelenség”, amelyet Givón úgy nevez, hogy „a grammatical (rather than purely *lexical*) process” (Givón 1990: 498, bővebben l. 2.1.).

Fontos elkülöníteni a cselekvésneves szerkezeteket a nominalizáció másik típusától, az ún. mondat-szintű nominalizációtól is. A mondat-szintű nominalizáció¹⁰ egy olyan szintaktikai folyamat, amelynek eredményeként egy mellékmondat főnévi frázisként funkcionálhat egy szélesebb szintaktikai környezetben (Genetti et al. 2008: 98). Az ilyen típusú nominalizáció jellemzője, hogy nincs semmilyen bizonyíték, mely amellett szólna, hogy a nominalizáció fejét lexikai főnévnek tekintsük. Vagyis ebben az esetben a nominalizált mellékmondatok igéje tipikusan nem rendelkezik semmiféle főnévi tulajdonsággal, viszont gyakran rendelkezik olyan igei tulajdonságokkal, mint a szám és a személy, habár az igeidő-, illetve az aspektus-jelölés hiányozhat (Comrie and Thompson 1985: 392). A lakota nyelvben (sziú nyelvcsalád, Észak-Amerika középső része) például egy végartikulusnak („névelőnek”) a mondathoz való kapcsolásával valósul meg a mondat-szintű nominalizáció, pl.:

(13) *Unglapi.*

’We are going home.’

(14) *Unglapi kin iyonicip’ipi.*

we are going home **the** has pleased you

’Our going home has pleased you.’

(15) *El cihipi.*

to I came you

’I came to you.’

(16) *El cihipi kin iyonicip’ipi.*

to I came you **the** has pleased you

’My coming to you has pleased you.’ (példák Comrie and Thompson 1985: 393)

A lexikai és a mondat-szintű nominalizáció különbözik egymástól mind alkalmazásuk tartományát (lexikai fő vs. mellékmondat), mind pedig az általuk létrejövő szerkezetek

¹⁰ A ’mondat-szintű nominalizáció’ terminus nevezi meg mind a nominalizációs folyamatot, mind pedig a folyamat eredményeként létrejövő nominalizált szerkezetet.

szintaktikai kategóriáját tekintve (egyetlen szó vs. főnévi frázis). Ezeket a különbségeket az 1. táblázat tartalmazza:

1. táblázat: A nominalizáció két típusa: a lexikai (itt *derivational*) és a mondat-szintű (*clausal*) nominalizáció (Genetti et al. 2008: 98).

Nominalization			
	Applies to:	Results in:	Structure:
Derivational	lexical root	lexical noun	[V-NOM] _{NOUN} ¹¹
Clausal	clause	noun phrase	[(NP)... V-NOM] _{NP}

A cselekvésneves szerkezeteket tehát el kell különítenünk a mondat-szintű nominalizációtól. Az ANC-k, mint láttuk, több szóból álló frázisok, amelyeknek a feje egy képzett főnév, és amelyek ezen kívül tartalmaznak még argumentumokat vagy adjunktumokat. Ezzel szemben a mondat-szintű nominalizációk olyan szerkezetek, amelyeknél a nominalizáció egy egész mellékmondatot érint anélkül, hogy létrehozna egy képzett főnévi fejet. A mondat-szintű nominalizációk és az ANC-k közti különbség a fej lexikai kategóriájában és a bővítmények kategoriális tulajdonságaiban ragadható meg. Habár mindkét szerkezet esetében a mellékmondat egészében egy főnévi frázisként funkcionál egy szélesebb szintaktikai környezetben, az ANC-ben a fej egy képzett főnév, míg a mondat-szintű nominalizációknál elméletileg egy ige (vö. Genetti et al. 2008: 99). Ezeket a tulajdonságokat a következő táblázat tartalmazza:

2. táblázat: A cselekvésneves szerkezetek és a mondat-szintű nominalizációk (Genetti et al. 2008: 100.)

	Action Nominal Construction	Clausal Nominalization
Head:	derived noun	verb
Internal syntax:	from NP-like to clause-like	clause-like
External syntax:	functions as an NP	functions as an NP

¹¹ Itt jegyzendő meg, hogy egyes nyelvekben a lexikai/derivációs nominalizáció nem csak főneveket, hanem melléknéveket is létrehozhat.

A következő imbaburái kecsua (dél-amerikai indián nyelv, Ecuador) példák jól szemléltetik az ANC és a mondat-szintű nominalizáció közti különbséget ugyanazon a nyelven belül (habár a mondat-szintű nominalizáció mindössze egy alnyelvjárásban fordul elő):

ANC:

- (17) *Juan-ka [ñuka Marya-ta juya-j]-ta ya-n*
 Juan-TOP I María-ACC love-AN-ACC think-3
 'Juan thinks that I love María.'

Mondat-szintű nominalizáció:

- (18) *Pedro ya-n [ñuka Agatu-pi kawsa-ni-ta]*
 Pedro think-3 I Agato-in live-1-ACC
 'Pedro thinks that I live in Agato.'
 (Példák Koptjevskaja-Tamm 1993: 50, kiemelés tőlem.)

Az ANC-ben a fejhez igei személyrag helyett egy nominalizációs toldalék (-j) kapcsolódik, amelyet a tárgyi esetrag követ. A mondat-szintű nominalizációban viszont a fej megőrzi az alanyra utaló igei személyragot (-ni), és ezt követi közvetlenül a tárgyi esetrag. (A bővítmények mindkét típusú nominalizációban ugyanolyan alakban jelennek meg, mint ahogy a ragozott igt tartalmazó független mondatokban állnak.) (vö. Koptjevskaja-Tamm 1993: 50)

A következő dolakha newar (tibeto-burmai nyelv, Himalája) példa szintén egy mondat-szintű nominalizációt szemléltet:

- (19) *[dhu=n ān̄thi ān̄thi balyeŋ-an coŋ-gu]_{NP} ju-en con-a*
 tiger=ERG that.manner that.manner stalk-PART stay-NOM be-PART stay-3sPST
 'It turns out a tiger was stalking me in that manner.'
 (Genetti 2007: 410, idézi Genetti et. al. 2008: 100)

Ebben a példában egy nominalizált mellékmondat (szögletes zárójelben) áll a *ju-en con-a* lexikalizált kifejezés alanyi komplementumaként, amely lexikalizált kifejezés némi meglepetést fejez ki a nominalizált mellékmondatban közölt tényállással kapcsolatban. Az

egyetlen dolog, amiben a nominalizált mellékmondat különbözik egy független mondatától, az az ige morfológiája: a nominalizált igeik nem-végesak, és nominalizáló toldalék kapcsolódik hozzájuk, szemben a ragozott igeik komplex, igeidő-, személy- és szám-jelölő toldalékával. (Habár a nominalizált igeik hasonlítanak a ragozott igeikhez abban, hogy tagadhatók, és kapcsolódhat hozzájuk a műveltető toldalék is.) Genetti felhívja rá a figyelmet, hogy a mellékmondat alanya ergatívuszi esetraggal van ellátva a *balyet*- ‘stalk’ tranzitív ige miatt, és a mellékmondatban duplán szerepel az *ān̄thi* ‘in that manner’ határozó. A nominalizált ige semmilyen értelemben nem tekinthető főnévnek ebben a példában, hiszen nem vehet fel főnévi esetragokat, és a mellékmondat fejeként áll, nem pedig a főnévi frázis fejeként (vö. Genetti et. al. 2008: 100). Ez a példa tehát nem tekinthető cselekvésneves szerkezetnek, hanem csak mondat-szintű nominalizációnak.

A következő, ugyancsak dolakha newar nyelvű példa azt szemlélteti, hogy a mondat-szintű nominalizáció több mellékmondatot is érinthet:

- (20) *[thōsi=e kawāph dak-e hā-en ta-e]NP khon-ai.*
 meat=GEN ball make-PART bring-PART put-NOM see-3sPR
 ‘He saw that she had made, brought, and put meatballs.’
 (Genetti 2005, idézi Genetti et. al. 2008: 100)

Azokban a nyelvekben, amelyekben a morfológiai komplexitás alacsony fokú, nehézségekbe ütközhet annak eldöntése, hogy a nominalizáció során a fej megtartja-e igei tulajdonságait vagy nem. Ezért az ilyen esetekben nehéz meghatározni a nominalizáció pontos típusát. Például a lahu nyelvben (tibeto-burmai nyelvcsalád, Kína, Thaiföld, Burma /Mianmar/, Laosz) Matisoff (1972, idézi Koptjevskaja-Tamm 1993: 51) szerint a nominalizáció a *ve* ‘indikatív- jelölőnek’ a (bármilyen) mellékmondatához való kapcsolásával történik, függetlenül attól, hogy milyen hosszú és mennyire összetett az adott mellékmondat. Ez alapján a lahu nominalizációt mondat-szintű nominalizációnak kellene tartanunk. Másrészt viszont a tagadás az ilyen mellékmondatokban kétféleképpen történhet: vagy úgy, ahogyan a független mellékmondatokban, vagy pedig az átlagos főnévi frázisokhoz hasonlóan. Ezt a tényt pedig valószínűleg tekinthetjük bizonyítéknak arra vonatkozóan, hogy a nominalizált mellékmondat feje főnévként kezelhető (vö. Koptjevskaja-Tamm 1993: 51).

Összegzésként elmondható, hogy habár a mondat-szintű nominalizációkat és a cselekvésneves szerkezeteket elméletileg külön szerkezetekként kell kezelnünk, valószínűleg nincs éles határ e kétféle nominalizáció között. Ahogyan Koptjevskaja-Tamm fogalmaz:

„Some languages have clausal nominalizations, some have lexical nominalizations, some have both types, and, finally, some do not distinguish between the two types.” (Koptjevskaja-Tamm 1993: 52)

3.3. Cselekvésnevek és cselekvésneves szerkezetek – Állásfoglalás

Az előző két fejezetben láthattuk tehát, hogy milyen terminológiai és milyen definíciós problémákat vet fel a cselekvésnevek és cselekvésneves szerkezetek vizsgálata. A cselekvésnevek átmenetet képeznek a tipikus igék és a tipikus főnevek között, a cselekvésneves szerkezetek pedig bizonyos szempontból a lexikai és a mondat-szintű nominalizáció között álló típusnak, szerkezetnek tekinthetők. Az ANC-k kapcsolódnak a lexikai nominalizációhoz, hiszen a fejük lexikai nominalizáció útján jön létre. Szigorú értelemben véve azonban mégsem ehhez a nominalizáció-típushoz tartoznak, hiszen nem egyetlen szóból állnak. De nem tartoznak a mondat-szintű nominalizációhoz sem, hiszen annak éppen az az ismérve, hogy a létrejövő szerkezet feje nem tekinthető főnévnek, hanem megtartja igei tulajdonságait.

Dolgozatomban a cselekvésneves szerkezeteket Comrie and Thompson, valamint Koptjevskaja-Tamm alapján (Comrie and Thompson 1985, Koptjevskaja-Tamm 2005) a következőképpen határozom meg:

A cselekvésneves szerkezetek (ANC-k) olyan szerkezetek, amelyek feje egy cselekvésnév (egy igéből képzett főnév), és amelyek tartalmazzák egy propozíció vagy predikátum egy vagy több folytatóját (reflexes), pl.:

(21) *the enemy's destruction of the city (The enemy destroyed the city.)*

(22) *the loud chanting in the quad (chanting loudly in the quad)*

Az ANC-k tipikusan rendelkeznek mind a ragozott igét tartalmazó mondatok, mind pedig a nem-képzett főnévi fejű főnévi frázisok szintaktikai tulajdonságaival.

A cselekvésneves szerkezet fejeként álló cselekvésnevek főnevek, vagy legalábbis tipikus főnévi pozícióban megjelenő szóalakok, amelyek a főnevekre jellemző inflexiós tulajdonságokat mutatnak, és/vagy a főnevekhez hasonlóan kapcsolódhatnak adpozíciókkal. A cselekvésnevek igékből jönnek létre valamilyen meglehetősen produktív módon, akár képzés, akár inflexió útján, és eseményekre és/vagy tényekre utalnak. A cselekvésnevek ugyanúgy

tisztán eseményekre referálnak, mint az igék, azoktól eltérően azonban úgy, hogy az eseményeknek nevet adnak. A cselekvésnevek tehát egyesítik az igék és a főnevek szemantikai és diskurzusjegyeit, valamint morfológiájukban is kombinálódnak az igei és névszói vonások, és az egyes nyelvek az igei vagy a névszói szóosztályhoz közelebb állókként kezelik őket (Koptjevskaja-Tamm 1993: 6, 2005).

3.4. A cselekvésneves szerkezetek vizsgálatának megközelítési módjai

3.4.1. Generatív grammatika

A generatív grammatika a deverbális főnévi fejű főnévi csoportokat kezdetben transzformációk eredményének tekintette (vö. Lees 1960). Chomsky (1970) lexikalista hipotézise szerint azonban a cselekvésnevek önálló egységként szerepelnek a lexikonban. E felfogás szerint az igék és a megfelelő képzett névszók inkább lexikálisan kapcsolódnak össze, mint szintaktikailag. Az igék és a belőlük képzett névszók ugyanazokkal a szintaktikai tulajdonságokkal rendelkeznek, vagyis argumentumaik ugyanazokat a pozíciókat töltik be, és csupán ezen argumentumok formai realizációja különbözik attól függően, hogy a predikátum ige vagy főnév. Jackendoff (1977) az X'-elmélet keretében írott munkájában, melynek alapjául az angol nyelv szolgált, egy „igétlenítő” szabályséma működésének eredményeként értelmezi a nominalizációkat.

A lexikális-funkcionális grammatika (LFG) lexikai folyamatnak tekinti az igei predikátumok nominalizálását az olyan nyelvekben, mint a magyar és az angol, mivel a névszó tisztán különböző funkciókat oszt ki a bemenetét szolgáló igei predikátumból származó direkt argumentumainak. Az angol nominalizációk legrészletesebb elemzését Rappaport (1983; idézi Laczkó 1997: 426) adta az LFG keretében. Az ő állítása szerint az igék és a belőlük képzett névszók inkább az alapján kapcsolhatók össze, hogy ugyanazzal az argumentumstruktúrával rendelkeznek, és nem az alapján, hogy ugyanabba a szintaktikai struktúrába illeszthetők be (vö. Laczkó 1997: 426).

Az 1980-as évek második felében a generatív nyelvészeti kutatásokban nagy hangsúlyt kaptak a deverbális főnevek. A vizsgálatok elsősorban az angol nominalizációkra irányultak, melyeknek egyik legátfogóbb leírása Grimshaw (1990) nevéhez fűződik. Grimshaw amellet érvel, hogy a deverbális főnevek nem alkotnak homogén csoportot, hanem legalább két típusuk különböztethető meg. Az olyan főneveknek, mint pl. az *examination*, kétféle olvasata is lehet: a (23) példában ez a főnév egy eseményre utal (event-reading), míg a (24)-ben egy konkrét entitásra (non-event reading):

(23) *The examination of the patients took a long time.*

(24) *The examination was on the table.* (Vö. Grimshaw 1990: 49.)

Az első olvasatban a főnév örökli a képzés alapjául szolgáló ige teljes argumentumszerkezetét, a másik olvasatban viszont argumentumszerkezetet egyáltalán nem örököl.

Az ilyen főnevek kétféle olvasata különféle szemantikai és szintaktikai kritériumok alapján különíthető el, mint például az „esemény” olvasat lehetősége, az argumentumszerkezet megengedése, határozók és melléknévi módosítók engedélyezése stb. A strukturális elemzésben ezeket a különbségeket különböző strukturális reprezentációkban ragadták meg (pl. Alexiadou 2001; Borer 2003, utóbbit idézi Bašić 2010).

Grimshaw szemantikai alapon különíti el egymástól azokat a képzett főneveket, amelyek egy eseményt jelölnek („komplex esemény” főnevek), és azokat, amelyek egy esemény kimenetét/eredményét vagy egyszerűen egy entitást jelölnek („eredmény” főnevek).¹² Véleménye szerint a két csoport közti alapvető különbség az, hogy csak a „komplex esemény” főnevek képesek theta-szerepeket adni, és csak ezek vesznek fel argumentumokat.¹³ Az argumentumszerkezet megléte mellett Grimshaw felsorol számos más olyan tulajdonságot, amelyek elkülönítik egymástól e két csoportot, e tulajdonságok a következő táblázatban összegezhetők:

¹² Grimshaw-nál szerepel még egy harmadik csoport is, az „egyszerű esemény” olvasatú főnevek csoportja. Jelen vizsgálat szempontjából ez azonban kevésbé releváns, ezért erre nem térek ki részletesebben.

¹³ Ezt az állítást, amely szerint csak a „komplex esemény” olvasatú főneveknek lehetnek argumentumaik, azóta többen is vitatták (vö. Alexiadou 2001; Schoorlemmer 1995, utóbbit idézi Bašić 2010; Procházková 2006). Az ellenvetésekben gyakori megállapítás, hogy az „esemény” főneveknek is lehetnek argumentumaik, ezek azonban – az ígétől eltérően – nem kötelező argumentumok. Másrészt a „komplex esemény” főnevek megkövetelik a belső argumentumok kötelező kifejezését, így ebben a tekintetben inkább az ígékhez hasonlítanak. A külső argumentumok jelenléte viszont mindig opcionális (vö. Bašić 2010). Megjegyzendő azonban, hogy maga Grimshaw is elismerte, hogy az „eredmény” főneveknek is lehetnek bővítményeik, ezek azonban nem argumentumok, mivel az „argumentum” terminus Grimshaw-nál csak a főnevek kötelező bővítményeit jelöli.

3. táblázat. Az „eredmény” és „komplex esemény” olvasatú főnevek összehasonlítása
(vö. Grimshaw 1990: 49–56).

„Eredmény” főnevek	„Komplex esemény” főnevek
nincsenek kötelező argumentumaik, nem képesek theta-szerepeket adni	vannak kötelező argumentumaik, képesek theta-szerepeket adni
duratív igékkel nem kompatibilisek	kompatibilisek duratív igékkel
nem vesznek fel ágens-orientált módosítókat, pl. <i>*the intentional exam is desirable</i>	felvehetnek ágens-orientált módosítókat, pl. <i>the instructor's intentional examination of the student</i>
célhatározói mellékmondat nem módosíthatja őket	célhatározói mellékmondat módosíthatja őket
aspektuális módosítók nem jelenhetnek meg mellettük, pl. <i>*the exam for three hours</i>	aspektuális módosítók megjelenhetnek mellettük, pl. <i>the examination of the papers in three hours</i>
állhatnak többes számban	csak egyes számban állhatnak
a <i>frequent</i> ('gyakori')-típusú módosítók csak többes számmal együtt kapcsolódhatnak hozzájuk, pl. <i>the frequent exams</i> ; <i>*the frequent exam</i>	a <i>frequent</i> ('gyakori')-típusú módosítók egyes számmal kapcsolódnak hozzájuk (mivel a „komplex esemény” főnevek nem is állhatnak többes számban), pl. <i>the frequent examination of the papers</i> ; <i>*the frequent examinations of the papers</i>
állhatnak predikátumként, pl. <i>this is an exam</i>	nem állhatnak predikátumként, pl. <i>*this is an examination of the students</i>
lehetnek határozatlanok, pl. <i>an exam</i>	kötelezően határozottak, pl. <i>*one examination of the papers</i>

Laczkó Tibor, aki a magyar deverbális névszók elemzésénél szintén e megközelítési mód módosított változatát alkalmazta, a következő táblázatban szemlélteti e felfogás általánosításait angol és magyar példák összehasonlításával:

4. táblázat. A deverbális főnevek típusai (Laczkó 2000a: 304)

Főnévtípus	Angol példa	Magyar megfelelő	Argumentumszerkezet	Többes szám
'komplex esemény'	<i>examining</i> <i>examination1</i>	(le)vizsgáztatás	mindig van	soha nincs
'egyszerű esemény'	<i>examination2</i> <i>exam1</i>	vizsga	soha nincs	általában lehet
'eredmény'	<i>examination3</i> <i>exam2</i>	vizsgateszt	soha nincs	általában lehet

Mint a táblázatból is látható, ezek a deverbális főnevek sokszor azonos alakúak, és bővítményeik is ugyanolyan formájúak. Ezek a bővítmények azonban a 'komplex esemény' jelentésű főnevek mellett argumentumok, míg a másik két jelentés esetén szabad határozók. A 'komplex esemény' jelentésű főnevek nemcsak az alapige fogalmi keretét¹⁴, hanem annak argumentumszerkezetét is öröklük, mellettük kötelező kifejezni az argumentumokat (kivéve az ágenst), míg az 'egyszerű esemény' és az 'eredmény' jelentésű főnevek csak a fogalmi keretet öröklük (vö. Laczkó 2000a: 304–305).

A 'komplex esemény' jelentésű főneveket tehát a következő jellemzők különítik el a másik két kategóriától:

”1. Ugyanolyan eseményszerkezetük van, mint a képzés bemenetüül szolgáló igei predikátumoknak.

2. Az ige teljes argumentumszerkezetét öröklük.

3. Nem tehetők többes számba.” (Laczkó 2000a: 305)

Laczkó Tibor (2000a) tehát e felfogás alapján vizsgálta meg tüzetesebben a megfelelő magyar deverbális főneveket. A vizsgálat eredménye szerint a magyar főnevek alapvetően hasonlóan viselkednek angol megfelelőikhez, azonban a fentebb ismertetett elemzés Laczkó szerint további finomításra szorul. Ennek több oka is van:

(a) az eseményszerkezet meglétének ellenőrzésére való tesztek nem mindig választják el egyértelműen a 'komplex esemény' jelentésű főneveket az 'egyszerű esemény' jelentésű főnevektől;

(b) néha a 'komplex esemény' jelentésű főnevek is többesíthetők;

¹⁴ A fogalmi keretről l. Laczkó 2000: 294–298.

(c) nem kielégítő eljárás az, hogy ugyanannak a főnévnek ugyanolyan alakú bővítményét, mely az ige által jelölt szituáció azonos résztvevőjére vagy elemére utal, egyszer argumentumnak, egyszer pedig szabad módosítónak nevezzük (Laczkó 2000a: 313).

Laczkó felfogásában a 'komplex esemény' jelentésű főneveknek az a legfontosabb sajátossága, hogy "főnévként alapvetően ugyanúgy utalnak a kifejezendő szituációra, mint a képzés bemenetétül szolgáló igék" (Laczkó 2000a: 326). Mindegyik igei predikátum egy szituációt jelöl, és rendelkezik argumentumszerkezettel, ami az adott szituációnak legalább egy résztvevőjét argumentumként tartalmazza (kivéve az időjárásigéket, melyeknek nincs argumentumszerkezetük). A szituációra való utalás jelzésére az igehez társított reprezentációk valamelyikébe beillesztünk egy ESEMÉNY elemet. Az 'esemény' terminust kiterjesztett értelemben alkalmazzuk, nemcsak olyan szituációkra utalva vele, amelyek a szó szoros értelmében véve események, hanem minden szituációfajtára vonatkoztatva. Feltesszük, hogy ennek az elemnek a jelenléte kötelezően előírja, hogy a predikátumnak argumentumszerkezettel kell rendelkeznie (az időjárásigéket kivéve). Az 'esemény' elem csak az igék fogalmi keretében szerepel 'Esemény' változóként (Ex), és nem szerepel argumentumként az argumentumszerkezetben. Az (Ex) változó jelenléte meghatározza a predikátum általános morfoszintaktikai és egyéb jellemzőit, különös tekintettel az argumentumok reprezentációjára. Ezek közül a leglényegesebbek a következők:

- a) Az igék fogalmi kerete mindig tartalmazza az (Ex) változót.
- b) Az ilyen igének mindig argumentumszerkezetet kell leképeznie (kivéve az időjárásigéket), vagyis az ige argumentumszerkezetének kell kötnie az (Ex) változót.
- c) A többesítésre vonatkozó tilalom azzal magyarázható, hogy az igék természetüknél fogva megszámlálhatatlanok, és a belőlük képzett 'komplex esemény' jelentésű főnevek többek között ezt a tulajdonságukat is öröklik. Vagyis az igék (Ex) változójához közvetlenül kapcsolódik a megszámlálhatatlanság jegye, amit a képzett főnevek az (Ex) változóval együtt automatikusan örökölnék az igtől. (vö. Laczkó 2000a: 328–330)

Laczkó vizsgálatának eredményeit a következő táblázatban foglalja össze:

5. táblázat. A három deverbális főnévtípus legfontosabb jellemzői a magyarban
(Laczkó 2000a: 332)

	Változó a fogalmi keret- ben	Arg- szerk. öröklése	Birt. argumen- tum	Meg- számlál- hatóság	Határo- zottság	Való- teszt	Ese- mény- szerke- -zet
'komplex esemény'	(Ex)	teljes	+	–	+	+	+
'egyszerű esemény'	(ETx) ¹⁵	részleges	–	±	±	–	+
'eredmény'	(Rx) ¹⁶	–	–	±	±	–	–

Mint korábban már említettem, dolgozatomban a tipológiai megközelítési módot alkalmazom, amelyről a következő pontban lesz szó (3.4.2.). A generatív megközelítés, illetve a generatív grammatika eredményeinek bemutatása azonban mégis szükséges és indokolt, hiszen a generatív grammatikában merült fel először az a gondolat, hogy ezeknek a deverbális névszókna (cselekvésneveknek) többféle olvasata („komplex esemény”, „egyszerű esemény”, „eredmény”) lehetséges. Ez a megállapítás, valamint ennek következményei fontos szerepet játszanak például az én vizsgálataimban is, annak ellenére, hogy én nem a generatív modellt alkalmazom a manysi cselekvésneves szerkezetek elemzésénél. (Vizsgálataimat csak a „komplex esemény” jelentésű deverbális névszókra korlátozom, és azok bemutatásánál nagy hangsúlyt kap például az argumentumszerkezet öröklése, az argumentumok kifejezési módja.)

¹⁵ ETx: Az „egyszerű esemény” olvasatú főnevek változója, amely a referáló főnévi csoportokban szereplő főnevek változójához hasonlít. Azoknak a főneveknek, amelyek ezzel a változóval rendelkeznek, eseményszerkezetre utaló jellemzőik lehetnek.

¹⁶ Rx: Az „eredmény” olvasatú főnevek változója, amely ugyanolyan, mint a közönséges főneveké.

3.4.2. Tipológiai megközelítés¹⁷

A cselekvésnevek vizsgálatának másik megközelítési módja tulajdonságaik tipológiai jellegű vizsgálata, mely elsősorban Comrie (1976), Comrie és Thompson (1985) és Koptjevskaja-Tamm (1993, 2003, 2005) nevéhez fűződik.

Comrie (1976) a cselekvésneves szerkezetek (action nominal constructions) és a megfelelő ragozott igét tartalmazó mondatok viszonyát vizsgálja különös tekintettel az ige és a belőle képzett cselekvésnév vonzatkeretére (alany, direkt tárgy, stb.). Csak az olyan, igéből képzett főneveket vizsgálja, melyek általános jelentése cselekvés vagy folyamat. Kizárja tehát a cselekvőt megnevező deverbális névszókát, valamint a szélesebb értelemben vett nominalizációkat, vagyis az olyan alárendelő mondatokat és főnévi igeneves szerkezeteket, melyeknek a főnévi frázisokhoz (NP) hasonló disztribúciós tulajdonságaik vannak, de nincs főnévi fejük (Comrie 1976: 178). Comrie szerint egy nominalizáció akkor tekinthető cselekvésnévnek inkább, mint alárendelő mellékmondatnak, ha ugyanúgy ragozható vagy ugyanúgy felvehet prepozíciókat és posztpozíciókat, mint a nem-képzett főnevek, és emellett meglehetősen produktivitást mutat (Comrie 1976: 178) (l.: 3.1.). Comrie végkövetkeztetése az, hogy a különböző nyelvek cselekvésneves szerkezetei csoportosíthatók aszerint, hogy belső szerkezetük milyen mértékben felel meg a nem-képzett főnévi frázisok belső szerkezetének, és milyen mértékben a ragozott igés mondatokénak. Ez a fajta osztályozás egy kontinuumhoz vezet a mondatszerű és az NP-szerű cselekvésneves szerkezetek között (Comrie 1976: 200).

Comrie és Thompson (1985) a lexikális nominalizáció egészének vizsgálata során a következő végkövetkeztetésekre jutnak:

1. Cselekvést/állapotot jelentő vagy a megfelelő ige/melléknév egy argumentumát jelölő főnevek képezhetőek igékből vagy melléktől.
2. Főnevek képezhetőek még főnevekből, de más kategóriákból nem.
3. A főnevek képzésére szolgáló folyamatok várhatóan nem produktívak, és nagyfokú szabálytalanság és megjósolhatatlanság jellemzi őket.

¹⁷ Az ebben az alfejezetben, valamint a későbbiekben (4. fejezet) bemutatott tipológiai szakirodalomból, illetve az abban szereplő példákból nem használok fel mindent a manysi cselekvésneves szerkezetek vizsgálata során. A különféle megközelítési módok, vizsgálati szempontok és problémák bemutatását azonban mégis fontosnak tartom, éppen azért, hogy rávilágítsak, hogy a cselekvésnevek (és egyéb nem-véges igealakok) elemzésénél milyen lehetőségek vannak, milyen problémák merül(het)nek fel a különböző nyelvekben, és hogy milyen módszerek és szempontok közül választottam ki saját vizsgálati keretemet.

4. A nominalizáció során létrejövő főnevek két nagy csoportja: a cselekvés- vagy állapot-nevek, melyek az ige vagy melléknév által jelölt cselekvést vagy állapotot nevezik meg, valamint azok a főnevek, amelyek valamelyik argumentumot jelölik.

5. Az egyes nyelvek különböznek egymástól aszerint, hogy cselekvésneveik a főnévi frázisokhoz vagy pedig a mondatokhoz hasonlítanak jobban a következő paramétereket tekintve:

- a) a cselekvésneves szerkezet főnévi feje által mutatott igei és főnévi kategóriák száma;
 - b) a megfelelő mondat alanyként és tárgyaként funkcionáló főnevek genitívusszal vagy valamilyen függő esettel vannak-e jelölve (inkább főnévi jellemző), vagy pedig olyan esetragokkal, amilyenekkel egy teljes mondatban lennének jelölve (inkább igei vonás);
 - c) a főnévi fejet határozók (igei vonás) vagy pedig jelzők (főnévi vonás) módosítják-e.
6. Egyes nyelvekben a cselekvésnevek szintaxisa különbözik mind a mondatok, mind pedig a főnévi frázisok szintaxisától.

7. Néhány nyelvben a képzett főnévi frázisok nem elemezhetőek főnévi fejet tartalmazó szerkezetekként (clausal nominalization).

8. A nominalizációk megjelenhetnek a főnévi frázisokra jellemző minden szerepben (alanyként, tárgyként, prepozíciók és posztpozíciók tárgyaként). Ezenkívül gyakran „helyettesítenek” időhatározói és vonatkozó mellékmondatokat.

Koptjevskaja-Tamm (1993) hetven nyelvben vizsgálta a cselekvésneves szerkezeteket, főleg azok belső szintaxisára fókuszálva. A fő kérdés, amelyre választ kívánt kapni, a következő volt: milyen eszközökkel jelölik a cselekvésnév és bővítményei (alany és a tárgyak) közti viszonyt összehasonlítva a megfelelő ragozott igt tartalmazó mondatokban, illetve az átlagos főnévi frázisokban használt eszközökkel? Koptjevskaja-Tamm elsődleges és legkonkrétabb célja, hogy létrehozza a cselekvésneves szerkezeteknek egyfajta szintaktikai tipológiáját, valamint hogy megmagyarázza a különböző nyelvekben felmerülő mintákat (patterns).

Koptjevskaja-Tamm a cselekvésnevek definíciójának meghatározásakor Comrie-t (1976) követi, azonban néhány problémára is felhívja a figyelmet Comrie definíciójával kapcsolatban, illetve ki is egészíti Comrie definícióját (l. 3.1).

Koptjevskaja-Tamm a cselekvésneves szerkezetek osztályozását három szintaktikai eszköz, azaz a bővítmények jelölése, a fej jelölése és a szórend segítségével végezte el. Véleménye szerint a különböző nyelvek cselekvésneves szerkezetei valóban egy skálán helyezhetők el „mondatszerűségük” (‘sentence-likeness’) és „NP-szerűségük” (‘NP-likeness’)

mértéke szerint, ahogyan Comrie állította (Comrie 1976: 200), ennek a skálának azonban vannak fix pontjai a cselekvésneves szerkezetek jól meghatározható típusainak megfelelően, ahová a különböző nyelvek nominalizációs frázisai csoportosulnak (Koptjevskaja-Tamm 1993: 60). Koptjevskaja-Tamm a különböző nyelvek nominalizációs frázisait hét csoportba sorolja (Koptjevskaja-Tamm 1993: 60–61):

1. Sentential type¹⁸: a cselekvésneves szerkezetben minden argumentum megőrzi eredeti jelöltségét.

2. Possessive-Accusative type: **S**¹⁹ és **A** birtokosi pozícióba²⁰ kerül a cselekvésnév mellett, **P** megőrzi eredeti jelöltségét.

3. Ergative-Possessive type: **P** és **S** birtokosi pozícióba kerül, **A** pedig valamilyen más esetben. E típuson belül megkülönböztethetünk két altípust:

a) Sentential-Possessive subtype: **A** megőrzi eredeti jelöltségét;

b) Oblique-Possessive subtype: **A** valamilyen függő esetben kerül.

4. Nominal type: a cselekvésnevek mellett az összes argumentum hasonlít a nemképzett főnevek bővítményeire. E típuson belül is megkülönböztethetünk két altípust:

a) Double-Possessive subtype: **S**, **A** és **P** is birtokosi pozícióba kerül;

b) Possessive-Adnominal subtype: **S** és **A** birtokosi pozícióba kerül, **P** pedig valamilyen függő esetben.

5. Mixed type: **S** birtokosi pozícióba kerül, **A** függő esetben (általában megegyezik azzal az esettel, amit az Ágens kap a passzív mondatokban), **P** pedig megőrzi eredeti jelöltségét.

6. Incorporating type: **P** a komplex cselekvésnév része lesz, **S** megőrzi eredeti mondatbeli esetét, vagy birtokosi pozícióba kerül, **A** pedig vagy **S**-hez hasonlóan viselkedik, vagy függő esetben kerül.

7. Relative type: **S** és **P** birtokosi pozícióba kerül, **A** pedig a cselekvésnévre referáló vonatkozó mellékmondatban fejeződik ki.

Egy későbbi, 60 európai nyelvből származó mintán alapuló munkájában Koptjevskaja-Tamm (2003) az imént említett hét típust két csoportra osztja: „Fő típusok” (Major types) és

¹⁸ A típusok felsorolásánál megtartottam az eredeti angol elnevezéseket, mivel véleményem szerint a magyar fordítás helyenként félrevezető lenne.

¹⁹ **S** az intranszitiv igés mondat alanyát, **A** a tranzitiv igés mondat alanyát, **P** pedig a tranzitiv igés mondat direkt tárgyát jelöli.

²⁰ Koptjevskaja-Tammnál a „genitivizálódás” (genitivize) terminus szerepel, ez azonban egyes nyelvek esetében félrevezető lehet. Így pl. a manysinál is, hiszen a manysiban nincs genitívuszi esettag. Koptjevskaja-Tamm azért használja ezt a terminust, mert ha az ANC a főnévi csoportokkal mutat hasonlóságot, akkor a cselekvésnév és az (egyes) bővítményei közti viszony a birtokos és a birtok közti viszonyhoz hasonlít egy birtokos NP-ben.

„Jelentéktelenebb és korlátozott típusok” (Minor and restricted types). Az első csoportba sorolja az első négy típust (1. Sentential, 2. Possessive-Accusative, 3. Ergative-Possessive, 4. Nominal), a másodikba pedig a maradék hármat, némi módosítással:

5. Mixed type (1. fent)

6. Possessive-Relative: **P** a cselekvésnév direkt bővítményeként, **A** pedig a cselekvésnévre referáló vonatkozó mellékmondatban fejeződik ki.

7. Possessive-Incorporating: **S** és **A** birtokosi pozícióba kerül, **P** pedig a komplex cselekvésnév első felét alkotja.

Koptjevskaja-Tamm 2005-ös munkájában a világ nyelveit már nyolc kategóriába sorolja a cselekvésneves szerkezetek felépítése alapján, mely kategóriák némiképp eltérnek a fent említett (Koptjevskaja-Tamm 1993 és 2003) csoportoktól:

Típus	Nyelvek száma
1. Sentential: S , A és P is megőrzi a ragozott ígés mondatra jellemző jelöltségét (dependent-marking)	25
2. Possessive-Accusative: S/A birtokosként jelenik meg, P megőrzi eredeti jelöltségét	29
3. Ergative-Possessive: S/P birtokosként jelenik meg, A pedig valamilyen más szerepben	21
4. Double-Possessive: az összes fő argumentum birtokosként jelenik meg	7
5. Other: Ritkább szerkezetek	6
6. Mixed: különböző szerkezetek ugyanazon nyelvben	14
7. A és P nem jelenhet meg egyszerre ugyanabban a szerkezetben	24
8. Nincsenek cselekvésnevek	42 ²¹

A szintaktikai tipológia mellett Koptjevskaja-Tamm (2003) különböző tendenciákat, illetve univerzálékat is felállít a cselekvésneves szerkezetekkel kapcsolatban. Megállapítja, hogy a cselekvésneves szerkezetekre jellemző variáció két szempontból szigorúan korlátozott:

²¹ Koptjevskaja-Tamm szintaktikai tipológiájának részletes ismertetését azért látom szükségesnek, mert a vizsgálataimhoz felhasznált kérdőívben (*Leipzig Questionnaire on Nominalizations and Mixed Categories*) szintén fontos vizsgálati szempont az ige alapvető argumentumainak jelölési módja, valamint ez alapján a cselekvésneves szerkezeteknek különböző nominalizációs típusokba sorolása (l. 6.3.1.).

1. Az osztályozáshoz használt háromféle szintaktikai eszköz (a fej jelölése, a bővítmények jelölése, szórend) a főnévi, valamint a mondatokra jellemző tulajdonságait illetően egy hierarchiát alkot.

2. Az argumentumok szisztematikusan különböznek aszerint, hogy milyen mértékben hajlamosak megtartani a mondatokra jellemző jelölési módot.

Vagyis a cselekvésneves szerkezetek által használt szintaktikai kifejező eszközök hierarchiát alkotnak, amely alapján megjósolható, hogy a főnévi csoportokra, illetve a mondatokra jellemző tulajdonságok mely kombinációi lehetségesek (Koptjevskaja-Tamm 2003: 750).

A cselekvésnevekre vonatkozó általános tendenciákat és megállapításokat illetően a leginkább szembetűnő és legtisztább tendencia magára a cselekvésnevek létezésére vonatkozik Koptjevskaja-Tamm szerint. Az európai nyelvek általában rendelkeznek a „cselekvésnév” jól körülhatárolható kategóriájával (vagy kategóriáival). (Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert a „cselekvésnév” nem univerzális szóosztály.) Úgy tűnik viszont, hogy az ausztráliai nyelvekből hiányoznak a cselekvésnevek, miközben gyakran fordulnak elő bennük egyéb deverbális származékok. A másik terület, ahol a cselekvésnevek, és különösen az argumentumokkal együtt megjelenő cselekvésnevek ritka jelenségnek számítanak, Észak-Amerika. Ezzel szemben a cselekvésnevek általánosak mind Európa, mind pedig Afrika nyelveiben, habár számos afrikai nyelvben nem jelenhet meg mellettük **A** és **P** egyszerre. Az európai nyelvekben megtalálható az összes létező ANC-típus, habár meglepő módon a tipológiailag leggyakoribb típus (Poss-Acc) rendkívül ritkán fordul elő Európában. Az európai nyelveket túlnyomó többségben az Ergative-Possessive és a Nominal típusú ANC-k jellemzik (Koptjevskaja-Tamm 2003, 2005).

3.5. Az argumentumokkal kapcsolatos problémák

3.5.1. Grammatikai viszonyok vagy tematikus szerepek?

Hoekstra (1986) a nominalizációk képzésével foglalkozó művében tárgyalja a nominalizációk „komplementum-megőrző” tulajdonságait is. Hoekstra két nézetet említ ezzel kapcsolatban: a kategoriális nézet szerint a nominalizációk szintaktikai szerkezete izomorf a megfelelő igei szerkezetével, vagyis a nominalizációk (szub)kategoriális információkat is örökölnék a megfelelő igétől; a tematikus nézet szerint azonban a tematikus háló, vagyis az argumentum-struktúra az, ami megőrződik a nominalizációban (Hoekstra 1986: 550). Hoekstra az utóbbi nézetet fogadja el, legalábbis angol és holland cselekvésnevek példája

alapján, melyek számos eltérést mutatnak az igei és a főnévi szerkezetek között. Ezek nem magyarázhatóak a kategoriális nézet keretei között, megmagyarázhatóak viszont Hoekstra általánosításának segítségével: a nominális szerkezetekben az argumentumok formai megjelenése a tematikus szerepüktől függ (Hoekstra 1986: 568).

Koptjevskaja-Tamm (1993) egyetért Hoekstrával abban, hogy a cselekvésnevek argumentumainak tematikus szerepe számos nyelvben fontos, s úgy tűnik, egyes nyelvekben ez befolyásolja a különböző nominalizációs sémák közti választást. Az oroszban például mind az *oskorbit* 'to insult' mind pedig az *uvažat* 'to respect' ige nominatívuszban lévő alannal és akkuzatívuszban lévő direkt tárggyal áll:

- (25) *Petrov oskorbil Ivanov-a.*
 Petrov-NOM insulted Ivanov-ACC
 'Petrov insulted Ivanov.'

- (26) *Petrov uvažal Ivanov-a*
 Ivanov-NOM respected Petrov-ACC
 'Petrov respected Ivanov.'

A két igéből képzett cselekvésnevek azonban már nem viselkednek egyformán az argumentumaik tekintetében. Az *oskorblenie* 'insult' a szokásos orosz nominalizációs sémát mutatja, ahol az alany instrumentáliszba, a tárgy pedig genitívuszba kerül, míg az *uvaženie* 'respect' esetében egy sokkal ritkább megoldást tapasztalunk: az alany genitívuszban áll, a tárgyra pedig egy prepozíciós frázis utal (datívusz és a *k* 'towards' prepozíció). Ezt mutatják a következő példák:

- (27) *oskorble-nie Ivanov-a Petrov-ym*
 insult-AN Ivanov-GEN Petrov-INSTR
 'Petrov's insulting Ivanov'
- (28) *uvaž-enie Petrov-a k Ivanov-u*
 respect-AN Petrov-GEN towards Ivanov-DAT
 'Petrov's respect towards Ivanov'

A különbség magyarázata a két ige argumentumainak tematikus szerepében rejlik: ha az adott ige alanya nem ágens, hanem experiens, akkor az igéből képzett cselekvésnév az *uvaženie*-hez hasonló nominalizációs sémát fogja követni (példák és elemzés Koptjevskaja-Tamm 1993: 9–10).

Ebben a kérdésben Koptjevskaja-Tamm nézetét fogadom el, aki úgy véli, hogy az argumentumok tematikus szerepe mellett az eredeti ige szubkategorialis szerkezete szintén fontos, mert enélkül nagyon nehéz lenne megmagyarázni a feltűnő hasonlóságot a cselekvésneves szerkezetek argumentumainak kifejezése és a megfelelő ragozott igét tartalmazó mondatok argumentumainak kifejezése között (Koptjevskaja-Tamm 1993: 11).

3.5.2. Az argumentumok redukciója

Az argumentumok redukciójáról akkor beszélünk, ha egy adott ige lehetséges szintaktikai argumentumai közül nincs, vagy nem lehet mindegyik kifejezve a megfelelő cselekvésneves szerkezetben, még akkor sem, ha az argumentumok mindegyikének kötelezően jelen kellene lennie a ragozott ige mellett. Ha feltételezzük, hogy egy igenek és a belőle képzett cselekvésnévnek ugyanazok a szemantikai argumentumai, akkor három oka lehet annak, ha egy adott mondatban egy cselekvésnév valamely szemantikai argumentuma nincs jelen:

- a) a hiányzó argumentum sosem jelenhet meg a cselekvésnév mellett, legalábbis ha egy másik argumentum jelen van;
- b) a hiányzó argumentum az adott körülmények között nem lehet jelen a cselekvésnév mellett;
- c) a hiányzó argumentum elvileg jelen lehetne az adott mondatban, de a mondat kommunikatív céljának megfelelően elhagyjuk (Koptjevskaja-Tamm 1993: 12–13).

Nézzünk ezekre az esetekre néhány példát!

- a) a hiányzó argumentum sosem jelenhet meg a cselekvésnév mellett, legalábbis ha egymásik argumentum jelen van

Az orosz *napolnjat* 'to fill' igenek az egyik használatában három szemantikai argumentuma van, ahogy a példa mutatja:

- (29) *Raboči-e napolnajat-ut bassejn vod-oj.*
 worker-PL.NOM fill-PRES.3PL swimming.pool-ACC water-INTR
 'The workers are filling the swimming-pool with water.'

Ebben a mondatban a *voda* 'water' szó instrumentálisban áll, ami a cselekvésneves szerkezetben **A** szokásos jelölése is **P** jelenlétében (**P** genitívusban áll). Így lehetetlen mindkét szemantikai argumentumot ('water' és 'the workers') kifejezni a cselekvésnév mellett, vagy az egyik, vagy a másik lehet csak jelen, ahogy azt a következő példák mutatják:

- (30) *napoln-enie* *bassejn-a* *vod-oj*
 fill-AN swimming.pool-GEN water-INSTR
 'the filling of the swimming-pool with water'

- (31) *napoln-enie* *bassejn-a* *raboči-mi*
 fill-AN swimming.pool-GEN worker-INSTR.PL
 'the filling of the swimming pool by the workers' (Koptjevskaja-Tamm 1993: 13).

Hasonló a helyzet az egyik paleo-szibériai nyelvben, a csukcsban, ahol nincs mód arra, hogy egy tranzitív cselekvésnév mindkét argumentuma (**A** és **P**) egyszerre legyen jelen a cselekvésnév mellett (Koptjevskaja-Tamm 1993: 14).

A magyarban, ha csak **P** van jelen a cselekvésnév mellett, akkor birtokos szerkezet használatos: *Norvégia elfoglalása*. Ha a cselekvésnév mellett **P**-n kívül **A** is megjelenik, akkor a cselekvésnévhez viszonyított helyzetétől függően kétféle jelölési mód lehetséges²²:

1. Ha **A** a cselekvésnév után áll, akkor az *által* névutóval jelenhet meg a cselekvésneves szerkezetben: *Norvégia elfoglalása Németország által*.

2. Ezzel szemben ha **A** is a cselekvésnév előtt jelenik meg, akkor **A** és a cselekvésnév közé egy „töltelék” elem kerül, ami leggyakrabban a *történik* ige befejezett vagy folyamatos melléknévi igeneve, vagy pedig a *való* melléknévi igenév: *Norvégia Németország által történő/történt/való elfoglalása*. Így az egész szerkezet a vonatkozó mellékmondatokra hasonlít. De megjelenhet **A** a cselekvésnév előtt (**P**-vel együtt) úgy is, hogy **A**-t módosítóvá

²² Koptjevskaja-Tamm csak a második esetet említi: "Thus, according to Ferenc Kiefer (personal communication) in Hungarian it is impossible to have constructions with both the A and the P which are directly dependent on one and the same transitive action nominal (derived with suffix *-ás/-és*). [...] when both are present it is necessary to put a type of dummy element, most often the present or the past participle of the verb *történik* – 'to happen', between the action nominal and one of its arguments, which means that the whole construction looks like a relative clause" (Koptjevskaja-Tamm 1993: 13–14). Véleményem szerint azonban a töltelék elem csak abban az esetben szükséges, ha mindkét argumentum a cselekvésnév előtt jelenik meg (bővebben ld. fent). Habár megjegyzendő, hogy a töltelék elemet is tartalmazó szerkezet némiképp természetesebbnek tűnik számomra.

alakítjuk az *-i* melléknévképzővel: *Norvégia Németország általi elfoglalása* (Koptjevskaja-Tamm 1993: 13–14, É. Kiss 1998: 77).

- b) a hiányzó argumentum az adott körülmények között nem lehet jelen a cselekvésnév mellett

Ebben az esetben a cselekvésnév valamely szemantikai argumentumának megfelelő szintaktikai argumentumára vonatkozó korlátozás a cselekvésnév adott mondatbeli speciális szintaktikai pozíciójával vagy használatával van kapcsolatban. A következő török mondatban (32) például a 'see' igéből képzett cselekvésnévnek²³ nem lehet kitett tárgya. A szemantikai „tárgya” (*adam* 'man') ezért egy főnévi csoport fejeként jelenik meg, amelyben a cselekvésnév bővítményként áll:

- (32) [Orhan - in gör - düğ - ü] adam cik - tı
Orhan-GEN see-AN-3.POSS man leave-PAST
'The man, whom Orhan saw, left.' (tkp. 'Az Orhan látta férfi elment.')
- (Lehmann 1984: 54 ex. 11., idézi Koptjevskaja-Tamm 1993: 15)

A következő magyar mondatban pedig a *takarítás* főnév alanya, amely koreferens a *folytat* ige alanyával, törlődik:

- (33) *Ebéd után Rita folytatta a garázs takarítását.*

- c) a hiányzó argumentum elvileg jelen lehetne az adott mondatban, de a mondat kommunikatív céljának megfelelően elhagyjuk

Ez elég gyakori eset, a legtöbb nyelvben nagyon ritkán fordul elő, hogy a cselekvésnév összes szemantikai argumentuma jelen van a cselekvésneves szerkezetben, hiszen az esetek túlnyomó többségében ezek az argumentumok vagy nyilvánvalók a kontextusból, vagy irrelevánsak (Koptjevskaja-Tamm 1993: 15).

A manysira is a c) eset jellemző ezek közül, vagyis teljesen általános, hogy a cselekvésneves szerkezetben nem jelenik meg az összes szemantikai argumentum (habár elvileg nincs akadálya annak, hogy jelen legyenek). Erről kicsit bővebben az argumentumok jelölésének bemutatásánál (6.3.1.) lesz szó.

²³ Megjegyzendő, hogy a törökben nem különböztetik meg egymástól a cselekvésneveket és a particípiumokat (vö.: Koptjevskaja-Tamm 1993: 14).

4. A nem-véges igealakok meghatározása és egymáshoz való viszonyuk

A cselekvésnevek és az egyéb nem-véges igealakok gyakran nem különíthetők el egymástól egyértelműen, a különböző nem-véges igealakok közti határ elmosódhat az egyes nyelvekben, és már az egyes igealakok pontos meghatározása is problémákat vethet fel (vö. 3.1.). Amint azt később látni fogjuk (5. fejezet), ugyanez a helyzet a manysiban is, ezért mielőtt rátérnék a manysi cselekvésneves szerkezetek elemzésére, szükségesnek tartom tisztázni a különböző definíciókat, és áttekinteni az ezekkel kapcsolatos kérdéseket, valamint bemutatni a cselekvésnevek és egyéb nem-véges igealakok kapcsolatát és összefonódását.

4.1. A nem-véges igealakok meghatározása

A nem-véges igealakok ²⁴ fő típusai a következők: főnévi igenév (infinitive), melléknévi igenév (participle), határozói igenév (converb) és cselekvésnév (action nominal) (Ylikoski 2003: 187). Mivel a cselekvésnevekkel kapcsolatos problémákat már bemutattam (l. 3.1.), ezért ebben a fejezetben csak az első három igealakkal foglalkozom, és a cselekvésnevekre csak abban az esetben utalok, mikor a négy fő nem-véges igealak egymáshoz való viszonyának tárgyalásánál ez szükséges.

A nem-véges igealakok fent említett fő típusai esetében nem mondható el, hogy pontos egy-az-egyhez megfelelés lenne köztük és funkcióik között, inkább az a jellemző, hogy ezek az igealakok tipikusan egynél több szintaktikai funkcióban használatosak (vö.: Ylikoski 2003: 187). Ezt láthatjuk például az angolban, ahol egy olyan nem-véges igealak, mint a *crying*, funkcionálhat a mondatban melléknévi igenévként, határozói igenévként valamint cselekvésnévként is:

(34) *The **crying** girl left the room.*

(35) *The girl left the room **crying**.*

(36) *The **crying** of the girl irritates me.*

²⁴ A véges/nem-véges (finit/non-finit) megkülönböztetés a görög és a latin hagyományra vezethető vissza, amely az ige morfológiáján alapul. A modern nyelvészetben azonban mind a funkcionális, mind pedig a formális megközelítésekben elterjedt egy olyan általános nézet, amely szerint a véges/nem-véges szembenállás a mondat tulajdonsága (Bisang 2001: 1400).

Ezzel szemben a magyarban három különböző nem-véges igealakot találunk a fenti példamondatok megfelelőiben:

(37) *A **síró** lány elhagyta a szobát.*

(38) *A lány **sírva** hagyta el a szobát.*

(39) *A lány **sírása** zavar engem.*

Úgy tűnik, hogy a magyar egyike azon kevés nyelvnek, amelyben a nem-véges igealakokként számon tartott csoport valóban az „ideális” rendszert tükrözi, és az egyes szóalakok és funkcióik világosan elkülönülnek egymástól²⁵:

(40)	<i>A lány nevetni kezdett.</i>	főnévi igenév
(41)	<i>A nevető lány kiment a szobából.</i>	melléknévi igenév
(42)	<i>A lány nevetve ment ki a szobából.</i>	határozói igenév
(43)	<i>A lány nevetése visszhangzott a folyosón.</i>	cselekvésnév

A főnévi igeneveket hagyományosan inflexiós igealakoknak tartják, olyan igéknek, amelyek nem őrzik meg az igei egyeztetést és az igeidő kategóriáját, de aspektus és igenem tekintetében mutathatnak szembenállást (Koptjevskaja-Tamm 1993: 33, Koskinen 1998: 3). A főnévi igenevek azonban számos nyelvben hordoznak mind igei, mind névszói tulajdonságokat, például névszói inflexiót. Bizonyos spanyol főnévi igenévi szerkezetek például főnévi determinánsokkal jelennek meg, egyes finn szóalakok, amelyeket hagyományosan főnévi igeneveknek neveznek, felvehetnek névszói esetragokat (Koskinen 1998: 3), a magyar főnévi igenév pedig egyik használati körében szabadon személyragozható (Kenesei 2000: 122).

²⁵ Itt jegyzendő meg, hogy a szakirodalomban vannak olyan nézetek is, miszerint a magyarban is található a fent említett angol *-ing* képzős alakokéhoz hasonló többértelműség. Lackó Tibor (2000b) feltételezi, hogy az ősmagyar és az ómagyar korban két homonim *-ó/-ő* képző létezett: az igenévképző és az (akkor még termékeny) *nomen actionis* (esemény) jelentésű főnévképző. Bővebben l. Laczkó 2000b.

Szófajukat tekintve a melléknévi igeneveket hagyományosan igei melléknevekként (verbal adjectives) definiálják. Az európai nyelvészeti hagyomány kezdetén a nyelvészek a görög és a latin melléknévi igeneveket önálló szóosztályoknak tekintették (Itkonen 1991: 193, 199). E szóosztály görög és latin elnevezései a melléknévi igeneveknek arra a tulajdonságára utaltak, mely szerint azok mind igei, mind névszói morfoszintaktikai tulajdonságokkal rendelkeznek. A melléknévi igenevek igei melléknévként való definiálásának hagyománya úgy tűnik, továbbra is folytatódik: „[participles are] words derived from verbs and used as adjectives” (Crystal 1985), „Participles are defined as verbal adjectives” (Koptjevskaja-Tamm 1993: 42), „Participles are best defined as verbal adjectives”, „The definition of participle (‘verb-derived adjective within a verbal paradigm’)...” (Haspelmath 1994: 152).

Habár ennek a viszonylag univerzális definíciónak az alapján – a melléknévi igenevek igéből képzett, melléknévként használt szavak – viszonylag egységes szóosztályt jelölnek az egyes nyelvekben, mégis számos probléma merül fel a melléknévi igeneveket tartalmazó szerkezetek elemzésénél, melyekben az igenevek megőrzik igei tulajdonságaik egy részét. A melléknévi igenevek különféle szintaktikai kategóriák tulajdonságait mutatják: felvehetnek főnévi, melléknévi és/vagy igei morfológiai végződéseket, és előfordulhatnak igei, főnévi, melléknévi és/vagy határozói pozíciókban. Általában van idő- vagy aspektus természetű szemantikai tartalmuk, mely az igeidő funkcionális kategóriájával való kapcsolatot sugall. Lexikai kategóriájuk bizonytalan, és úgy tűnik, hogy egyidejűleg tartoznak mind egy lexikai mind pedig egy funkcionális kategóriához (vö.: Koskinen 1998: 3).

Mindezen problémák ellenére – ellentétben a cselekvésnevekkel – a melléknévi igeneveket általában továbbra is az igei paradigma részének tekintik, ennek egyik fontos oka minden bizonnyal az, hogy a melléknévi igenevek – legalábbis az európai nyelvekben – jobban megőrzik az igeik belső szintaxisát (pl. az akkuzatívuszi tárgyakat), mint a cselekvésnevek (vö.: Ylikoski 2003: 190).

A határozói igenevek (*converbs*²⁶, *adverbial participles*, *gerunds*, *gerundives*) határozói funkcióban használatos nem-véges igealakok (Koptjevskaja-Tamm 1993: 44). A határozói igenevek különböző határozói jelentésben használatosak: kifejezhetik például a fő- és a mellékcselekvés közti időviszonyokat, a főcselekvés feltételét, mód- és okhatározói tartalmakat, stb. (vö.: Koptjevskaja-Tamm 1993: 44).

A nem-véges formák szintaktikai funkcióit tekintve – mint már említettem (l. 3.1.) – Igor V. Nedjalkov (1998) volt az egyike azoknak a szerzőknek, akik pusztán e funkcióik

²⁶ A *converb* elnevezés az altáji nyelvészeti hagyományból került át a tipológiai tanulmányokba (Ylikoski 2003: 189).

alapján csoportosították ezeket az igealakokat. Nadjalkov mindössze három fő típusát különbözteti meg a nem-véges igealakoknak: a melléknévi igenevet, mely jelzői funkcióban használatos, a határozói igenevet, amely határozói funkcióban használatos és a főnévi igenevet, amely tárgyi funkcióban használatos az argumentumként álló mellékmondatokban (idézi Ylikoski 2003: 191). Ez a felosztás teljesen összhangban van azzal az általános gyakorlattal, amely a ragozott igét tartalmazó alárendelt mellékmondatokat vonatkozó, határozói és argumentumként álló mellékmondatokra osztja. A 6. táblázat szemlélteti e három nem-véges igealak és ragozott igét tartalmazó megfelelőik funkcióját és egymáshoz való viszonyát:

6. táblázat. A melléknévi igenevek, határozói igenevek és főnévi igenevek, valamint ragozott igét tartalmazó megfelelőik fő funkciói (I. V. Nadjalkov 1998, idézi Ylikoski 2003: 191)

<i>non-finite verb form</i>	participle	converb	infinitive
<i>(finite) subordinate clause</i>	relative clause	adverbial clause	complement clause
<i>syntactic function</i>	attribute	adverbial	object

A nem-véges igealakok meghatározásánál alkalmazott „szóosztály felőli megközelítési mód” esetében a főnévi igenevek, míg a „funkció felőli megközelítési mód” esetében a cselekvésnevek maradnak ki a nem-véges igealakok típusai közül. Habár voltak kísérletek e két megközelítési mód együttes alkalmazására, mégis úgy tűnik, hogy az újabb tipológiai tanulmányokban a nem-véges igealakok esetében csak kevés definícióban szerepel ez a két megközelítési mód valamilyen mértékben együttesen (Ylikoski 2003: 192). Ezekre a kísérletekre az egyik példa Haspelmath (1995) táblázata lehet, amely bemutatja a nem-véges igealakok szófaját és szintaktikai funkcióját is:

7. táblázat. Különböző szófaji státuszú képzett igealakok (Haspelmath 1995, idézi Ylikoski 2003: 192)

<i>word class</i>	noun	adjective	adverb
<i>derived verb form</i>	masdar (= verbal noun)	participle (= verbal adjective)	converb (= verbal adverb)
<i>syntactic function</i>	argument	adnominal modifier	adverbial modifier

Ylikoski (2003) szintén e kétféle megközelítési mód, valamint a szinkrón és diakrón szempont együttes alkalmazásával kísérelte meg meghatározni a nem-véges igealakok fő típusait. Ehhez – amint korábban már említettem – a „szóosztály-váltó inflexió” („word-class-changing inflection”) fogalmát hívja segítségül, amelyet Haspelmath-tól vesz át. Eredményeit a következő táblázat tartalmazza:

8. táblázat. A nem-véges igealakok fő típusai, szintaktikai funkciójuk és „új szófajuk” (Ylikoski 2003: 198, 2009: 32)

<i>non-finite verb form:</i>	infinitive	converb	participle	action nominal
<i>syntactic function:</i>	argument (= subject, object, obligatory adverbial)	(free) adverbial	attribute (+ adjectival predicate)	– (those of nouns)
<i>„new word-class”:</i>	–	–	adjective	noun
<i>direction of lexicalization (in the broad sense that comprises the development of grammatical words):</i>	noun, adverb	adverb, adposition, conjunction	adjective (→ noun)	noun

4.2. Főnévi igenevek és cselekvésnevek

A főnévi igenevek és a cselekvésnevek közti határ nem minden nyelvben egyértelmű. Egyes nyelvekben elég nehéz elkülöníteni egymástól ezt a két kategóriát, mivel a főnévi igenevek számos olyan morfológiai tulajdonságot mutatnak, amelyek a főnevekre jellemzők, és így a cselekvésnevek kategóriájához közelítenek, amely szintén létezik ezekben a nyelvekben. A szölkupban például a főnévi igenevekhez birtokos személyragok kapcsolódnak, hogy jelöljék azok alanyát. A cselekvésnevektől azonban különböznek abban, hogy nem ragozhatók, és nem kapcsolódhatnak össze névutókkal úgy, mint azok (Koptjevskaja-Tamm 1993: 34).

A finn szintén egy érdekes példa a tiszta főnévi tulajdonságokkal rendelkező főnévi igenevekre. A finnben összesen ötféle olyan nem-véges igealak van, amelyeket hagyományosan infinitívusznak (*infinitiivi*) hívnak.

Ezek közül kettőnek (a 4. és az 5. infinitívusznak) azonban nagyon korlátozott a szintaktikai használata (csak a létigével kombinálva fordulnak elő). Az első három infinitívusz nemcsak hogy birtokos személyragokat vehet fel a cselekvés alanyának jelölésére, hanem még bizonyos névszói esetragokkal is kapcsolódhat. Ezeknek az esetragos infinitívuszoknak nagyon speciális jelentése van, például a 2. infinitívusz inesszívusz ragos alakja a főige (ragozott ige) által kifejezett cselekvéssel egyidejű cselekvést jelöl (44), a 3. infinitívusz inesszívusza pedig egy éppen folyamatban lévő cselekvést fejez ki (45):

- (44) *Ol-le-ssa-ni* *Ruotsi-ssa, tapa-s-in useita ystäviä.*
be-INF2-INESS-1SG.POSS Sweden-INESS met:1SG many friends
'When I was in Sweden, I met many friends.'

- (45) *Mari on kirjasto-ssa luke-ma-ssa.*
Mari is library-INESS read-INF3-INESS
'Mari is in the library and is **reading**.' (Koptjevskaja-Tamm 1993: 34)

Ennek az öt infinitívusznak a pontos státusza régóta vita tárgya a finn nyelvészetben. Egyes szerzők főnévi igenévnek, míg mások cselekvésneveknek tekintik ezeket az igealakokat. Azonban a finnben van egy másik, *-minen* képzős alak is, amely minden igéből szabályosan létrehozható, és amelyet *-minen* végű „cselekvésnévnek” (*verbaalisubstantiivi* -

minen) neveznek (pl. *lukeminen* 'olvasás' < *luke-* 'olvas-')²⁷. Dubrovina (1972, idézi Koptjevskaja-Tamm 1993: 35) a finn infinitívuszokról szóló művében többek között a következő különbségeket említi, melyek elválasztják a főnévi igeneveket és a cselekvésneveket:

1. a cselekvésnevek rendelkeznek a névszói esetek és a számjelölés teljes paradigmájával;
2. a cselekvésnevek szabadon kombinálhatók különböző előjárószókkal és névutókkal, míg a főnévi igenevekre ez csak kivételes esetekben igaz;
3. a cselekvésnevek melléknévi, míg a főnévi igenevek határozói jelzőkkel kombinálódnak;
4. a cselekvésnevek tárgya genitívuszba kerül, míg a főnévi igenevek tárgya a ragozott igék tárgyára jellemző esetek valamelyikébe kerül (nominatívuszba, partitívuszba vagy akkuzatívuszba).

Koptjevskaja-Tamm (Koptjevskaja-Tamm 1993: 35) azonban úgy véli, hogy a határozókkal és a direkt tárgyakkal való kombinálhatóság képessége nem a fő kritérium a főnévi igenevek és a cselekvésnevek megkülönböztetésére. Mivel a főnévi igenevek nem vehetik fel az összes főnévi esetragot, és nem kombinálódhatnak előjárószókkal és névutókkal olyan módon, ahogyan a főnevek, ezért nem tekinthetők cselekvésneveknek. Másrészt azonban a finnben nem is tipikus főnévi igenevek, hiszen nemcsak hogy felvehetnek bizonyos névszói esetragokat, hanem még rejtett alanyukkal is kombinálódhatnak, ami eléggé szokatlan. Például a második infinitívusz inesszívuszi alakjának alanya genitívuszba kerül, ha nem azonos a mondatban lévő ragozott ige alanyával:

- (46) *Peka-n herät-e-ssä Liisa lähtee tö-i-hin.*
 Peka-GEN wake.up-INF2-INESS Liisa goes work-PL-ILL
 'When Pekka wakes up, Liisa goes to work.' (Karlsson 1982: 183)

Tipológiai szempontból legalábbis bizonyos finn infinitívuszokat inkább határozói igeneveknek kellene tartanunk, olyan nem-véges formáknak, amelyek elsősorban határozói funkcióban használatosak (Koptjevskaja-Tamm 1993: 35).

Ylikoski (2003) szintén úgy véli, hogy ha funkcionális megközelítésből vizsgáljuk a nem-véges igealakokat, akkor a cselekvésnevek és a főnévi igenevek definíciója nagyon hasonló lesz egymáshoz. Ő is példaként hozza a finn infinitívuszokat, megjegyezve, hogy „the

²⁷ Nem azonos a 4. infinitívusszal, amelynek a végződése szintén *-minen*.

term *infinitive* in traditional Finnish grammar refers to certain historical-morphological groupings of various non-finites, not merely to the complemental non-finites, i.e. infinitives in the generally accepted sense of the word.” (Ylikoski 2003: 204) Mint mondja, a 3. infinitívusz adesszívusz és abesszívusz ragos alakjai nem tekinthetők cselekvésneveknek, habár egyértelmű, hogy ezek az alakok morfológiailag egy *-mA* elemből és az előbb említett esetragokból állnak:

- (47) *Pekka tek-i rikokse-n juo-malla olut-ta.*
 Pekka make-PAST.3SG crime-GEN drink-conv(“3INF.ADE”) beer-PART
 ‘Pekka committed a crime **by drinking** beer.’

- (48) *Pekka tek-i rikokse-n juo-matta olut-ta.*
 Pekka make-PAST.3SG crime-GEN drink-conv(“3INF.ABE”) beer-PART
 ‘Pekka committed a crime **without drinking** beer.’ (példák Nikanne 1997: 338, idézi Ylikoski 2003: 203–204)

Mint a morfológiai elemzésből is kitűnik, Ylikoski szerint ezek a formák inkább határozói igenévnék tekinthetők, és nem cselekvésnévnék (és semmiképpen sem főnévi igenévnék.) Az igazi, *-minen* képzős cselekvésnévtől eltérően a 3. infinitívusz csak öt vagy hat főnévi esetragot képes felvenni, tehát az összes lehetséges főnévi eset kevesebb, mint felét.

Szintén inkább határozói igeneveknek tekinthetők az úgynevezett 2. infinitívuszi alakok, melyek az előbb említetteknél kissé kevésbé transzparenssek; mindössze két esetrag (inesszívusz és insztruktívusz) kapcsolódhat egy morfofonológiailag kevésbé szembetűnő elemhez (*-te- ~ -de- ~ -e- ~ -re- ~ -le- ~ -ne-*):

- (49) *Pekka tek-i rikokse-n juo-nessa-an olut-ta.*
 Pekka make-PAST.3SG crime-GEN drink-CONV(“2INF.INE”)-3SG beer-PART
 ‘Pekka committed a crime **while drinking** beer.’

- (50) *Pekka tek-i rikokse-n juo-den olut-ta.*
 Pekka make-PAST.3SG crime-GEN drink-CONV(“2INF.INS”) beer-PART
 ‘Pekka committed a crime **drinking** beer.’

Végül Ylikoski szerint ugyancsak határozói igenévnek tekinthető az 1. infinitívusz transzlatívusz ragos alakja is:

- (51) *Pekka tek-i rikokse-n juo-dakse-en olut-ta.*
 Pekka make-PAST.3SG crime-GEN drink-CONV(“1INF.TRA”)-3SG beer-PART
 ‘Pekka committed a crime **in order to drink** beer.’

A harmadik infinitívusz illatívusz és elatívusz ragos alakjait viszont valóban főnévi igeneveknek tarthatjuk:

- (52) *Pekka rupes-i ~ pysty-i ~ tul-i juo-maan olut-ta.*
 Pekka begin-PAST.3SG~manage-PAST.3SG~come-PAST.3SG drink-“3INF.ILL” beer-PART
 ‘Pekka began ~ managed ~ came to drink beer.’
- (53) *Pekka lakkas-i ~ kieltäyty-i juo-masta olut-ta.*
 Pekka cease-PAST.3SG~refuse-PAST.3SG drink-“3INF.ELA” beer-PART
 ‘Pekka ceased ~ refused to drink beer.’ (Ylikoski 2003: 212)

Ylikoski szerint tehát a hagyományosan főnévi igeneveknek tartott alakok közül valójában csak az 1. infinitívusz alapalakja és a 3. infinitívusz két alakja (az illatívusz és az elatívusz ragos alakok) tekinthetők valóban főnévi igenévnek, az 1. infinitívusz transzlatívusz ragos alakja, a 2. infinitívusz mindkét alakja, valamint a 3. infinitívusz adesszívusz és abesszívusz ragos alakjai azonban inkább határozói igeneveknek tarthatók.

Bizonyos nyelvekben a főnévi igenevek és a cselekvésnevek nem állíthatók szembe egymással, mivel ezekben a nyelvekben csak egyetlen „átmeneti” kategóriát találunk: olyan nem-véges igealakok osztályát, amelyek egyesítik a tipikus főnévi igenevek és a tipikus cselekvésnevek bizonyos vonásait. Az ilyen kategóriák kezelése általában ellentmondásos, és még ugyanannak a nyelvnek a különböző leírásaiban is különböző lehet. Ez jellemző néhány (szélesebb értelemben vett) altáji nyelvre, például a törökre, a tunguzra, a mongolra, valamint a koreaira. Ezekben a nyelvekben számos nem-véges igealak található, többek között azok, amelyeket „főnévi igenévnek”, „masdarnak” vagy „igei névszónak” hívnak, és amelyeket a következő vonások jellemeznek:

1. felvehetik az összes névszói esetragot, és ugyanúgy kombinálódhatnak a különböző adpozíciókkal, valamint ugyanolyan szintaktikai kontextusban használhatóak,

mint a nem-képzett főnevek;

2. összetevőt alkothatnak az alanyukkal, amely nominatívuszban, genitívuszban vagy akkuzatívuszban áll;
3. bármelyik igéből szabályosan képezhetőek;
4. tárgyuk a megfelelő, ragozott ige tárgyával azonos formájú;
5. ugyanolyan adverbialis módosítókkal kombinálódhatnak, mint a megfelelő ragozott igék (Koptjevskaja-Tamm 1993: 36).

Az első két vonás alapján ezeket a szavakat cselekvésneveknek tarthatjuk, a többi tulajdonság viszont a főnévi igevekhez teszi hasonlóvá őket. Cselekvésnévi státuszuk mellett az szól, hogy kielégítik a cselekvésnevek definíciójának minden szemantikai, morfológiai és szintaktikai kritériumát. Az a tény azonban, hogy szabályosan képezhetőek bármelyik igéből, inkább amellel szól, hogy szabályos igealakoknak tartsuk őket, ne pedig képzett főneveknek. Ugyancsak ezt támogatja rendkívül széleskörű használatuk, ami arra enged következtetni, hogy jelentésük és használati körük sokkal szélesebb, mint a hasonló szavaké például az oroszban vagy az angolban (vö. Koptjevskaja-Tamm 1993: 36).

Feltehető a kérdés: vajon jogos-e ezeket a szavakat főnévi igeveknek is hívunk? Koptjevskaja-Tamm (Koptjevskaja-Tamm 1993: 37) szerint két lehetőségünk van: vagy elfogadjuk, hogy némely nyelvekben a cselekvésnevek és a főnévi igevek osztálya egybeesik, vagy pedig oly módon definiáljuk a főnévi igeveket, hogy azok mindig megkülönböztethetőek legyenek a cselekvésnevektől. Koptjevskaja-Tamm az utóbbit választja, az ő definíciója szerint a főnévi igevek bármely igéből szabályosan képezhető igealakok, amelyek tárgyukkal ugyanúgy kombinálódnak, mint a megfelelő ragozott igék, előfordulhatnak néhány olyan kontextusban, amelyekben az átlagos főnévi frázisok előfordulnak, de nem rendelkeznek az inflexiós és disztribúciós tulajdonságoknak ugyanolyan körével, mint a nem-képzett főnevek (Koptjevskaja-Tamm 1993: 37). E szerint a definíció szerint a fent említett nyelvekben cselekvésnevek (igei névszók) vannak, de nincsenek főnévi igevek. Az a tény, hogy egy adott nyelvben csak cselekvésnevek vannak, de főnévi igevek nincsenek, még nem jelenti azt, hogy a cselekvésneveket a megfelelő igékből kell képeznünk szigorúan szabályos módon. A modern görögből és a bolgárból például hiányoznak az főnévi igevek, de a cselekvésneveik mégis eléggé szabálytalanul képezhetők, és nem is minden igéből (Koptjevskaja-Tamm 1993: 38).

4.3. Melléknévi igenevek és cselekvésnevek

A melléknévi igenevek és a cselekvésnevek elméletileg jól elkülöníthetők egymástól, hiszen a melléknévi igenevek elsődleges funkciója az, hogy egy főnév jelzőjeként funkcionáljanak egy főnévi csoportban, míg a cselekvésnevek ezzel szemben a névszói csoport fejét alkotják. Ennek ellenére nagyon sok nyelv nem tesz különbséget e között a két funkció között, vagy inkább e között a két szótípus között. A nominalizációkat általában, és különösen a cselekvésneveket gyakran alkalmazzák a nyelvek vonatkozó mellékmondatok létrehozására. Az altaji nyelvekben például a vonatkozó mellékmondatok alapját bizonyos nem-véges igealakok alkotják, melyeket melléknévi igeneveknek neveznek. Ezek többsége szerepelhet cselekvésneves szerkezetek fejeként is. Az ilyen cselekvésnevek pedig funkcionálhatnak vonzatként (complements) vagy határozói mellékmondatként is. Ezekben a nyelvekben a grammatikák megkülönböztetnek melléknévi igeneveket és ‘tisztá’ cselekvésneveket, melyeknek sosem lehet jelzői funkciójuk (vö. Koptjevskaja-Tamm 1993: 42–43).

A török például azon nyelvek közé tartozik, amelyek nem tesznek különbséget a cselekvésnevek és a melléknévi igenevek között. Nézzük a következő török példát:

- (54) [Orhan-in gör-düğ-ü] adam cık-tı
Orhan-GEN see-AN-3.POSS man leave-PAST
'The man, whom Orhan saw, left.'

Ezen a példán megfigyelhetjük, hogy ha az adott nem-véges igealak melléknévi igenévi funkcióban használatos, akkor szintaktikailag valamelyik szemantikai argumentumától függ, ahelyett, hogy ez a szemantikai argumentum az ő szintaktikai argumentumaként jelenne meg. A példában a 'lát' jelentésű igéből képzett cselekvésnévnek szintaktikailag nem lehet tárgyi bővítménye, ezért a szemantikai „tárgya” ('férfi') a főnévi csoport fejeként jelenik meg, maga a cselekvésnév/melléknévi igenév pedig annak bővítményeként (dependent) (példa és elemzés Koptjevskaja-Tamm 1993: 14–15).

Az olyan nyelvek, amelyekben egyetlen igealak használható mind egy vonzat fejeként, mind pedig egy vonatkozó mellékmondat fejeként, további problémát jelenthetnek annak eldöntésében, hogy vajon ezeket az igealakokat tarthatjuk-e cselekvésneveknek, vagy sem. Ez a helyzet például egy ausztráliai nyelvben, a kayardildban. Ebben a nyelvben vannak olyan, teljesen produktív és szabályos nominalizációval képzett névszók, amelyek utalhatnak

egyrészt magára a cselekvésre, másrészt pedig a cselekvés ágensére, és használhatók mind tipikus nominális funkciókban, mind pedig vonatkozó mellékmondatok fejeként (mint melléknévi igenevek). Így például a *wirrka-n-da* ('dance'-NMLZ-NOM) alak jelentése: 'tánc', 'táncos' és 'táncolás'. Habár ezek a nominalizált alakok rendelkeznek a teljes névszói inflexiós paradigmával, cselekvésre utalva azonban csak nagyon korlátozott hatókörben használatosak, ezért nem tekinthetők cselekvésneveknek. Vagyis a nominalizált formák ebben a nyelvben a legtöbb esetragot nem cselekvésnévként, hanem melléknévi igenévként veszik fel (Koptjevskaja-Tamm 1993: 43).

4.4. Határozói igenevek és cselekvésnevek

Széles körben ismert jelenség, hogy határozói igenevek hajlamosak határozóként használt, névszói esetraggal ellátott cselekvésnevekből fejlődni (vö. pl. Koptjevskaja-Tamm 1993: 44, Haspelmath 1995: 49, 1999: 114, Tikkanen 2001: 1121). Sok uráli nyelvben számos olyan nem-véges alak található, amelyek történetileg átmenetet képeznek a cselekvésnevek transzparens esetragos alakjai és a teljesen átlátszatlan főnévi igenevek vagy határozói igenevek között. A következő komi mondat jól példázza, hogy a határozói igenevek szintaktikai funkciói pontosan megfelelnek a határozóként használt deverbális főnevek/igenevek és a nem-képzett főnevek funkcióinak:

- (55) *tadzi Övram-s'an' David-ödž dzon'nas das n'ol' ts'užanvuž*
 so Abraham-EGR David-TERM totally 14 generation
Vavilon mu-ö vötly-tödž David-s'an' das n'ol' ts'užanvuž
 [Babylon land-ILL exile-CONV] David-EGR 14 generation
Vavilon mu-ö vötl-öm-s'an' Kristos-ödž bara das n'ol' ts'užanvuž.
 [Babylon land-ILL exile-AN-EGR] Christ-TERM again 14 generation
 'So from Abraham to David there are fourteen generations; and from David until the carrying away into Babylon there are fourteen generations; and from the carrying away into Babylon to Christ there are fourteen generations.'
 (példa és elemzés Ylikoski 2003: 203).

A fenti példában a *-tödž* képzős határozói igenév (*vötlytödž*) ugyanolyan szintaktikai funkciót tölt be (határozói funkció), mint az egresszív ragos cselekvésnév (*vötlöms'an'*), illetve a terminatívusz ragos tulajdonnév (*Davidödž*). A *-tödž* képzős határozói igenév

tulajdonképpen egy korábbi, *-t képzős igenév és az -ödź terminatívusz rag kombinációjából áll (vö. pl. Fokos-Fuchs 1958: 295–299), de mivel a *-t már nem produktív, ezért a -tödź átlátszatlan, elemezhetetlen határozói igenév-jelölőnek tekintendő.

Az esetragos cselekvésnevek és a határozói (valamint főnévi) igenevek közti összefüggésre további példaként említhetjük a feltehetően PU *-mA képzős cselekvésnevet, melynek nyoma megtalálható legalább öt, nem-véges finn igealakban, amelyeket a hagyományos finn nyelvtan „a harmadik infinitívusz”-nak (*kolmas infinitiivi*) hív. Mint azt 4.2.-ben már említettem, ezek közül a 3. infinitívusz adesszívusz és abesszívusz ragos alakjai (*juomalla* (47), és *juomatta* (48)) inkább határozói igenévnek tekinthetők, mint cselekvésnévnek, és főleg nem tekinthetők főnévi igenévnek (vö. Ylikoski 2003: 211–212).

Számos uráli nyelvben találunk tehát bőségesen példákat az esetragos főnevek, a cselekvésnevek és a határozói igenevek közötti morfológiai, szintaktikai és szemantikai hasonlóságokra, mivel – mint korábban már említettük – úgy tűnik, hogy határozói igenevek folyamatosan alakulnak esetragos cselekvésnevekből. Ennek eredményeként sok határozói igenév őrzi eredetének nyomait, így a cselekvésnevek és a határozói igenevek közti határ elmosódhat (vö. Ylikoski 2003: 203). Egymástól való elkülönítésükben mégis segítségünkre lehet az, hogy a cselekvésnevek esetragokkal való ellátása élő folyamat, amely a cselekvésnevek különböző szintaktikai és szemantikai használatát tükrözi, a prototipikus határozói igenevek esetragjai azonban már megkövesedett, állandósult végzódések, amelyek inkább a teljes határozói igenév-jelölő részeként értelmeződnek. Jó példa a cselekvésnevek és a határozói igenevek ilyen jellegű elkülönítésére az egyik szibériai törökségi nyelv, az altáj -*ganča* végződésű nem-véges igealakja, mely eredetileg egy helyjelölő esetragos (-*ča*) cselekvésnév (képzője -*gan*). Ezek a formák két különböző funkcióban használatosak e nyelvben, és a két funkció közti különbség morfológiailag is kifejeződik a birtokos személyrag helye révén, amely az átlagos főnevekben megelőzi az esetragokat. Amikor a -*ganča* végződésű alakok cselekvésnévként használatosak (‘according to what X V-ed’ jelenésben), a birtokos személyragok az esetrag előtt jelennek meg:

- (56) *ajt-kan-ym-ča*
 say-AN-Px1Sg-DIR
 ‘according to what I said’

Amikor viszont határozói igenévként fordulnak elő ('until V' jelentésben), akkor a -*ganča* végződés egészében megelőzi a birtokos személyragot, ami azt mutatja, hogy ebben az alakban a -*ča* már nem értelmeződik igazi esetragként:

(57) *men kel-genče-m*

I come-CONV-Px1Sg

'until I come' (Koptjevskaja-Tamm 1993: 44–45)

5. Igenevek és cselekvésnevek a manysiban

A manysiban számos deverbális nomenképző van, amelyek cselekvésnevek képzésére is szolgálnak. A leggyakoribb ilyen képzők a következők (Munkácsi – Kálmán 1986, Riese 2001a,):

- l: *sūmil*²⁸ 'ugrás' < *sūm*- 'ugrik'
- məl/-mil: *jōηχmil* 'körülvarrás, szegély' < *jōηχ*- 'körüljár; fordul; forog'
- mæt/-mit: LM *jutmæt* 'körülvarrás, szegélyezés' < LM *junt*- 'varr'
- η: *kaśiη* 'suttogás' < *kaśγ*- 'suttog'
- p: LM *ñōtəp* 'segítség, támogatás' < *ñōt*- 'segít'
- pī: *woratpi* 'veszekedés' < *worat*- 'erőszakoskodik, kényszerít'
- s: *pūwəs* 'légáramlat, lég-/levegőáramlás' < *pūw*- 'fúj'
- spi: *mul'aspi* 'versengés' < *mul*- 'legyőz, nyer'
- tul: *mastul* 'felöltöztetés, felöltözés, öltözködés' < *mas*- 'felölt (ruhát)'.

A deverbális névszóképzőkkel képzett cselekvésnevek nagyon gyakran lexikalizálódnak, pl.: *pantil* 'tető, fedél' < *pant*- 'fed', K *sotəη* 'bűvölet' < *sāt*- 'bűvöl, igéz', *χāχmil* 'emelkedés, lejtő, hágó' < *χāηχ*- 'felmegy, felemelkedik'.

A szövegek tanúsága szerint azonban úgy látszik, hogy szinte kizárólag csak az -n, -m (ritkábban az -im(a)) képzők azok, amelyek „valódi” cselekvésnévi szerepben álló, azaz „komplex esemény” olvasatú deverbális névszókat hoznak létre. Az -n a folyamatos melléknévi igenév, az -m a befejezett melléknévi igenév, az -im(a) pedig a határozói igenév képzője. Az -im(a) képzős deverbális névszók főnévi, azaz cselekvésnévi szerepben való egyértelmű használatára azonban elég kevés példa áll rendelkezésemre, ezért dolgozatomban csak az -n és az -m képzős²⁹ deverbális névszókval foglalkozom, pl.:

²⁸ A jelölés nélküli példák az északi nyelvjárásból származnak.

²⁹ Az -n és -m képzőknek számos allomorfja létezik. Az -n/-ne/-nə (-n+ nyelvjárásonként különböző hangszíni magánhangzó) képző általában közvetlenül a szótőhöz kapcsolódik, de mássalhangzós tövek után előfordul kötőhangzóval ellátva is (általában -ən) (vö. Sz. Kispál 1966: 67, Riese 2001b: 67). Az -m képző általában kötőhangzóval (-ə ~ -a) kapcsolódik a tőhöz, s ha a képzőt újabb (mássalhangzóval kezdődő) toldalék követi, akkor a két toldalék között szintén megjelenhetnek kötőhangok (vö. Sz. Kispál 1966: 193–194, Riese 2001b: 68).

- (58) *lū-majt tārä pos - nū - iγ pajta - we*
 ló-máj át- fő-AN-TRANSL főz-PASS[3SG]
 'A lómáját mindaddig főzik, míg teljesen szét/át nem főtt.' (VNGy³⁰ IV: 419)

- (59) *toχ ūriylə - nə - m χaltə kwon ta joχta - mü - t sujt - i*
 így várakozik-AN-SG<1SG közben kívül ím jön-AN-SG<3SG hallatszik-PRES[3SG]
 'Aközben, hogy így várakozom, ím kívülről az ő jövelete hallik.' (VNGy III: 70)

A manysiban is bizonyos átfedés látszik tehát az egyes igenevek (két melléknévi igenév és a határozói igenév) és a cselekvésnevek között, itt is jellegzetesen a fent említett szóalakokat találjuk vonatkozói, időhatározói mellékmondatokat helyettesítő szerkezetekben. A manysiról írt szakirodalomban általában nem különítik el egymástól élesen az igeneveket és a cselekvésneveket, az igenevek bemutatásánál olvashatunk a különböző igeneves szerkezetekről és az igenevek által betöltött különféle funkcióról, így a nomen actionisi szerepről is. A különböző szerzők még az igeneveket sem kezelik egységesen: vagy az igékből képzett névszóknál tárgyalják őket (Szabó Dezső: *A vogul szóképzés* (1904)), vagy nem-ragozható igealakként az igéknél (E. I. Rombandeeva: *Manszijszkij /vogulszkij/ jazyk* (1973), illetve a szintaxis bemutatásánál (Timothy Riese: *Vogul* (2001)), vagy külön szóosztályként jelennek meg (Kálmán Béla: *Chrestomathia vogulica* (1989)). A szintaxis bemutatásánál az igenevekkel kapcsolatban megemlítik, hogy különböző melléknévi igenévi és határozói igenévi formák használatosak a manysiban alárendelő mellékmondatok helyett, és felsorolják a jellegzetes, igenevekkel alakult manysi szerkezeteket is.

A következőkben röviden áttekintem, hogy a különböző manysi nyelvtanok, illetve a manysi szóképzésről írt művek milyen nem-véges igealakokat tartalmaznak, illetve azt, hogy tesznek-e említést cselekvésnevekről. Mivel a manysi igenevek legrészletesebb leírását Sz. Kispál Magdolnánál (1966) találjuk, ezért az ő művével külön pontban foglalkozom.

³⁰ VNGy = Munkácsi Bernát 1892–1896: *Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV*. MTA, Budapest.

5.1. Cselekvésnevek és igenevek a manysi nyelvtanokban és a szóképzésről írt művekben

Szabó Dezső (1904) a manysi szóképzésről írt művében tárgyalja mind az *-n* és *-m* képzős melléknévi igenevek, mind pedig az *-im*, *-imə* képzős határozói igenév főnévi alkalmazásait.

Az *-n* képzős igenévről Szabó leírja, hogy a mondatban lehet alany, tárgy, valamint esetraggokkal (lokatívusz, terminatívusz, ablatívusz) ellátva határozó is.

Az *-m* képzős igenév főnévi alkalmazásainál kétféle esetet különböztet meg Szabó:

1. „Az igenév esetlegesen valamelyik alakjában főnévi szerepet tölt be a mondatban (mindig *nomen actionis*), a nélkül, hogy más alakban és más esetben főnévként szerepelne. (...) ezek talán nem is annyira névszók, hanem inkább cselekvésszók idői vonatkozással.” (Szabó 1904: 432–433) Pl.:

(60) *pōl' - əm* *tow tōl - ma - tū³¹* *sujt - i*
fagy-PTCP.PST. ág eltörik-PTCP.PST-SG<3SG hallatszik-PRES[3SG]
'a fagyos gallynak töredezése hallik' (VNGy III: 97)

Szabó szerint az ilyen mondatokban az igenévnek ugyanolyan igei értéke van, mintha ugyanazt a tartalmat ragozott (finit) igével fejeznék ki: *sujtī: pōl'əm tow tōlmat - i* (eltörik-PRES[3SG]) 'hallatszik: fagyos gally töredezik' (Szabó 1904: 433). Ezekben az esetekben az igenév állhat alanyként, tárgyként, jelzőként, valamint esetraggal ellátva határozóként.

Szabó megfogalmazásával kapcsolatban megjegyzendő, hogy nem teljesen világos, mit ért azon, hogy „az igenév (...) valamelyik alakjában főnévi szerepet tölt be”, „más alakban” pedig nem szerepel főnévként. Milyen alakokra gondol itt Szabó? Talán arra, hogy az igenév kapcsolódik-e birtokos személyraggal vagy esetraggal? Ez nem túl valószínű, hiszen az általa idézett példák között vannak birtokos személyragos, esetragos, valamint „önállóan” (mindenféle rag nélkül) álló igenevek is. Ez a megfogalmazás tehát tulajdonképpen értelmezhetetlen. Problémás továbbá a „cselekvésszók” elnevezés is. Szabó leírása alapján a „cselekvésszó” valamilyen igei természetű „szófaj” lenne (inkább, mint névszó), az „idői vonatkozás” pedig talán arra utal, hogy az igenévben kifejezett cselekvés időben hogyan viszonyul a ragozott ige által kifejezett cselekvéshez (azzal egyidejű, vagy

³¹ Az idézett példákban kiemelem a nem-véges alakokat a könnyebb áttekinthetőség kedvéért.

ahhoz képes elő-, illetve utóidejű-e). Ha viszont ez így van, akkor nem világos, hogy az igenév ezen előfordulásait miért annak főnévi alkalmazásainál tárgyalja.

Véleményem szerint a Szabó által ebben a pontban idézett példák *-m* képzős cselekvésneveket tartalmaznak, erről bővebben l. 5.3.

2. Az igenév önállóan szereplő névszó, mely már elvesztette igenévi értékét, és az alapigével sokkal lazább kapcsolatban van, mint az első esetben, pl.: *kwāl-* 'kel' > *kāltam* 'lepény' (Szabó 1904: 433).

Szabó az *-im(a)* képzős igenévről is megemlíti, hogy néha előfordulhat nomen actionisként, s tranzitív igék esetén ekkor is passzív jelentésű, pl.:

- (61) *kit jiw ōlt - am porä - n*
 két fa told-PTCP.PST tutaj-SG<2SG
χotāl' ta tot - imä - t sujt - i
 valahová ím visz-GER-SG<3SG hallatszik-PRES[3SG]
 'Két fából összerótt tutajod úgy hallik, hogy valahová elrepült (elhordódott).'
 (VNGy II:143) (Szabó 1904: 436)

A nomen actionisként szereplő igenév lehet alany, jelző, valamint ragozó határozó.

Rombandeeva (1973, 1979) szintén megállapítja, hogy az *-n* és *-m* képzős melléknévi igenevek az általános, jelzői funkció mellett előfordulhatnak alanyi és tárgyi funkcióban is:

- (62) *tit tow - ne - m tuw - e sāt - iγ jēmt - əs,*
 itt evez-PTCP.PRS-SG<1SG nyár-SG<3SG hét-TRANSL válik-PAST[3SG]
tāl - e sāt - iγ jēmt - əs
 tél-SG<3SG hét-TRANSL válik-PAST[3SG]
 'Уже прошло семь лет, как я начал грести здесь.' (букв. 'тут гребущий')
 ('Már hét éve múlt, hogy itt kezdtem evezni.' /lit. 'itt evezésem'/)
 (Rombandeeva 1979: 44–45)

- (63) *tān ū'imla - ne ūrē - γ - ət.*
 ők esteledik-PTCP.PRS vár-PRES-3PL
 'Они ждут наступления ночи.' (букв. 'Они (ночь) темнение ждут.')

('Várják, hogy beesteledjen.' /lit. 'A beesteledést várják.'/) (Rombandeeva

1979: 45)

Ezekben a példákban a melléknévi igenév főnévként szerepel, és felvehet birtokos személyragokat is. Px-eket felvéve a participiumok tárgyiasított cselekvést fejeznek ki, névutókkal kapcsolódnak, mint az átlagos főnevek, és helyjelölő esetragokat is felvehetnek (Rombandeeva 1973: 146, Rombandeeva 1979: 45).

Pl.:

- (64) *am kūšaj - əm joχta - nē - tē - nəl pilē - γ - əm*
én gazda-SG<1SG jön-PTCP.PRS-SG<3SG-ABL fél-PRES-1SG
'я боюсь приезда своего хозяина' ('félek a gazdám érkezésétől')
- (65) *naη joχtu - mə - n śāγtə - s*
te jön-PTCP.PST-SG<2SG örül-PAST[3SG]
'он(а) обрадовался (ась) твоему приезду' ('megörült az érkezésednek')
- (66) *naη joχtu - mə - n jujipālt, ōl - nē - w*
te jön-PTCP.PST-SG<2SG után él-PTCP.PRS-SG<1PL
kās - iγ jēmtə - s
vidámság-TRANSL válik-PAST[3SG]
'после вашего приезда, жить стало веселее' ('érkezésed után vidámmá vált az életünk') (példák: Rombandeeva 1973: 146–147)

Rombandeeva megemlíti, hogy a birtokos személyragok megegyeznek a „nem-szemtanúsági” igemód (наклонение неочевидного действия)³² végződéseivel: *tow-ne-m* (evez-PTCP.PRS-SG<1SG) 'оказывается, я гребу' ('úgy látszik, evezek'), ezért a birtokos személyraggal ellátott igenevekről a kontextusban derül ki, hogy főnévként vagy igeként állnak-e az adott szerkezetben (Rombandeeva 1979: 45).

Az alanyi és tárgyi funkción kívül a melléknévi igenevek kifejezhetnek határozói körülményeket is, például ok-, cél- és időhatározói tartalmakat (Rombandeeva 1979: 45–46).

Pl.:

³² A „nem-szemtanúsági” igemódról bővebben a 6.4.2.2. alfejezetben lesz szó.

- (67) *l'ūl' wi - m - um māysəl l'āwəl'tta - wē - s - um.*
rossz visz-PTCP.PST-SG<1SG miatt leszid-PASS-PAST-1SG
'Меня ругали из-за того, что я получил двойку.'
(*'Leszidtak, amiért kettést kaptam.'* /lit. 'rossz vivésem miatt'/) (Rombandeewa 1979: 45)
- (68) *mol'aχ janiyma - ne - m māyas sāw tē - γ - um.*
gyorsan nő-PTCP.PRS-SG<1SG -ért sok eszik-PRES-1SG
'Чтобы я рос быстро, я (питаюсь хорошо) ем много.' (букв. 'для быстро выращивающий...')
(*'Hogy gyorsan nőjek, (jól táplálkozom) sokat eszem.'* /lit. 'a gyors növekedésemhez'/) (Rombandeewa 1979: 45–46)
- (69) *am joxtə - ne - m mus ūrχat - en.*
én jön-PTCP.PRS-SG<1SG -ig vár-IMP[2SG]
'Ты жди до тех пор, пока я не приду.' (букв. 'до моего приходящий')
(*'Várj, amíg megjövök.'* /lit. 'megérkezésemig várj'/) (Rombandeewa 1979: 46)

A határozói igenév kapcsán Rombandeewa megemlíti, hogy bizonyos esetekben nehéz eldönteni, hogy az *-im* képzős szóalak igenév, vagy pedig igéből képzett főnév-e, pl.: *susiγt-im-am* 'мое шагание' ('az én lépkedésem') vagy 'я шагая' ('én lépkedve') (Rombandeewa 1979: 48).

Kálmán Béla (1989) chrestomathiájában külön fejezetben tárgyalja az igeneveket (főnévi igenév, folyamatos melléknévi igenév, befejezett melléknévi igenév és határozói igenév). Egyedül a folyamatos melléknévi igenévvel kapcsolatban jegyzi meg, hogy a „-ne képzős igenév jelentése lehet nomen actionis is” (Kálmán 1989: 62), például:

- (70) *l'ōηχ kis - ne - m sis*
út keres-PTCP.PRS-SG<1SG mialatt
'miközben az utat kerestem (útkeresésem idején)' (Kálmán 1989: 62)
- (71) *χāp ji - ne kāsala - s - t*
csónak jön-PTCP.PRS észrevesz-PAST-3PL

'észrevették, hogy csónak közeledik (csónakjövést vettek észre)' (Kálmán 1989: 62)

Emellett a mondatanon belül ír az igeneves szerkezetekről, és megjegyzi, hogy a „vogul gyakran alkalmaz igeneves szerkezeteket olyankor, mikor számos más nyelv inkább mellékmondatot használ.” (Kálmán 1989: 70)

Riese (2001b) megállapítja, hogy a nem-véges igealakok (non-finite verbal forms or verbal nouns), melyekhez gyakran kapcsolódnak névutók, valamint különböző toldalékok – többnyire birtokos személyragok és esetragok –, fontos szerepet játszanak a manysi mondat szerkesztésben. Mivel ezek az alakok gyakran beágyazott mondatok megfelelői, ezért megtarthatják saját argumentumaikat, vagyis a tárgyat és a határozókat. A manysi nem-véges igealakokat Riese a következőképpen csoportosítja (Riese 2001b: 65):

- 1) főnévi igenév (infinitive): *-ŋkwe*;
- 2) melléknévi igenevek (participles): *-i*, *-s*, *-ŋ*, *-p*, *-nə*, *-m (im)*, *-tal*;
- 3) határozói igenevek (gerunds): *-ke*, *-ima*.

Riese megjegyzi, hogy mivel néhány melléknévi igenév (*-nə*, *-m (-im)*, *-tal*) gyakran használatos határozói szerepben, ezért nincs éles határvonal köztük és a határozói igenevek között. A *-nə* képzős melléknévi igenévről megállapítja, hogy a jelzően kívül az összes többi mondatrész szerepét is betöltheti a mondatban. Alanyként leggyakrabban a 'hallatszik, érződik', 'látszik' jelentésű igék mellett fordul elő, például:

- (72) *āγi - t χājtiγt - a - ne - nəl sujt - i*
girl-PLUR run-PARTPx3PLUR be heard-PRES3Sg
'The girls are heard running around.' ['The running around of the girls is to be heard']
(példa és elemzés Riese 2001b: 67)

Tárgyként nem túl gyakori, és tipikusan a 'hall', 'lát, tud' jelentésű igékkel jelenik meg, például:

- (73) *nēn ji - ne - n am χūrəm χōtal sājt*
PRONPERS2Du come-PARTPx2Du PRONPERS1Sg three day-Sg behind
wā - γ - ləm
know-PRES1SgDET

'I have known for three days that you are coming.' (Riese 2001b: 67)

A folyamatos melléknévi igenév különböző névutók segítségével különféle határozói szerepekben jelenhet meg, a cselekvő birtokos személyragok segítségével jelölhető, például:

- (74) *am joxt - ə - ne - m mus*
PRONPERS1Sg come-PARTPx1Sg until
'until my arrival [coming]' (Riese 2001b: 67)

Az *-m* képzős melléknévi igenév alanyi, tárgyi és határozói szerepben való előfordulása nagyon hasonlít a *-nə* képzős igenévéhez. Alanyként ez az igenév is leggyakrabban a 'hallatszik, érződik', 'látszik' jelentésű igékkel fordul elő, tárgyként pedig tipikusan a 'lát, tud' jelentésűekkel, például:

- (75) *kēnt - e pin - m - e nāṇk - i*
hat-Px3Sg put-PARTPx3Sg be seen-PRES3Sg
'It can be seen that he put on his hat.' (Riese 2001b: 68)

- (76) *nōṇḡ-kwāl - m - e at wāṅ - lən?*
get up-PARTPx3Sg NEG see-PRES2SgDET
'Do you not see that he has gotten up?' (Riese 2001b: 68)

Határozói szerepéről szintén ugyanaz mondható el, mint a *-nə* képzős igenév hasonló funkciójáról: különböző névutókkal és esetragokkal kapcsolódva az igenév különféle határozói szerepekben jelenhet meg, a cselekvőt birtokos személyragok jelölhetik az igenéven, például:

- (77) *am min - a - m - əm - t*
PRONPERS1Sg go-PARTPx1SgLOC
'when I went' (Riese 2001b: 68)

Az *-im(a)* képzős határozói igenév állítmányként és határozóként állhat a mondatban. Ha az igenév időhatározóként szerepel, akkor kapcsolódhat birtokos személyragokkal és/vagy névutókkal vagy esetragokkal (Riese 2001b: 69). Például:

- (78) *χuj - ima - t kwālap - s*
sleep-GERLOC arise-PAST3Sg
'After sleeping he got up.' (Riese 2001b: 69–70)

5.2. Cselekvésnevek és igenevek Sz. Kispál Magdolna: *A vogul igenév mondattana* (1966) c. művében

A manysi igenevek legrészletesebb leírását Sz. Kispál adta *A vogul igenév mondattana* (1966) című művében, melyben mind leíró, mind pedig történeti szempontokat is figyelembe vesz.³³ Sz. Kispál munkájában nyolc igenév szerepel: *i*, *s*, *η*, *p*, *n•*, *m*, *im* és *im•* képzős igenév, az első négy képző azonban igenévképzőként már a szöveggyűjtések korára³⁴ elavultnak tekinthető. A nyolc igenév két nagy csoportra osztható: melléknévi igenevekre (participiumokra) és határozói igenevekre (gerundiumokra), e két csoport között azonban sem leíró, sem történeti szempontból nem vonható éles határ. Sz. Kispál csak az igetőre és az egységesnek érzett toldalékra tagolódó igeneveket tekinti gerundiumoknak, nem számítja tehát ide az igenevek esetragos előfordulásait, mert ezek „nomen actionisra és határozóragra tagolódnak.” (Sz. Kispál 1966: 25) Szintén nem tekinti gerundiumnak az igenevek névutós határozói használatát sem (vö.: Sz. Kispál 1966: 25).

Az elavultak közül az *s* képzős igenéven kívül mindegyik előfordulhat nomen actionisként is, azonban csak nagyon ritkán: az *i* képzős participium nomen actionisi használata nagyon gyér és bizonytalan, tulajdonképpen csak az egy-két névutós kapcsolatban tekinthető kétségtelennek, a *η* képzős nagyon ritkán, s láthatóan csak alkalmilag jelentkezik nomen actionisként főnévi funkcióban, a *p* képzős pedig alig fordul elő nomen actionis értelemben (Sz. Kispál 1966: 36–37, 49, 66).

5.2.1. Az *n•* képzős igenév

A várakozásnak megfelelően az *-n* képzős igenév előfordulásainak háromnegyed részében jelzői szerepű Sz. Kispál anyagában. Ezen kívül lehet határozó, és jóval ritkábban állítmány, alany és tárgy is (Sz. Kispál 1966: 69–70).

A jelzői funkciók közül dolgozatom szempontjából csak a birtokos jelzői szerep a fontos. Az *-n* képzős igenév birtokos jelzői használata nem határolható el élesen bizonyos

³³ Mivel dolgozatom célja egy szinkrón tipológiai leírás elkészítése, ezért Sz. Kispál történeti szempontú megjegyzéseire csak érintőlegesen térek ki.

³⁴ Sz. Kispál a Reguly, Munkácsi és Kannisto által a XIX. század közepén-végén és a XX. század elején gyűjtött eredeti népnyelvi szövegeket használta fel kutatásaihoz (Sz. Kispál 1966: 20).

gerundiumi kapcsolatoktól. Sz. Kispál szerint mindössze egyetlen alaki kritérium van, melynek alapján az *-n* képzős igenév biztosan birtokos jelzőnek minősíthető: ha maga az igenév birtokos személyragos. Ebben az esetben ugyanis nem lehet sem melléknévi igenév, sem határozói igenév, csak *nomen actionis* (Sz. Kispál 1966: 161). Az *-n* képzős igenév cselekvésnévként névutós kapcsolatokban általános használatú, valamint – szórványosan – esetraggal (csaknem mindig transzlatívusszal) is előfordul. Ezeket a főnévi funkciókat azonban, mint már említettem, Sz. Kispál nem tárgyalja (vö.: Sz. Kispál 1966: 164).

A határozói funkcióban szereplő igeneves szerkezetek közül a fentebb említett birtokos jelzős szerkezetekkel némileg összefügg az egyik, minden nyelvjárásból adatolható szerkezet. A szerkezetben az igenév és egyben a mondat alanya valamely ’idő’ jelentésű szó, az állítmány pedig *joxti* ’jön’, *jēmti* ’lesz, válik’, ritkábban tagadószó vagy a létige. Pl.:

- (79) *kwāl - nā* *porä ti jēmtiyl - əm*
 felkel-PTCP.PRS idő ím lesz-PTCP.PST³⁵
 ’Ím érkezett a fölkelés ideje’ (VNGy IV: 279)

- (80) *min - nə* *porä - nl ti joxt - s*
 megy-PTCP.PRS idő-SG<3PL ím jön-PAST[3SG]
 ’Ím eljött távozásuk ideje’ (VNGy IV: 143)

Sz. Kispál feltételezése szerint ebben a szerkezetben az *-n* képzős igenévnek egy olyan ősi történeti foka őrződött meg, mikor még esetragos *nomen actionis* volt (Sz. Kispál 1966: 93).

A folyamatos melléknévi igenév alanyként való *nomen actionis* használatára az északi nyelvjárás mellett a közép-lozvaiból van a legtöbb adat, míg az alsó-lozvaiban és a tavdaiban egyáltalán nincsenek ilyen példák (Sz. Kispál 1966: 178).

Az *-n* képzős igenév tárgyi funkcióban nagyon ritka, és az esetek többségében ’lát’ (ill. ’tud’) és ’hall’ állítmány mellett fordul elő. Ez utóbbi mondatok Sz. Kispál szerint megfelelnek a *lát*, *hall*, *érez* igék mellett megjelenő magyar ’’kettős tárgyú’’ szerkezeteknek (pl. *anyját látja jönni*), hiszen az igenéven kívül névszói tárgyat is tartalmaznak (Sz. Kispál 1966: 181).

Például:

³⁵ A befejezett melléknévi igenév múlt idejű igeiként is szerepelhet (vö. pl.: Kálmán 1975: 62).

- (81) *ti xuliŋ Tayit vit - änl xotəm xul't - nə*
 ez halas Szoszva víz-SG<3PL valahogyan hagy-PTCP.PRS
akw'-mūs at vā - γ - änl
 teljesen NEG tud-PRES-SG<3PL
 'Ezen táplálékos Szoszva vizüket hogy miképp hagyták oda, éppenséggel nem tudják [t.i. úgy rohannak].' (VNGy IV: 30)

Sz. Kispál szerint a manysira is érvényes Károly Sándor megállapítása, mely szerint ezekben a mondatokban a névszói tárgy „sem az igének, sem az igenévnek nem valóságos tárgyi bővítménye, hanem az igenévben kifejezett cselekvés aktív vagy passzív hordozója” (Károly 1955: 149). Sz. Kispál szerint az *-n* képzős igenév tárgyi funkciója ritka ugyan, de nagyon fontos, mert „alig egy-két kivétellel 'lát, tud' és 'hall' állítmány mellett jelentkezik, s a magyar kettős tárgyú szerkezetek megfelelőjének mutatkozik.” (Sz. Kispál 1966: 184–185)

Sz. Kispál összegzésképpen megállapítja, hogy az *-n* képzős igenév bizonyos jelzői kapcsolatokban nomen actionisi értékű lett, s ezáltal birtokos jelzőként és névutós határozóként is állhat. A főnevekhez járuló toldalékok közül jellemzően csak birtokos személyragot és névutókat vesz fel rendszeresen. Nomen actionisként nagyon ritkán esetraggal is állhat, ez, egy-két kivétellel, a transzlatívusz ragja (Sz. Kispál 1966: 190).

5.2.2. Az *-m* képzős igenév

Az *-m* képzős igenév – az *-n* képzőshöz hasonlóan – elsősorban jelzői funkcióban fordul elő, de emellett lehet alany, állítmány, tárgy és határozó is.

Szintén az *-n* képzős igenévhez hasonlóan, a jelzői funkciók közül dolgozatomban szempontjából csak a birtokos jelzői bír jelentőséggel. Ez a funkció az *-m* képzős igenévnél is leginkább ének- és mondacímekben fordul elő, illetve valamilyen időfogalmat kifejező birtokszóval kapcsolatban. Birtokos jelzőként az igenév leíró szempontból nomen actionis, történeti szempontból azonban szenvedő értelmű participium (Sz. Kispál 1966: 235).

Az *-m* képzős igenév Sz. Kispál szerint alanyként elég ritkán fordul elő, ritkábban, mint az *-n* képzős igenév (Sz. Kispál 1966: 260). Többnyire bizonyos mondatípusokban, bizonyos állítmányok mellett jelentkezik az igenév alanyi funkcióban, és az esetek többségében birtokos személyraggal van ellátva. A leggyakrabban (Sz. Kispál adataiban az esetek több mint felében) 'hallik' (→ 'érzik') állítmány mellett található az *-m* képzős igenév alanyként, s ilyenkor a birtokos személyrag „az igenév alanyi birtokos jelzői bővítményére vonatkozik; ha ez személynévmás, rendszerint nincs külön kitéve.” (Sz. Kispál 1966: 261)

Ugyanilyen típusú mondatokat találunk a másik obi-ugor nyelvben, a hantiban (osztjákban) is 'hallik' és 'látszik' állítmány mellett, pl.:

északi hanti:

- (82) *χàβ et - ma - l hí - l - a*
 csónak (ki)jön-PTCP.PST-SG<3SG látszik-PRES-PASS.3SG
 'csónak jött ki, úgy látszik' (Sz. Kispál 1966: 263)

A manysiban az *-m* képzős igenév előfordul még alanyi funkcióban 'látszik', 'lett', ritkábban 'nincs' állítmány mellett. Ez utóbbival kapcsolatban Sz. Kispál megemlíti, hogy a tagadásnak ez a formája – éppúgy, mint a folyamatos participiummal – szintén megtalálható a hantiban is (Sz. Kispál 1966: 262).

Pl.:

manysi:

- (83) *pil vāt - m - ū āt'im*
 bogyó szed-PTCP.PST-SG<1PL NEG.EX
 'bogyót nem szedhettünk (szedtünk nincs)' (VNGy III: 468)

északi hanti:

- (84) *nèməza oś - ma - l andəm*
 semmi talál-PTCP.PST-SG<3SG nincs
 'semmit sem talált' (példa: Sz. Kispál 1966: 262)

Egyéb jelentésű állítmány mellett való előfordulásra Sz. Kispál mindössze három adatot talált, ezek a következők voltak: 'jut' és 'lát, tud' (ez utóbbi két példában fordult elő). (Sz. Kispál 1966: 262).

Az *-m* képzős igenév tárgyi funkcióban csak nagyon ritkán fordul elő, s az ide tartozó mondatok szerkezet szempontjából két típusra oszthatók.

1. „Az igeneves szakasz önálló mondatnak látszik, mely szoros tartalmi kapcsolatban áll egy verbum finitumos mondattal.” (Sz. Kispál 1966: 264) Ezekben a példákban az igenév egyetlen kivétellel birtokos személyragos, és Sz. Kispál szerint felfogható mind állítmánynak,

mind pedig alanya birtokszavának. A ragozott ige két adat kivételével (É. 'vár' és K. 'hall') 'lát', illetve 'tud' (Sz. Kispál 1966: 264). Például:

- (85) *nāj-šāñikə - n* *nōηχ kwāl - m - ä*
 fejedelemasszony-anyácska-SG<2SG fel kel-PTCP.PST-SG<3SG
χuml'ə at va - γi -lən?!
 hogyan NEG lát-PRES-SG<2SG
 'Fejedelmi asszony anyácskádnak fölkeltét hogyan nem látod?!' (VNGy III: 190)

2. Az igenév birtokos személyrag nélkül szerepel, mint alkalmi használatú nomen actionis, illetve nomen acti. Pl.:

- (86) *muńś- əm* *tōrəm χōt muńś - əm* (...) *ti χōj - əs - ū*
 szükségét.szenved-PTCP.PST világ hat szükségét.szenved-PTCP.PST ím jut-PAST-1PL
 'Szűkös világ hét (sic!) szükségébe jutottunk ím mi' (VNGy II: 349)
 (tk. 'szűkölködését értük [meg]' Sz. Kispál 1966: 265)

Erre a típusra mindössze négy példát talált Sz. Kispál, e mondatokban az igenevek csak főnévnek tekinthetők.

Véleményem szerint az első típusba tartozó példákban is egyértelműen cselekvésnévi (nomen actionisi), azaz főnévi szerepben áll az igenév, mint alanyának birtokszava ('fejedelmi asszony anyácskád felkelése').

Az *-m* képzős igenév határozói funkciójáról Sz. Kispál megállapítja, hogy az igenév esetraggal, főként pedig névutóval általánosan előfordul határozói szerepben, ezeket a „nomen actionis értékű használatokat” azonban dolgozatában figyelmen kívül hagyja (Sz. Kispál 1966: 266).

5.2.3. Az *-im•* képzős igenév³⁶

A határozói igenév képzője az északi és a tavdai nyelvjárásban *-im(a)*, a többi nyelvjárásban ez az igenév alakilag egybeesett az *-m* képzős igenévvel, mely az *-im(a)* képzős igenév mondattani szerepét is átvette ezekben a nyelvjárásokban (Sz. Kispál 1966: 195). Az -

³⁶ Dolgozatomban ezt az igenevet *-im(a)* képzős igenévnek nevezem. Az *m* utáni magánhangzó történetileg egy esetrag, mely szerves része a képzőnek. Funkciós szerepének elhomályosulása után azonban a használatban gyakran eltűnt (Sz. Kispál 1966: 194).

im(a) képzős igenév Sz. Kispál adatainak kb. a háromnegyedében határozó, egynegyedében pedig állapotjelölő állítmány. Egyéb funkcióban annyira kis számban fordul elő, hogy azok a példák a szerző szerint „csak analógiásoknak, ill. tévesztéseknek tekinthetők.” (Sz. Kispál 1966: 276) Dolgozatom szempontjából a határozói funkcióban megjelenő igenevek közül csak azok fontosak, melyek esetragot, illetve névutót felvéve töltik be ezt a szerepet, hiszen ezekben az igenév már inkább cselekvésnévnek, azaz főnévnek tekinthető. Ezeket az alakokat azonban Sz. Kispál kizárta vizsgálatából, de annyit megemlíti róluk, hogy anyagában a határozói igenévnek előfordult 7-8 lokatívuszragos, valamint mintegy 30 névutós alakja (Sz. Kispál 1966: 300).

Például:

- (87) *toχ ḥawlil - imə - m - t*
 így üldöz-GER-SG<1SG-LOC
 'amint így üldözöm' (VNGy II: 195)

- (88) *toχ jōm - im - əm χalt*
 így járkál-GER-SG<1SG közben
 'amint így járdalok' (VNGy III: 79) (példák Sz. Kispál 1966: 300)

Az *-im(a)* képzős igenév alanyi funkcióban való előfordulására Sz. Kispál csak az északi nyelvjárásból talált néhány példát, a tavdaiból egyáltalán nem, a többi nyelvjárásban pedig a határozói igenév nem különíthető el az *-m* melléknévi igenévtől. Az igenév alanyi használatával kapcsolatban Sz. Kispál megjegyzi, hogy „figyelemre méltó, hogy a tárgyas, ill. tárgyasként használt ige származéka alanyként szenvedő jelentésű, tehát mintha szándékos volna alkalmazása az igenem szempontjából közömbös *m*-igenévvvel szemben.” (Sz. Kispál 1966: 332) Az igenév alanyi szerepben egy kivétellel mindig birtokos személyragos, például:

- (89) *jiw vortij tow aumiŋis jōmäs - imä - t sujt - i*
 fa kemény ág fájdalmasan lép-GER-SG<3SG hallatszik-PRES[3SG]
 'a ... fának kemény ága felett "fájdalmasan" lépdelnek, úgy hallik' (VNGy III: 273–4) (tkp. 'a fa „fájdalmasan” lépdeltetése hallik' (Sz. Kispál 1966: 332))

Az *-im(a)* képzős igenév tárgyként való előfordulására mindössze 6 adatot talált Sz. Kispál, pl.:

- (90) *mōnt kank - ən - nə rūt - imə - n sūnsə - s - lūw*
imént báty-SG<2SG-LAT megver-GER-SG<2SG néz-PAST-SG<1PL
'hogya az imént mint vert meg bátyád, mi néztük' (VNGy IV: 328–329) (Sz.
Kispál 1966: 333)

Itt jegyzendő meg, hogy a tranzitív igéből képzett *-im(a)* képzős igenév nemcsak alanyi, hanem tárgyi szerepben is szenvedő értelmű, ezt támasztja alá a fenti példában a latívuszragos ágens jelenléte is. (A szenvedő igék mellett az ágens *-n* latívuszraggal jelenik meg.)

5.3. Cselekvésnevek vagy igenevek? – Állásfoglalás

Láthattuk tehát, hogy a manysi nyelvtanról, a manysi szóképzésről, valamint az igenevekről írt művek szerzői is megemlítik, hogy a melléknévi igenevek, valamint a határozói igenév is előfordulhat főnévi szerepben, cselekvésnévként (nomen actionisként). Most nézzük meg, hogy milyen érvek szólnak amellett, hogy az általam használt példákban ezek a deverbális szóalakok valóban cselekvésnévnek, és nem igenévnek tekinthetők!

Mondatbeli szerepüket tekintve a melléknévi igenevek és a cselekvésnevek elméletileg jól elkülöníthetők egymástól, hiszen a melléknévi igenevek elsődleges funkciója az, hogy egy főnév jelzőjeként funkcionáljanak egy főnévi csoportban (l.: (91) és (93)), míg a cselekvésnevek ezzel szemben a névszói csoport fejét alkotják (l.: (92) és (94)):

- (91) *tēn' -ut vār - nə kit xum mētālāl - s - əm*
étel készít-PTCP.PRS két férfi bérel-PAST-1SG
'ételt készítő két embert béreltem' (VNGy IV: 331)

- (92) *jäyi-pīγ - äγən porä - tēn āst - əs, tūp*
báty-DU<2SG tutaj-SG<2DU elkészül-PAST[3SG] csak
nariytaγt - nə - tēn ariγt - əs, jāj - ən!
tolja.magát-AN-SG<3DU megmarad-PAST[3SG] jön-IMP[2SG]
'Bátyáidnak tutaja elkészült, már csak az van hátra, hogy a parttól odább tolják magukat, gyere!' (VNGy II: 94-95)

- (93) *am sēl - əm puuy - əm nēnēn ti χūl't - i;*
 én szerezt-PTCP.PST gazdagság-SG<1SG ti.DU.ACC ím marad-PRES[3SG]
āpsī - n ul l'aultä - ln!
 öcs-SG<2SG ne szid-IMP.SG<2SG
 'A tőlem szerzett vagyonom ím ti kettőtöknek marad; öcsédet ne pirongasd!'
 (VNGy IV: 324)

- (94) *āpsī - mēn jāniym - əm - ä vāt tāl - iγ jēmt - s*
 öcs-SG<1DU nő-AN-SG<3SG harminc év-TRANSL válik-PAST[3SG]
 'Öcsikénk immár növéseben harminc éves lett.' (VNGy II: 94)

Különösen jól látszik ez a különbség a következő példákban:

- (95) *mā ēntəpta - nə mōjt*
 föld körülövez-AN mese
 'A föld körülövezésének regéje' (VNGy I: 33)
- (96) *Nurəm-uj Tōrəm-āyi numəl vayil - əm ēry - ä Anjä paul - t*
 hatalmas-állat ég-lány felülről leszáll-AN ének-SG<3SG Anjä falu-LOC
 'A «Hatalmas-állat», az «Ég-leánya» felülről való leszállásának éneke Anjä faluban (VNGy III: 1)

Ezekben a példában az *-n* és *-m* képzős deverbális származékok semmiképpen sem értelmezhetők folyamatos, illetve befejezett melléknévi igenévként. Hiszen ha igenevek lennének, akkor jelzői szerepben állnának, azaz a fenti szerkezetek jelentése a következő lenne:

mā ēntəptanə mōjt 'a földet körülövező mese' (i.e. 'mese, amely körülövezi a földet')
Tōrəm-āyi numəl vayiləm ēryä 'az Ég leányának felülről leszállt éneke (i.e. 'az Ég leányának éneke, amely felülről szállt le').

A névutókkal, illetve esetragokkal való kapcsolódás szintén amellet szól, hogy ezek a deverbális szóalakok főnévi pozícióban állnak ezekben a példákban, nem pedig jelzőként (azaz melléknévi igenévként):

- (97) *tōrəm χānal, akw' χumi - tēn pat - nə - iγ,*
 Isten majd egy férfi-SG<3DU esik-AN-TRANSL

akw' nē - tēn pat - nǎ - iγ naŋ ta ōl - eγ - in
 egy nő-SG<3DU esik-AN-TRANSL te úgy él-PRES-2SG
 'A jövőben, míg az utolsó (egy) férfi el nem vész (esik), míg az utolsó nő el nem
 vész, te isten gyanánt fogsz majd élni. (VNGy I: 17)

(98) *akw' ūs-χal jǎl - nǎ - n māγəs at sāt sajt mī - γ - əm*
 egy város-köz jár-AN-SG<2SG -ért öt száz rubel ad-PRES-1SG
 'Egy városköznői járásodért ötszáz rubelt adok.' (VNGy IV: 332)

(99) *am tiγ' joχt - m - am - t nōŋχ-masəpa - nǎ vāj-sup ātīm*
 én ide jön-AN-SG<1SG-LOC felvesz-PTCP.PRS harisnya-darab NEG.EX
 'Midőn én jöttem, egy felöltetni való csizmadarab nem volt.' (VNGy IV: 48)

(100) *jǎ' iγ - n = āŋkw - ən-pǎlt nomt - əl-ke at χańštāl - wǎ - s - ən:*
 apa-SG<2SG-anya-SG<2SG-nál ész-INSTR-ha NEG tanít-PASS-PAST-2SG
ēlǎ-pat - mǎ - n jui-pǎlt ań nomt - əl χańšta - wǎ - n!
 előre-jut-AN-SG<2SG után most ész-INSTR tanít-PASS-2SG
 'Ha atyádnál, anyádnál ésszel [gondolkozni] meg nem tanítottak, miután a
 távolba kerültél, most megtanítanak ésszel [gondolkozni]!' (VNGy IV: 55)

Az igenévi és a cselekvésnévi funkció különbsége az igeidő kifejezésének képességében is megmutatkozik. Míg a melléknévi igenevek képesek relatív időt kifejezni (a mondat ragozott igéjéhez viszonyítva) (l. (101) és (103)), addig a cselekvésnevek nem képesek erre: esetragok, illetve névutók nélkül még relatív idővonatkozás sem tulajdonítható nekik (l. (102) és (104)).

Pl.:

(101) *man rūpiγtǎ - nǎ māχum; naŋ kūsej ōl - eγ - in*
 mi dolgozik-PTCP.PRS nép te gazda van-PRES-2SG
 'mi dolgozó nép vagyunk; te gazda vagy' (VNGy IV: 334)
 'dolgozó nép' → 'nép, aki dolgozik', jelen idejű, a mondat igéjével egyidejű
 cselekvésre utal

(102) *taw sēmǎl kērpǎ hǎliŋ āl - ǎ lou tulǎp kitiγ kāt - nǎ pūγ - nǎ - tǎ*
 ő fekete vasú nyilas tartó-SG<3SG tíz ujjas két kéz-LAT fog-AN-SG<3SG

ness sunsent - i - ləm.

csak nézdegél-PRES-SG<1SG

’Hogy az ő fekete vasú nyíltartóját tíz ujjas két kezébe fogja, azt ellenszegülés nélkül (csak úgy) nézdegélem.’ (VNGy IV: 303)

’fogása’ → utalhat a mondat igéjével egyidejű, vagy ahhoz képest előidejű cselekvésre is (’az, hogy ő megfogja’ vagy ’az, hogy ő megfogta’)

(103) *jā, känk - ən-pālt mujl - uŋkwə jāl - əm χum, maj - im*

hát bátyád-SG<2SG-hoz vendégeskedik-INF megy-PTCP.PST ember ad-GER

aňä - n tūp ālent - i - lən?!

rakás-SG<2SG alig emel-PRES-SG<2SG

’Hát, bátyádhoz vendégségbe ment ember, adott [ajándék] rakásod alig hogy emelni bírod?!’ (VNGy IV: 330)

’vendégeskedni ment ember’ → ’ember, aki vendégeskedni ment’, múlt idejű, a mondat igéjéhez képest előidejű cselekvésre utal

(104) *nāj-šāňikə - n nōŋχ kwāl - m - ä*

fejedelemasszony-anyácska-SG<2SG fel kel-PTCP.PST-SG<3SG

χuml’ə at va - γi - lən?!

hogyan NEG lát-PRES-SG<2SG

’Fejedelmi asszony anyácskádnak fölkeltét hogyan nem látod?!’ (VNGy III: 190)

’felkelés’ → utalhat a mondat igéjével egyidejű, vagy ahhoz képest előidejű cselekvésre is (’az, hogy felkel’ vagy ’az, hogy felkelt’)³⁷

Láthattuk tehát, hogy a fent említett deverbális szóalakok a melléknévi igenévi funkción kívül cselekvésnévi szerepet is betölthetnek, s erre bizonyítékként elsősorban szintaktikai pozíciójuk (főnévi jelző vs. főnévi fej, esetragokkal, névutókkal való kapcsolódás), valamint az időviszonyok kifejezésére való képtelenségük szolgálhat.

³⁷ Természetesen az itt idézett példák esetén a szöveggörnyezet segíthet eldönteni, hogy egyidejű vagy előidejű cselekvésről van-e szó. Kontextus híján azonban az esetek többségében nem lehet egyértelműen megállapítani egyik cselekvésnév kapcsán sem, hogy a mondat igéjéhez képest egyidejű, vagy előidejű cselekvést fejeznek-e ki. (Amennyiben a cselekvésnevek önállóan, azaz esetragok és névutók nélkül állnak.) Kizárólag a szöveggörnyezet, vagy a pusztá logika alapján tulajdoníthatunk valamiféle relatív idővonatkozást a cselekvésneveknek bizonyos esetekben. Erről bővebben l. 6.4.2.1. és 8.1.

6. A manysi cselekvésneves szerkezetek elemzése

6.1. Szempontok – Bevezetés

A manysi cselekvésneves szerkezetek elemzéséhez a *Leipzig Questionnaire on Nominalizations and mixed categories* (Andrej Malchukov, Maria Koptjevskaja Tamm, Peter Cole, Gabriella Hermon, Jaklin Kornfilt, Bernard Comrie, http://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-lingboard/pdf/Malchukov_MixedCategories_Questionnaire.pdf) szolgált alapul. Ez a kérdőív az egyes nyelvek nominalizációs sémáit, azok szintaktikai, morfológiai és szemantikai tulajdonságait vizsgálja. A kérdőív szempontjai, illetve a szempontok alapján végzett elemzések azonban csak vezérfonalként szolgáltak vizsgálataim során, azokat tehát helyenként más forrásokkal is kiegészítettem.

A kérdőív vizsgálata elsősorban azokra a nominalizációs szerkezetekre irányul, amelyek az igei és főnévi tulajdonságok egyfajta keverékét mutatják. Ilyen angol ((105)-(107)) és török (108) szerkezeteket láthatunk a következő példákban:

(105) *John winning the race came as no surprise.*

(106) *John's winning the race came as no surprise.*

(107) *John's winning of the race came as no surprise.*

(108) *kız - ın kedi - yi kovala - diğ - ın - ı gör - dü - m*
girl-GEN cat-ACC chase-PART-3.SG.POS-ACC see-PST-1.SG
'I saw that the girl was chasing the cat.'

Az igei és főnévi tulajdonságok keveredése nyilvánul meg például abban, hogy a (106)-os példában szereplő igei gerundium (verbal gerund) tárgya a ragozott igeik tárgyához hasonló alakban áll, míg az alany a főnevekhez hasonlóan birtokosként jelenik meg. A török példában pedig a nominalizált melléknévi igenév (nominalization-participle) bővítményei és szabad határozói a mondatokéhoz hasonló formában állnak, míg az alanya birtokos esetben kerül, és birtokos személyragok is utalnak rá. A kérdőív elsősorban a fenti példákhoz ((105)-

(108)) hasonló szerkezetekre fókuszál, de más típusú nominalizációkat is számításba vesznek³⁸.

Dolgozatomban – mint már említettem – kizárólag a „komplex esemény” jelentésű cselekvésnevekkel foglalkozom, tehát a fenti (105)–(108) példákhoz hasonló nominalizációkat vizsgálom az északi manysiban. Elsődleges célom a manysi cselekvésnevek szintaktikai tulajdonságainak bemutatása, és annak vizsgálata, hogy a cselekvésnevek milyen igei, illetve milyen főnévi tulajdonságokkal rendelkeznek. A kérdőív azon pontjait, amelyek nem az ilyen típusú nominalizációkkal foglalkoznak, illetve amelyek nem az általam vizsgált kérdésekre irányulnak, valamint azokat, amelyek kidolgozását a rendelkezésemre álló példák alapján, illetve anyanyelvi kompetencia nélkül nem tartom lehetségesnek, nem használtam fel vizsgálatom során.

Példáim alapján az *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek csupán néhány területen mutatnak némi különbséget morfológiai és szintaktikai viselkedésüket illetően. Ezt azonban nem látom elegendő indoknak ahhoz, hogy külön tárgyaljam a két cselekvésnevet, és mindkettőt külön-külön elemezzem a lipcsei nominalizációs kérdőív segítségével, hiszen a különbségek eltörpülnek a nagyszámú hasonlóság mellett, s a külön-külön való elemzés rengeteg ismétlődő információt, s egyúttal felesleges terjedelem-növekedést jelentene a dolgozatban. Ezért az *-n* és az *-m* képzős cselekvésnevet együtt tárgyalom az elemzés során, az egyes részeknél utalva az esetleges különbségekre.

A két cselekvésnév azonos viselkedését bizonyítja többek között az is, hogy a manysira annyira jellemző párhuzamos szerkezeteknél előfordul, hogy az egyik szerkezetben az egyik, a másikban pedig a másik cselekvésnév szerepel:

³⁸ Itt jegyzendő meg, hogy a korábban már említett terminológiai többértelműség, illetve homályosság itt is tetten érhetőnek látszik. A kérdőív célkitűzése szerint a szerzők elsősorban a mondat-szintű nominalizációkkal („clausal nominalizations”) foglalkoznak, amelyek az igei és főnévi tulajdonságok keverékét mutatják. A példák, amelyeket ezek szemléltetésére hoznak (a fenti példákban (105)–(108) szereplő szóalakok, azaz az angol igei és főnévi gerundiumok, valamint török megfelelőjük), azonban nem mondat-szintű nominalizációk, hanem cselekvésneves szerkezetek (vö. 3.2.). (Ahogyan a későbbiekben egyébként a kérdőívben is használják az „action nominal” terminust az egyes szempontokhoz szemléltetésként használt példáknál, l. pl. 5. o., 6. o. stb.) A vizsgálat fókuszaként szereplő példák bemutatása után már a kérdőív szerzői is így fogalmaznak: „The clausal nominalization will be taken into account insofar as they allow for a combination with a case or adposition, which would be then a limiting case.” (Malchukov et. al. 2008: 1) Továbbá: a vizsgálat tárgyát képező szóalakokat egy kontinuumon elhelyezve, ennek főnévi végén lennének a ’folyamat’ típusú deverbális névszók („action nominalizations”), és az egyéb típusú deverbális névszók pedig (pl. az „eredmény” jelentésűek) csak annyiban lennének figyelembe véve, amennyiben a cselekvésneves szerkezetekhez (action nominalizations) hasonló formájúak, és/vagy amennyiben igei tulajdonságokat mutatnak (vö. Malchukov et. al. 2008: 1).

- (109) *joməs šaj aj - m - əm jui-pālt, joməs sākər tē - nə - m jui-pālt,*
jó tea iszik-AN-SG<1SG után jó cukor eszik-AN-SG<1SG után
tiniṇ vinä saw rumkä sawəl ajta - wə - m.
drága pálinka sok pohár nagy.számban itat-PASS-1SG
'Miután jó csájt ittam, miután jó cukrot ettem, drága pálinkának sok
pohárkájával sok számmal itatnak engem.' (VNGy IV: 278)

Pusztán a párhuzamos szerkezetek azonban nem szolgálnak megfelelő bizonyítékként a két cselekvésnév egymással való „helyettesíthetőségére”, hiszen a költői nyelv és a párhuzamosság igénye időnként felülírhatják a nyelvtani szabályokat. Egyéb, nem párhuzamos szerkezetekben is előfordul azonban, hogy – akár egy szövegen belül – hasonló szerkezetben az ugyanabból az igéből származó cselekvésnév hol *-n* képzőt, hol pedig *-m* képzőt kap:

- (110) *kēmpliṇ sāṅi kēmpli - änän toxər - mǎ - tēn-sis (...)*
szárnyas suba ruhaszárny-PL<3DU gyűr-AN-SG<3DU-mialatt
'Mialatt szárnyas subájuk szárnyát (eleje alját) [maguk alá] gyűrrik, (...)' (VNGy I: 45)
- (111) *kēmpliṇ sāṅi kēmpli - änēn toxər - nǎ - tēn-sis (...)*
szárnyas suba ruhaszárny-PL<3DU gyűr-AN-SG<3DU-mialatt
'Mialatt szárnyas subájuk szárnyát [maguk alá] gyűrrik, (...)' (VNGy I: 64)
- (112) *am min - nə - m jui pālt*
én megy-AN-SG<1SG után
'az én távozásom után' (VNGy IV: 149)
- (113) *χosä minä - mǎ - m jui-pālt*
hosszú megy-AN-SG<1SG után
'miután hosszú ideig mentem' (VNGy II: 280–281)
- (114) *jäl - əm mā - tā - nəl ta joxtə - nǎ - t sujt - i*
jár-PTCP.PST föld-SG<3SG-ABL ím jön-AN-SG<3SG hallatszik-PRES[3SG]
'járt útjából (földjéről) történt megjövetele hallatszik' (VNGy III: 62)

- (115) *kwon ta joxtə - mǎ - t sujt - i*
kint ím jön-AN-SG<3SG hallatszik-PRES[3SG]
'ím kívülről az ő jövetele hallik' (VNGy III: 70)

6.2. Nominalizációk: leltár és funkció (Nominalizations: inventory and function)

6.2.1. Előfordulnak az adott nyelvben a fentiekhez ((105)– (107) és (108)) hasonló nominalizációk?

Amint arra a 4. és a 6.3. fejezetben utaltam, a manysiban előfordulnak ilyen nominalizációk.

6.2.2. Hogyan jelölik ezeket a szerkezeteket (főképpen: mi a nominalizáció-jelölő morfológiai státusza)?

A manysi nyelvben *-n* és *-m* toldalékokkal jelölik ezeket a szerkezeteket. (vö. 1.4.).

6.2.3. Milyen szerkezetekben jelennek meg az egyes nominalizáció-jelölők?

- Argumentumként álló mellékmondatokban?
- Vonatkozó mellékmondatokban?
- Határozói mellékmondatokban?
- Egyéb szerkezetekben?

Mint azt korábban már említettem (1. 4. és 5.), a nominalizáció-jelölők számos nyelvben több funkcióval is rendelkeznek. Például az angol *-ing* végződésű forma az argumentumként álló mellékmondatokon kívül (l. a fenti példákat (105) – (107)) megjelenhet (redukált) alanyi vonatkozó mellékmondatokban (*a singing girl*) és határozói mellékmondatokban is (*Crossing the street, he noticed...*). A németben az egyik nominalizációs típus azonos a főnévi igenévvel (*das Singen*).

A manysiban az *-n* és *-m* képzős szóalakok megjelenhetnek argumentumi mellékmondatokban, határozói mellékmondatokban, valamint (redukált) alanyi, tárgyi és határozói vonatkozó mellékmondatokban. (A vonatkozó mellékmondatokban igenévi szerepben, az egyéb esetekben pedig cselekvésnévként.) Nézzünk néhány példát!

Argumentumként álló tárgyi mellékmondatokban:

- (116) *nē-ñuli ñultiylə - nə xəntəlāl - i*
 női.eskü esküszik-AN hall, figyel-PRES[3SG]
 'Női eskü esküvését hallgatja.' (VNGy III: 152)
- (117) *Numi-Tōrəm jəyike - m postiylə - mü sam - əl ūrə - s - ləm*
 Felső-Ég atyácska-SG<1SG virrad-AN szem-INSTR vár-PAST-SG<1SG
 'Fönséges-Ég atyácskámnak virradását [éber] szemmel vártam.' (VNGy IV: 4)
- (118) *Šāñ - äyā-ās - äyā taw-pālt lakw - mü at vā - s,*
 anya-DU<3SG-apa-DU<3SG ő-hozzá jut-AN NEG tud-PAST[3SG]
taw ōs šāñ - äyā=ās - äyā-pālt lakw - mü at vā - s.
 ő és/is anya-DU<3SG=apa-DU<3SG-hoz jut-AN NEG tud-PAST[3SG]
 'Hogy miképp kerültek hozzá szülei, nem tudta [annyira magán kívül volt örömében], s hogy miképp került ő a szüleihez, azt sem tudta.' (VNGy I: 21)

Határozói mellékmondatokban:

- (119) *sorij tēp, māyij tēp tē - nə - mēn jui-pālt*
 sör mézes étel eszik-AN-SG<1DU után
Tōrəm-āyi ēkwä numpəl xuml'ə lāwe - γ - im
 Ég lány asszony felé hogyan szól-PRES-1SG
 'Miután sör-itallal, mézes étellel jóllaktunk, Ég-leánya asszonyhoz ím miképpen szólok:' (VNGy II: 268)
- (120) *nōηχ sajkəl - əm - ānəl - t voss jāniγ xumi - ānl*
 fel felébred-AN-SG<3PL-LOC leg- nagy férfi-SG<3PL
kēlp-sēηχw - nə tēliγl - əm
 vérdűh-LAT megőrül-PTCP.PST
 'Midőn [álmukból] fölébredtek, a legidősebb férfi mámorában megőrült.'
 (VNGy I: 98)

(Redukált) alanyi vonatkozó mellékmondatokban:

- (121) *alil jī - nə touliŋ tōrəm*
 felülről jön-PTCP.PRS szárnyas isten
 'felülről jövő szárnyas isten' (VNGy II: 161)

- (122) *χosä mā jälə - m piŋkə - m*
 hosszú föld jár-PTCP.PST fiúcska-SG<1SG
 'hosszú földet járt fiacskám' (VNGy IV: 63)

Tárgyi vonatkozó mellékmondatban:

- (123) *ti joli mā-n jolä voräti-mə-n porä-t ēti χańšt-əm*
 ez alsó föld-LAT alá törekszik-AN-SG<2SG idő-LOC este tanít-PTCP.PST
χańštəp-ä jorulä-s-lən,
 tanítás-SG<3SG elfelejt-PAST-SG<2SG
χoli χańšt-əm χańštəp-ä jorulä-s-lən.
 reggel tanít-PTCP.PST tanítás-SG<3SG elfelejt-PAST-SG<2SG
 'ezen alsó földre való alátörekvésed idején este tanított tanítását elfelejtetted,
 reggel tanított tanítását elfelejtetted' (VNGy III: 86)

Határozói vonatkozó mellékmondatokban:

- (124) *Jelpiŋ-ūs aki - m unl - əm jākəwə*
 szent város idősebb férfi, nagybácsi-SG<1SG lakik-PTCP.PST folyócska
χaś - nə χum ōl - m - əm māŋəs ti χańśä - s - ləm.
 tud, tapasztal-PTCP.PRS férfi van-AN-SG<1SG miatt ím tud, ismer-PAST-SG<1SG
 'Ahol szentvárosbeli déd-öregem lakott, hogy az ott folyó folyócska [ez], mivel
 tapasztalt férfi vagyok, ím fölismertem. (VNGy III: 438.)

6.3. Nominalizációk: alapvető mondattan (Nominalizations: basic syntax)

6.3.1. Hogyan jelölik az ige alapvető argumentumait (core arguments), az alanyt és a tárgyat? Birtokosként jelennek meg vagy a ragozott igék mellett használatos formában?

Az argumentumok jelölése történhet a bővítmények (esetragok, adpozíciók), illetve a fej jelölésével (egyeztetés, cross-referencing). Általában – de nem szükségszerűen – a bővítmények, illetve a fej jelölésén keresztül történő argumentumjelölés egyezik, azaz vagy mindkét jelölési forma a mondatokéhoz hasonlít, vagy mindkettő birtokos típusú.

- Hogyan jelölik az intranszítív alanyt (**S**) a nominalizációban?
- Hogyan jelölik a tranzitív alanyt (**A**) és a tranzitív igék direkt tárgyát (**P**) a nominalizációban?³⁹

A cselekvésnevek hibrid igei-névszói természetét mutató bizonyítékok közül a legérdekesebb talán az alany és a direkt tárgy⁴⁰ megjelenésének módja a cselekvésnév mellett. Másféle bővítmények vizsgálata kevésbé izgalmas eredményekre vezet, hiszen ezek általában ugyanolyan formában jelennek meg az igék és a cselekvésnevek mellett egyaránt, mint például a következő angol mondatokban:

(125) *Harry objected to Bill's solution.*

(126) *Harry's objection to Bill's solution.*

Az alany és a direkt tárgy esetében azonban a cselekvésnevek – a mondatokkal való nyilvánvaló szintaktikai kapcsolatuk ellenére – nagyobb mértékben közelítenek a főnévi csoportok szintaxisához.

Egyes nyelvekben a cselekvésnév mellett megjelenő alany és direkt tárgy jelölése teljes egészében a főnévi csoportok szintaxisához hasonlít, más nyelvekben a mondatokra jellemző szintaxis megőrződését figyelhetjük meg, míg megint más nyelvekben az alany és a

³⁹ Az általános, bevezető, áttekintő jellegű információkat tartalmazó rész elsősorban Comrie – Thompson (1985) művén alapul, a külön jelölés nélküli példák is ebből a tanulmányból származnak.

⁴⁰ A továbbiakban az *alany* és a *direkt tárgy* elnevezések mindig a cselekvésnév bázisigéjének „eredeti” alanyára és tárgyára utalnak, az ettől eltérő eseteket külön jelzem.

direkt tárgy jelölése részben a főnévi csoportok, részben pedig a mondatok szintaxisához hasonlít. Nézzünk ezekre az esetekre egy-egy példát!

a) Az angol cselekvésneves szerkezetek szintaxisa a főnévi csoportokéval mutat hasonlóságot az alany és a direkt tárgy jelölését illetően. Az angol mondatok szintaxisának vizsgálataink szempontjából releváns részét tekintve elmondható, hogy a mondatban a jelöletlen alany megelőzi az igét, melyet – attól függően, hogy melyik igeről van szó – követhet egy direkt tárgy, mely szintén jelöletlen (eltekintve az olyan névmásoktól, melyeknek van külön nominatívuszi és akkuzatívuszi formája, pl. *I/me*). Pl.:

(127) *John arrived.*

(128) *The enemy destroyed the city.*

Ezzel szemben a főnévi csoportban kétféle lehetőséget találunk: a fej követi az -s végződéssel ellátott bővítményt (ún. Saxon genitívusz), illetve a fej megelőzi az *of* prepozíciós bővítményt (ún. Normann genitívusz):

(129) *John's car*

(130) *the roof of the house*

A cselekvésneves szerkezeteket vizsgálva azt találjuk, hogy azok belső szerkezete sokkal inkább hasonlít a főnévi csoportéra, mint a mondatéra:

(131) *John's arrival*

(132) *the enemy's destruction of the city*

Mindazonáltal a cselekvésneves szerkezetekben szereplő kétféle birtokos forma és a mondatokban megjelenő alany/direkt tárgy megkülönböztetés között erős korreláció található:

(133) *the enemy – destroyed – the city*

(134) *the enemy's – destruction – of the city*

Azokban a cselekvésneves szerkezetekben, amelyekben csak az egyik birtokos forma jelenik meg, összetettebb annak megítélése, hogy az a cselekvésnév alanyként vagy pedig direkt tárgyaként értelmezhető. Ha a cselekvésnév mellett csak az 's-es birtokos forma van jelen, és a cselekvésnév olyan igéből lett képezve, amely kötelezően megköveteli egy direkt tárgy jelenlétét, akkor a birtokos összetevő csak direkt tárgyként értelmezhető:

- (135) *Bill's execution* → *(someone) executed Bill*
 * *Bill executed*

Ha azonban a cselekvésnév alapigéje nem követeli meg, csak megengedi egy direkt tárgy jelenlétét, akkor az a tendencia figyelhető meg, hogy a fenti birtokos forma csak az alanynak feleltethető meg:

- (136) *John's reading* → *John reads*⁴¹

A másik birtokos forma esetében (*of*) viszont olyan tendencia mutatható ki, hogy ez a Normann genitívusz a cselekvésnév tárgyaként értelmeződik, habár az alanyként való értelmezés lehetősége sincs soha teljesen kizárva (pl. *the shooting of the hunters*).

b) Az orosz cselekvésneves szerkezetekben a mondatokra jellemző szintaxis megőrződését figyelhetjük meg az alany és direkt tárgy jelölését illetően. Az angoltól eltérően az oroszban csak egyféle birtokos szerkezet létezik, amelyben a birtokos esettel ellátott összetevő általában követi a névszói fejet. A cselekvésneves szerkezetben a birtokos esettel ellátott tag elvileg mind alanyként, mind pedig direkt tárgyként értelmezhető, így találhatunk az alábbiakhoz hasonló példákat, melyek vagy csak az alanyt, vagy csak a direkt tárgyat tartalmazzák (mellettük a megfelelő mondatok):

(137)	<i>priezd soldat</i>
'the arrival of the soldiers' | <i>Soldaty priexali.</i>
'The soldiers arrived.' |
|-------|---|---|

⁴¹ Gyakran ellentmondva a világról való tudásunk alapján alkotott feltételezéseinknek, l. *Shakespeare's reading* → *Shakespeare reads* és nem *(someone) reads Shakespeare*, annak ellenére, hogy nagy valószínűséggel inkább az utóbbiról van szó.

(138)	<i>razrušenie goroda</i>
'the destruction of the city' | <i>Razrušili gorod.</i>
'They (unspecified) destroyed the city.' |
|-------|---|---|

Az oroszban azonban lehetetlen egy cselekvésneves szerkezeten belül kombinálni az alanyra és a direkt tárgyra utaló birtokos összetevőt (ellentétben az angol *the enemy's destruction of the city*'-féle szerkezettel). Két, birtokos esettel ellátott bővítmény megjelenhet ugyan egyszerre, ezeknek a szerkezeteknek a jelentése azonban nem lesz azonos a fenti angol cselekvésneves szerkezettel:

(139)	<i>razrušenie goroda vraga</i>
destruction of-city of-enemy
'the destruction of the enemy's city' | <i>razrušenie vraga goroda</i>
destruction of-enemy of-city
'the destruction of the city's enemy' |
|-------|---|---|

Ezért szó szerint nem lehet lefordítani a fenti angol szerkezetet oroszra, csak a következő módon:

(140)	<i>razrušenie goroda vragom</i>
destruction of-city by-enemy |
|-------|---|

Habár ez szó szerint inkább az angol *the destruction of the city by the enemy* szerkezetnek felel meg, és ezért a következő, passzív mondat állítható párba:

(141)	<i>Gorod byl razrušen vragom.</i>
'The city was destroyed by the enemy.' |
|-------|---|

Ezt a passzív mondatot összevetve a cselekvésneves szerkezettel (140) azt találjuk, hogy a mondatban jelen van az alany, de nincs direkt tárgy, ezért a cselekvésneves szerkezetben a birtokos összetevőt alanyként értelmezzük, míg a *vragom* 'by the enemy' változatlan marad a cselekvésnév mellett, mivel nem alany és nem is direkt tárgy.

c) A törökben a cselekvésneves szerkezet szintaxisa részben a főnévi csoport, részben pedig a mondat szintaxisához hasonlít. A török mondatban az alany jelöletlen abszolutívuszban áll, a tárgy pedig szintén abszolutívuszban, ha határozatlan, és akkuzatívuszban, ha határozott. A birtoklás tulajdonképpen kétszeresen is jelölt, hiszen

egyrészt a főnévi fej mindig birtokos személyragot kap, másrészt pedig a fejet megelőző főnévi birtokos genitívuszbba kerül:

- (142) *Hasan-in kapı-sı*
 Hasan-GEN door-his
 'Hasan's door'

A cselekvésneves szerkezet részben hasonlít a főnévi csoport szintaxisához, mivel az eredeti alany birtokosként jelenik meg a cselekvésnév mellett (a megfelelő birtokos személyraggal a cselekvésnév végén), részben viszont megőrzi a mondat szintaxisának jellemzőit is, hiszen a direkt tárgy megőrzi eredeti esetét (az abszolútívuszt vagy az akkuzatívuszt):

<p>(143) <i>Hasan gel-di.</i>
Hasan come-3SG PAST
'Hasan came.'</p>	<p><i>Hasan-in gel-me-si.</i>
Hasan-GEN come-VN-his
'Hasan's coming'</p>
<p>(144) <i>Hasan mektub-u yaz-di.</i>
Hasan letter-DO write-3SG PAST
'Hasan wrote the letter.'</p>	<p><i>Hasan-in mektub-u yaz-ma-sı.</i>
Hasan-GEN letter-DO write-VN-his
'Hasan's writing of the letter'</p>

A második cselekvésneves szerkezetben (144) semmiképpen sem használható a genitívuszi *mektub-un* forma, még akkor sem, ha a cselekvésnév alanya nincs jelen a szerkezetben:

<p>(145) <i>mektub-u yaz-ma</i>
 letter-DO write-VN
'the writing of the letter'</p>	<i>*mektub-un yaz-ma(-sı)</i>

A törökben tehát a következő általános megfelelési szabályt találjuk: az eredeti mondat alanya a cselekvésnév mellett birtokosként jelenik meg, a direkt tárgy pedig megőrzi eredeti formáját.

d) A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy bizonyos esetekben a cselekvésneves szintaxisa eltér mind a főnévi csoportok, mind pedig a mondatok szintaxisától.

E jelenség egyik példája éppen a cselekvésnevek tárgyának 'szabálytalan' szintaktikai kifejezése egyes nyelvekben. Mint fentebb láttuk, a cselekvésnevek általában megőrzik a képzésük alapjául szolgáló ige vonzatkeretét, tehát az általános elvárás az, hogy a direkt tárgy a cselekvésnév mellett hasonló esettel/prepozícióval/posztpozícióval álljon, mint az alapige mellett. Ezzel szemben számos nyelvben azt találjuk, hogy bizonyos cselekvésnevek mellett a tárgy kötelezően vagy fakultatívan különböző alakban jelenik meg, mint az alapige mellett. Például a németben a *lieben* 'szeret' és a *hassen* 'utál' igékhez akkuzatívuszban álló direkt tárgy járul, viszont a belőlük képzett *Liebe* 'szeretet, szerelem' és *Hass* 'gyűlölet' cselekvésnevek mellett *zu* 'vki/vmi felé', illetve *gegen* 'vki ellen' prepozíciókkal jelenik meg a direkt tárgy:

(146)	<i>Peter liebt die Königin.</i>
'Peter loves the queen.'	<i>Peter Liebe zur Königin.</i> [zur = zu der]
'Peter's love of/for the queen'
(147)	<i>Peter hasst den König.</i>
'Peter hates the king.'	<i>Peter Hass gegen den König</i>
'Peter's hatred of the king'

A nominalizált szerkezetek tehát csoportosíthatók az igei argumentumok jelölésének módja szerint (Comrie – Thompson 1985, Koptjevskaja-Tamm 1993). A tranzitív ige argumentumainak jelölése alapján megkülönböztetett négy fő nominalizációs típus a következő:

1. Sentential (nom-acc), pl.: *John winning the race came as no surprise.*
2. Pos-acc: *John's winning the race came as no surprise.*
3. Pos-pos: *John's winning of the race came as no surprise.*
4. Erg-pos: *The winning of the race by my horse was no surprise.* (vö.: Leipzig *Questionnaire on Nominalizations and mixed categories*)

Bizonyos nyelvekben egy (tárgyi) argumentum inkorporálódhat, erre láthatunk példát a *truck-driving* típusú angol, illetve a hasonló magyar szerkezetekben (*autóvezetés*, *könyvolvasás* stb.). Egy másik stratégia lehet, ha az egyik argumentum nem birtokos esetben álló NP-ként, hanem birtokos melléknévként (possessive adjective) jelenik meg. Ez főleg névmások esetén jellemző (pl. orosz *ego čtenie knigi* 'his reading of the book'), de előfordulhat egyéb főnevekkel is. Egyéb sémák szintén megtalálhatóak a különböző nyelvekben, habár ritkábban. Egyes nyelvek például a vonatkozó mellékmondatok mintájára alkotnak nominalizált szerkezeteket, úgy, hogy az angol *X's buying of the dress* típusú

nominalizáció megfelelői a következő szerkezetek lennének: „the buying of the dress that X did” vagy „the buying that X bought the dress”.

- Ezek közül a nominalizációs sémák közül melyek találhatók meg az adott nyelvben? (az argumentumok jelölésének tekintetében)
- Milyen más nominalizációs sémák találhatók az adott nyelvben?

A manysiban az intranszitiv, egyargumentumú igét tartalmazó mondat alanya a nominalizált szerkezetben az *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek előtt jelenik meg jelöletlenül (esetrag nélkül):

(148) *piyriś kon **Puś - ne - t** sujt - i*
fiú kint sír-AN-SG<3SG hallatszik-PRES[3SG]
‘Man hörte das Bübchen draussen weinen.’ (WogVolk⁴² I: 253)

(149) *up - ä **min - əm-jui** = pālt kit χōtəl ōl - s,*
ipa-SG<3SG megy-AN-után két nap van- PAST[3SG]
man χūrəm χōtəl ōls, Ūsiη-ōtər ōjkä pīγ kil - ä-pālt
vagy három nap van-PAST[3SG]Városi-fejedelem öregember fiú sógor-SG<3SG-hoz
ta min - əs.
ím megy-PAST[3SG]
‘Az ipja távozta után két napig maradt otthon, vagy három napig maradt otthon s a Városi-fejedelem-öreg fiához, az ő sógorához, ment azután.’ (VNGy II: 309–310).

Ha az alany személyes névmás, akkor gyakran csak a cselekvésnéven megjelenő birtokos személyrag képviseli⁴³:

42 Wog.Volk = Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1951–1963): Wogulische Volksdichtung I-VI. MSFOu. 101, 109, 111, 114, 116, 134.

43 A folyamatos melléknévi igenév nomen actionisként való előfordulása kapcsán Sz. Kispál is megemlíti, hogy az igenévnek majdnem mindig van alanyi bővítménye, és ha ez a bővítmény személyes névmás, akkor ezt néha csak az igenévhez kapcsolódó birtokos személyrag képviseli (vö. Sz. Kispál 1966: 178).

- (150) *ta aj - nə - mēn jui-pālt, ta untə - nə - mēn jui-pālt jol-χuju - ηkwə-ke*
 az iszik-AN-SG<1DU után az ül-AN-SG<1DU után lefekszik-INF-ha
pat - nuw - əmēn ul akw' jot χuj - nuw - əmēn?!
 lesz-COND-1DU ne együtt fekszik-COND-1DU
 'Ezen ivásunk után, ezen ülésünk után ha lefeküdni akarunk, vajon nem fogunk-e együtt feküdni?!' (VNGy IV: 46)

- (151) *tōntl - əm - ä, mujl - əm - ä jui-pālt akw' ta mōl ji - m*
 vendégeskedik-AN-SG<3SG mulat-AN-SG<3SG után csak ím minap jön-PTCP.PST
χāp - ən, tū tāltu - wə - s.
 csónak-LAT oda csónakba.ültet-PASS-PAST[3SG]
 'Vendégsége, mulatsága elteltével ugyancsak minapi (jött) hajóra szállították.'
 (VNGy II: 7)

Személyes névmási alany esetében is előfordul azonban – az *-n* képzős cselekvésnévnél elég ritkán, az *-m* képzősnél gyakrabban –, hogy a birtokos személyrag mellett maga a névmás is megjelenik a cselekvésneves szerkezetben. Az ilyen példák egy részében a személyes névmás valószínűleg nyomatékosító szerepet tölt be, az alany hangsúlyosságát jelöli:

- (152) *naŋ min - nə - n jui-pālt am χuml'ə χūlt - eγ - im?!*
 te megy-AN-SG<2SG után én hogyan marad-PRES-1SG
 'A te eltávozásod után én miképpen maradok [itt]?!' (VNGy IV: 66)
- (153) *naŋ χummi - γ ōl - mə - n ŋol-sāt mēŋkw aliγlä - s - ən,*
 te férfi-TRANSL van-AN-SG<2SG nyolcszáz erdei.manó öl-PAST-2SG
tōnt at-tə pil - s - ən
 akkor NEG fél-PAST-2SG
 'Mióta te férfivé lettél, nyolcvan erdei manót öltél meg: ím akkor nem féltél.'
 (VNGy IV: 254)

Adataim között előfordulnak olyan példák is, amelyekben birtokos személyrag sem utal az alanyra⁴⁴, ezeknél a cselekvésnév alapjául szolgáló ige alanya és a mondat ragozott

⁴⁴ A birtokos személyragok megjelenéséről, illetve hiányáról, valamint a kitett és a rejtett alanyokhoz való viszonyukról a következő pontban (6.3.2.1.) lesz bővebben szó.

igéjének alanya lehet azonos (154), de lehet különböző is (ez a gyakoribb), s ilyenkor az alanyra csak a szövegkörnyezetből következtethetünk ((155) és (156)):

- (154) *toxtiylə - nə - iγ at ōś - wä - s - əm, χum - nə min - uηkwə*
 fölserdül-AN-TRANSL NEG birtokol-PASS-PAST-1SG férj-LAT megy-INF
nomt - əm pat - s.
 gondolat-SG<1SG lesz-PAST[3SG]
 'Nem tartott el egész fölserdültömig, s kedvem kerekedett férjhez menni.'
 (VNGy IV: 71)

- (155) *kumliη puηkəp sāt pāηχ kuśmäη sēηχw - ən χajt - nə χalt,*
 pettyes fejű hét galóca részeg mámor-SG<2SG fut-AN közben
χul'iylə - nə Ās-vit, jiriη nōmt - ən, χul'iylə - nə tūr-vit,
 fölemelkedik-PTCP.PRS Ob-víz áldozati elme-SG<2SG fölemelkedik-AN tó-víz
purin nōmt - ən tīγ voss χul'iyl - i!
 (étel)áldozati elme-SG<2SG ide hadd fölemelkedik-PRES[3SG]
 'Pettyes fejű hét galócától való részegséged mámorában amint futkosol, mint felbuzgó Ob vize, véráldozatra vágó elméd, mint felbuzgó tó vize, ételáldozatra vágó elméd hadd buzogjon ide!' (VNGy II: 362)

- (156) *χosü χuj - əm jui-pālt, man vāti χuj - əm jui-pālt*
 hosszú.ideig fekszik-AN után vagy rövid.ideig fekszik-AN után
akw-mat-ērt nomse - γ - əm:
 egyszercsak gondol-PRES-1SG
 'Miután hosszú ideig feküdtünk, vagy miután rövid ideig feküdtünk, egyszercsak azt gondolom:' (VNGy IV: 38–39)

Továbbá előfordult néhány olyan példa is, amelyben az eredeti alanyra utaló birtokos személyrag nem a cselekvésnéven, hanem a hozzá kapcsolódó névutón jelent meg:

- (157) *toχ jōm - nə χal - əm - t hār lōptāη joməs l'ōηχ - nə*
 így járkál-AN köz-SG<1SG-LOC zöld levelű szép út-LAT
vojle ōnle ti joχte - γ - əm.
 medve ím érkezik-PRES-1SG

’Aközben, hogy így járok, zöld levelű szép útra érkezem ím «nagyságos állatocska».’ (VNGy III: 240)

A tranzitív igéből képzett cselekvésnevet tartalmazó példák között mindkét cselekvésnév esetében elég kevés azoknak a példáknak a száma, amelyekben a cselekvésnév mellett az eredeti ige mindkét argumentuma, vagyis az alany és a direkt tárgy is megjelenik. (Itt tehát az argumentumok redukciója figyelhető meg, vö. 3.5.2.) Ezeknek a példáknak mintegy a felében mindkét argumentum a cselekvésnév előtt áll (az alany megelőzi a direkt tárgyat) jelöletlenül, és az alanyra birtokos személyrag is utal a cselekvésnéven:

- (158) *naŋ osmä šōpiytä - nə - n-mūs osmä joli pālt ōś - nə*
 te vánkos elrendez-AN-SG<2SG-ig vánkos alatt van-PTCP.PRS
jout - ä-oul - ä kwon nēltä - ln!
 új-SG<3SG-vég-SG<3SG kidug-IMP.SG<2SG
 ’Midőn te a vánkost rendezed, a vánkos alatt tartott íjának végét hadd, hogy kilássék!’ (VNGy IV: 172)

- (159) *taw sam - ä ālmejə - mä - t χalt χulaχ sow - ä lēumat - nə,*
 ő szem-SG<3SG felemel-AN-SG<3SG közben holló bőr-SG<3SG levet-PTCP.PRS
manä tēl - əm nāj-pīγ, manä tēl - əm ōtēr-pīγ
 milyen születik-PTCP.PST fejedelem.asszony-fiú milyen születik-PTCP.PST fejedelem-fiú
l’ül’ - i!
 áll-PRES[3SG]
 ’Ő [ti. az asszony] amint a szemét fölemelei: a holló levetvén a bőrét – minő igazi (született) fejedelemasszonyfi, minő igazi fejedelemfi áll ottan!’ (VNGy II: 295)

Itt is előfordult néhány olyan példa, amelyben az alanyra utaló birtokos személyrag nem a cselekvésnéven, hanem a hozzá tartozó névutón jelent meg:

- (160) *pīγkwə! am naŋən rēχt - əm porä - m - t ušt vorti kit*
 fiúcska én te.ACC szül-AN idő-SG<1SG-LOC éppen.akkor vörös két
χapyä-lūpta kit pait - äγən ōl - s - eiγ;
 nyárfa-level két arc-DU<2SG van-PAST-3DU

’Fiacskám, midőn én téged születek, mint két éppen most vereslő nyárfalevél volt a két orcád;’ (VNGy I: 123)

A példák többségében a két argumentum közül csak a direkt tárgy jelenik meg (közvetlenül) a cselekvésnév előtt, az alanyra pedig – hasonlóan az intranszitiv igék alanyához – a cselekvésnéven lévő birtokos személyrag utal:

- (161) *kēmplij sāxi kēmpli - änēn toxar - nā - tēn-sis*
szárnyas suba ruhaszárny-PL<3DU gyűr-AN-SG<3DU-mialatt
kit tōrəm-χalən nōηχ ta lap - s - iγ
két ég-közé fel ím emelkedik-PAST-3DU
’Mialatt szárnyas subájuk szárnyát [maguk alá] gyűrjük, a két ég (értsd: ég és föld) közé emelkedtek ím föl.’ (VNGy I: 64)

- (162) *nāl - ä li - m - ä jui-pālt ūlm - ən joχtu - we - s*
nyíl-SG<3SG lö-AN-SG<3SG után álom-LAT érkezik-PASS-PAST[3SG]
’Miután nyílát kilőtte, álom jött reá.’ (VNGy I: 7)

A birtokos személyrag el is maradhat a cselekvésnévről, ekkor az alany vagy nem ismert, illetve nem fontos/hangsúlyos (163), vagy pedig azonos a mondat ragozott igéjének alanyával, illetve a szövegkörnyezetből következtethetünk rá (164) és (165):

- (163) *Nōχar-pōsiγ-voikən-ōtər jäγ - ən al - əm-sis*
cirbolyatoboz-a.mogyoró.bele-fehér-fejedelem apa-SG<2SG megöl-AN-mialatt
χotäl’ jäliylāl - m - ən?
hol járkal-PTCP.PST-SG<2SG
’Cirbolya-toboz-mogyorójához-hasonló-fehérségű-fejedelemhős-atyád megölésekor hol járkáltál volt?’ (VNGy II: 183)

- (164) *ti χulij Tayit vit - änl χotəm χul’t - nə*
ez halas Szoszva víz-SG<3PL valahogyan hagy-AN
akw’-mūs at vā - γ - änl
teljesen NEG tud-PRES-SG<3PL
’Ezen táplálékos Szoszva vizüket hogy miképp hagyták oda, éppenséggel nem tudják [t.i. úgy rohannak].’ (VNGy IV: 30)

- (165) *akw' layiləp layilin šārkä - m takti - m-porä - t lāw - eγ - əm:*
 egy lábú lábas csésze-SG<1SG odanyújt-AN-idő-LOC mond-PRES-1SG
 'Egy lábú lábas csészikém odanyújtása idejében [így] szólok.' (VNGy IV: 31)

Példáim között szerepelt néhány olyan is, amelyben a direkt tárgy nem közvetlenül a cselekvésnév előtt áll, ezekben egy határozói bővítmény található a direkt tárgy és a cselekvésnév között:

- (166) *taw sēmäl kērpä nāliγ āl - ä lou tul'äp kitiγ kāt - nə pūγ - nā - tā*
 ő fekete vasú nyilas tartó-SG<3SG tíz ujjas két kéz-LAT fog-AN-SG<3SG
ness sunsent - i - ləm.
 csak nézdegél-PRES-SG<1SG
 'Hogy az ő fekete vasú nyíltartóját tíz ujjas két kezébe fogja, azt ellenszegülés nélkül (csak úgy) nézdegélem.' (VNGy IV: 303)

A példák mintegy harmadában sem az alany, sem a direkt tárgy nincs jelen a cselekvésneves szerkezetben. Ezek túlnyomó többségében azonban a cselekvésnéven lévő birtokos személyrag utal az alanyra⁴⁵, pl.:

- (167) *toχ hāwlä - nā - t χaltä akw'-mat-ērt χuml'ä lāw - i:*
 így üldöz-AN-SG<3SG közben egyszercsak hogyan mond-PRES[3SG]
 'Amint így üldözi, egyszercsak ím miképpen szól.' (VNGy II: 148)
- (168) *toχ sāt - m - əm jui-pāltä ta mōrtəs jārəm tōrəm-ke tēl - i*
 így bűvöl-AN-SG<1SG után olyan ínséges világ-ha születik-PRES[3SG]
 'Miután így elbűvöltem, ha afféle ínséges világ áll be (születik).' (VNGy II: 14-15)

Előfordultak olyan példák is, amelyekben a cselekvésnéven lévő birtokos személyrag nem az alanyra, hanem a direkt tárgyra utal. Ezekben a példákban a cselekvésnév szenvedő értelmű, tehát a direkt tárgy a hangsúlyos, és nem az (általános vagy határozatlan) alany, ez

⁴⁵ Az alany, illetve az alanyra utaló birtokos személyrag megjelenéséről a következő fejezetben (6.3.2.) lesz szó bővebben.

magyarázhatja, hogy a birtokos személyrag a tárgyra utal, az alany pedig nem jelenik meg a mondatban:

- (169) *Ŋaŋrā ūlām pati - tā - n tot - nā - m χaltā, vāyiŋ ūlām*
erős álom fenék-SG<3SG-LAT hoz-AN-SG<1SG közben hatalmas álom
pati - tā - n tot - nā - m χaltā Numi-Tōrām āś - əm
fenék-SG<3SG-LAT hoz-AN-SG<1SG közben Felső-Ég atya-SG<1SG
sāt - əm vāyiŋ sispā awa-pattā χum rāt - əm.
igéz-PTCP.PST hatalmas hátú a.medve.feje.búbja férfi üt-PTCP.PST
'Erős álom mélyébe aközben, hogy ragadtatom, hatalmas álom mélyébe
aközben, hogy ragadtatom: a fenséges Ég atyám előigézte hatalmas hátú
medvefő búbját egy férfi megütötte.' (VNGy III: 171)

- (170) *ēlāl' kēt - nā - m - t tārā amki nē-lili - m vī - γ - ləm*
előre küld-AN-SG<1SG-LOC azonnal én.magam nő-lélek-SG<1SG vesz-PRES-SG<1SG
'Ha a távolba küldenek, iziben magam veszem el női lelkemet.' (VNGy IV: 76)

- (171) *loutā - m - ä jui-pālt am pāltəm ti tot - wā - s*
mos-AN-SG<3SG után én hozzám ím hoz-PASS-PAST[3SG]
'Miután megmosták, én hozzám hozták.' (VNGy II: 14)

Ha a fenti példákat összevetjük a manysi birtokos szerkezet felépítésével, azt mondhatjuk, hogy mind az intranszítív, mind pedig a tranzitív ige alanyi bővítménye a cselekvésnévvel birtokos szerkezetet alkot. A manysiban a birtokos szerkezet felépítése a következő:

(172)	<i>χum sun-e</i>	<i>χum sun-aye</i>	<i>χum sun-ane</i>
	férfi szán-SG<3SG	férfi szán-DU<3SG	férfi szán-PL<3SG
	'a férfi szánja'	'a férfi két szánja'	'a férfi több szánja'

Látható, hogy a birtokos megelőzi a birtokot, a birtokos jelöletlen (nincs genitívuszi esetrag), míg a birtokon a birtokos számára, személyére és a birtok számára utaló birtokos személyrag található. Ehhez hasonlóan a cselekvésneves szerkezetben az eredeti ige alanya a cselekvésnév előtt áll jelöletlenül, és a cselekvésnév végén vele számban, személyben

egyeztetett birtokos személyrag található. **S** és **A** tehát birtokosi pozícióba kerül a cselekvésnév mellett.

Ezt Sz. Kispál (1966) is megerősíti: ha az *-n* képzős deverbális névszó alanyként fordul elő, „csaknem mindig van alanyi bővítménye (személynévmási alany esetén ezt néha csak személyrag képviseli), mely – ha az igenevet nomen actionisnak vesszük – személyragos igenévvel kapcsolatban alanyi birtokos jelzőnek fogható föl.” (Sz. Kispál 1966: 178) Ugyanígy az *-m* képzős deverbális névszónak alanyként mindig van alanyi bővítménye, mely birtokos jelzőként jelenik meg (Sz. Kispál 1966: 261, 263).

A példák alapján azt már nehezebb meghatározni, hogy a direkt tárgyi bővítmény milyen alakban jelenik meg a cselekvésnév mellett, hiszen az északi manysiban nincs akkuzatívuszi esetrag. A szenvedő értelmű cselekvésnevet tartalmazó példákban ((169)–(171)), amelyekben a cselekvésnéven lévő birtokos személyrag a tárgyra utal, a direkt tárgy ugyanúgy birtokos szerkezetet alkot a cselekvésnévvel, mint az intranszitiv igék alanya (valamint nem szenvedő értelmű ige esetén a tranzitív igék alanya is). A többi példában viszont nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy mi történik a direkt tárggyal a cselekvésnév mellett: megtartja-e eredeti formáját (alanyeset vagy jelöletlen akkuzatívusz?), vagy pedig tekinthetjük úgy, hogy az alanyhoz hasonlóan szintén birtokos szerkezetet alkot a cselekvésnévvel (ebben az esetben a direkt tárgy jelöletlen genitívuszban állna?).

Más a helyzet azokkal a példákkal, amelyek személyes névmást tartalmaznak direkt tárgyként, hiszen a személyes névmásoknak van akkuzatívuszi alakja. Az ilyen példák alapján megállapítható, hogy a személyes névmási direkt tárgy megtartja akkuzatívuszi esetét a cselekvésneves szerkezetben is:

- (173) **Manau roxtapta - nə - n** mā’əs – Tōmil’ āś - əm sāt-χūs uj
 mi.ACC megijeszt-AN-SG<2SG miatt Tōmil’ atya-SG<1SG száz-húsz állat
jēmt - unkwə akw’uj ātīm: ti takwsi sāt-χūs uj puŋk - ən, naŋ voss
 válik.vmivé-INF egy állat NEG.EX ez ősz száz-húsz állat fej-LAT te hadd
śorχiltā - wə - n!
 ró-PASS-IMP[2SG]
 ’Mivel bennünket megijesztettél – Tómily atyám, hogy százhusz állatot leölt legyen, hogy ahhoz eljusson, egy állata hiányzik: ezen ősszel a százhusz állat hegyébe téged messen rovásra!’ (VNGy III: 445)

- (174) *Tawä pūḡa - nā mā'as sup jūwl'a raḡw - al jōḡta - wə,*
 ő.ACC megfog-AN miatt ing vissza gallér-INSTR megfordít-PASS[3SG]
ḡārā-pum - iḡ os toḡal'ij jōḡta - we - iḡ; uš-ta pūḡa - wə.
 cipő-széna-DU is úgy megfordít-PASS-3DU akkor megfog-PASS[3SG]
 'Az ő megfogása céljából az inget a gallérjával visszafelé fordítják, a cipő széna [töltelékét] szintén megfordítják: akkor már meg lehet fogni (megfogódik).' [ti. a harismadár] (VNGy IV: 414)
- (175) *pīḡkwā! am naḡan rēḡt - am porä - m - t ušt vorti kit*
 fiúcska én te.ACC szül-AN idő-SG<1SG-LOC éppen.akkor vörös két
ḡapḡä-lūpta kit pait - äḡan ōl - s - eiḡ;
 nyárfa-levél két arc-DU<2SG van-PAST-3DU
 'Fiacskám, midőn én téged szültelek, mint két éppen most vereslő nyárfalevél volt a két orcád;' (VNGy I: 123)

Mindezek alapján a manysi a Pos-acc nominalizációs típusba sorolható, vagyis az intranszítív igés mondat alanya (**S**) és a tranzitív igés mondat alanya (**A**) is birtokosi pozícióba kerül a cselekvésnév mellett, a tranzitív igés mondat direkt tárgya (**P**) pedig megőrzi eredeti esetét (azaz a nominatívuszt vagy akkuzatívuszt)⁴⁶.

Összegzésként elmondható, hogy a manysiban az *-n* és az *-m* képzős cselekvésnevek szintaktikai tulajdonságai részben a főnévi csoportéhoz, részben pedig a ragozott igét tartalmazó mondatéhoz hasonlítanak. Egy intranszítív, egyargumentumú igét tartalmazó mondat alanya a nominalizált szerkezetben vagy jelöletlen birtokosként jelenik meg, vagy csak birtokos személyrag utal rá a cselekvésnéven. A tranzitív igét tartalmazó mondat nominalizálása esetén mindkét argumentum, az alany és a direkt tárgy is megjelenhet egyszerre a cselekvésneves szerkezetben: az alany jelöletlen birtokosként, a tárgy pedig főnév esetén jelöletlenül, személyes névmás esetén pedig akkuzatívuszban. Az argumentumok sorrendje megfelel a mondatok alapszórendjének (SOV⁴⁷). Ha a mondatban csak a direkt tárgy jelenik meg, és az alanyra csupán a birtokos személyrag utal, a tárgy a fent leírtához hasonló módon viselkedik: a főnévi tárgy jelöletlen, míg a személyes névmási tárgy megőrzi eredeti jelöltségét (az akkuzatívuszt). Ha a tranzitív igéből képzett cselekvésnév szenvedő

⁴⁶ Itt jegyzendő meg, hogy ha a manysiban a személyes névmásoknak sem lenne tárgyesete, akkor a manysit nem lehetne egyértelműen besorolni a fentebb említett (vagy Koptjevskaja-Tammnak a 3. fejezetben említett) nominalizációs típusaiba. Azoknak a nyelveknek a besorolása tehát, amelyekben nincs sem genitívuszi, sem pedig akkuzatívuszi esetrag, problémákba ütközik.

⁴⁷ Vö. Kálmán 1989: 65.

értelmű, akkor az alany nem jelenik meg a cselekvésneves szerkezetben, a direkt tárgyra pedig birtokos személyrag utal a cselekvésnéven.

A személyes névmási direkt tárgy eredeti esetének megőrzése igei tulajdonságnak tekinthető, és a ragozott igt tartalmazó mondatokhoz közelíti az *-n* és *-m* képzős deverbális névszók tartalmazó szerkezeteket, hiszen tárgyesetet csak igeik képesek adni. Az viszont, hogy az alany birtokosként jelenik meg a nominalizált szerkezetben, Comrie és Thompson (1985), valamint Malchukov et. al. (2008) alapján inkább a főnévi csoportok tulajdonságaihoz hasonlító vonás.

Ugyanakkor egy másik megközelítési módot alkalmazva pontosan ellentétes következtetésre jutunk a birtokos személyraggal „kifejezett” alanyt illetően. Az argumentumszerkezettel rendelkező deverbális névszókban megjelenő birtokos személyragok és a nem-képzett, argumentumszerkezettel nem rendelkező főneveken megjelenő birtokos személyragok szerepe ugyanis különböző. A birtokos személyragoknak a birtoklás kifejezésén kívül számos más funkciója is lehet, pl. a határozottság kifejezése (az uráli nyelveket illetően l. pl. Collinder 1957: 276, 322, 349, 426, 459, 494; 1960: 203, Rédei 1978: 61, Hajdú – Domokos 1987: 223, Bereczki 1990: 43, Csúcs 1990: 77), asszociatív kapcsolat kifejezése (l. pl. Nikolaeva 2003: 5–10), hangsúly vagy ellentét kifejezése (pl. a *permi* nyelvekben és a *cseremiszen*ben, vö. Nikolaeva 2003: 11–12) és végül azonosítás (l. pl. Nikolaeva 2003: 2–5). Vizsgálatom szempontjából ez utóbbi funkció a lényeges, ezen belül is a cselekvő azonosítása, avagy az ágens-jelölői funkció. Nikolaeva a következőképpen definiálja az azonosítás fogalmát: „(...) a cognitive status of a referent whose mental representation the interlocutors share at the time of the utterance. As a result, the addressee is able to identify the referent of a linguistic expression as the one which the speaker has in mind.” (Nikolaeva 2003: 2) A birtokos személyrag azonosító funkciója alapulhat deixisen, a kontextuson és anaforán. Nikolaeva szerint erre a funkcióra az uráli nyelvekben csak a Sg.3. személyű birtokos személyrag alkalmas, és a személyragnak ez a funkciója megtalálható az uráli nyelvek döntő többségében (kivételt talán csak a magyar és a balti-finn nyelvek képeznek) (Nikolaeva 2003).

Laczkó (2000a) szerint azonban a magyarra is jellemző, hogy a birtokos személyragoknak a birtokviszony kifejezése mellett egyéb funkciója is van, mégpedig a fentebb említett azonosításhoz hasonló egyeztető funkciója, mely a relációs főnevek és az *-ás/-és* képzős, ’komplex esemény’ jelentésű deverbális főnevek esetén jelenik meg (Laczkó 2000a: 365–368).

A birtokos személyragoknak ez az egyeztető, ágens-jelölő funkciója megtalálható a keleti hanti melléknévi igeneveken (Csepregi 2012: 67) és az udmurt nem-véges igealakokon is (Georgieva 2012, Teiermayer 2002).

E szemlélet szerint a deverbális névszókön megjelenő birtokos személyragok tehát az ágens jelölésére, egyeztetésre szolgálnak, ezért jelenlétük az adott deverbális névszó igei természetét hangsúlyozza.

6.3.2. Nominalizáció: szerkezeti variánsok (Nominalization: variation in patterns)

A fent bemutatott nominalizációs eszközök lehetőséget adnak-e különböző szintaktikai szerkezetek megjelenésére?

Mint fentebb láttuk (6.1.), az angolban például az igei és a főnévi gerundium többek között a tárgy jelölésében különbözik egymástól. Más nyelvekben kétféle lehetőség van az alany jelölésére a nominalizált mellékmondatokban: az alany állhat nominatívuszban, vagy genitívuszban. L. pl. cuzcoi kecsua:

- (176) *Xwan [tata-y/tata-y-pa maqa-wa-sqa-n-ta] uyari-n*
Juan **father-1/father-1-GEN** beat-1OM-NOM-3-ACC hear
'Juan heard that my father had beaten me.'

A manysiban is némiképpen hasonló a helyzet: a cselekvésneves szerkezetek egy részében van az alanyra utaló birtokos személyrag a cselekvésnéven, más részében viszont nincs (vö.: 6.3.1.). A cselekvésneves szerkezetek az alany megjelenését, illetve kifejezését illetően négy csoportra oszthatók:

1. kitett alany + Px a cselekvésnéven
2. rejtett alany + Px
3. kitett alany Px nélkül
4. rejtett alany Px nélkül

Pl.:

1. kitett alany + Px:

- (177) *Ēlām-χolās sūḡkamtā - m - ä jui-pālt Joli-Tōrām śāñ - ūw*
 ember teremt-AN-SG<3SG után Joli-T. anya-SG<1PL
Numəl-min - nā-towliḡ-Kalm ōs nāḡḡ-kēt - i - tā.
 fenn-megy-PTCP.PRS-szárnyas-Kalm ismét fel-küld-PRES-SG<3SG
 'Miután az embert megteremtette, Joli-Tōrām anyánk Fönn-járó-szárnyas-Kalmot ismét fölküldte.' (VNGy I: 132)

2. rejtett alany + Px:

- (178) *Jelpiḡ-ūs aki - m unl - əm jākwə*
 szent város idősebb férfi, nagybácsi-SG<1SG lakik-PTCP.PST folyócska
χas - nā χum ōl - m - əm māḡəs ti χańśä - s - ləm.
 tud, tapasztal-PTCP.PRS férfi van-AN-SG<1SG miatt ím tud, ismer-PAST-SG<1SG
 'Ahol szentvárosbeli déd-öregem lakott, hogy az ott folyó folyócska [ez], mivel tapasztalt férfi vagyok, ím fölismertem. (VNGy III: 438.)

3. kitett alany Px nélkül:

- (179) *Sorni-Kworəs āśkā - t pūlā - nā kwol - nā tot - əm jui-pālt*
 Arany-Kworəs atyuska-SG<3SG fürdik-PTCP.PRS szoba-LAT visz-AN után
Mir-sus - nā χum kwonä kwāl - əs.
 világ-néz-PTCP.PRS férfi ki jön-PAST[3SG]
 'Miután Arany-Kworəs atyuskáját a fürdőszobába vitte, Világ-ügyelő-férfi kijött [a házból].' (VNGy I: 75)

4. rejtett alany Px nélkül:

- (180) *ñāl ojt - əm porät jāniḡ jāy - əm-pīḡ*
 nyíl kilő-AN idő nagy apa-SG<1SG-fiú
kēriḡ ōlpā kēr-jout - ä χūrəm sup - iḡ tāp - i.
 vasból.való lévő vas-fj-SG<3SG három darab-TRANSL török-PRES[3SG]
 'Midőn a nyilat megeresztettem, idősbik bátyám vasból való vasíjja három darabra török.' (VNGy IV: 231)

A 4. csoport cselekvésneveit illetően felmerülhet a kérdés: vajon itt még mindig „komplex esemény” olvasatú cselekvésnevekkel van-e dolgunk, vagy pedig már „eredmény” olvasatúakkal? A „komplex esemény” és „eredmény” olvasatú deverbális főnevek elkülönítésének lehetőségei a generatív grammatikai szempontú vizsgálatok ismertetésénél olvashatók (l. 3.4.1.). A kétféle olvasat elkülönítésére szolgáló fogódzókat említ pl. Grimshaw az angol deverbális főnevek esetében, illetve Laczkó Tibor a magyar deverbális névszók kapcsán. Az alapvető különbség a két csoport között az, hogy csak a „komplex esemény” olvasatú főnevek képesek theta-szerepeket adni, és csak ezek vesznek fel argumentumokat.

A manysi esetében a kétféle olvasat elkülönítésére nincsenek kidolgozott tesztek, de ha lennének is, sajnos akkor sem tudnám elvégezni azokat a 100 évvel ezelőtti nyelvéllapokra vonatkozóan. Így csak azokkal a példákkal dolgozhatom, amelyek a rendelkezésemre állnak. Véleményem szerint az „eredmény” és az „esemény” olvasat elkülöníthető úgy, hogy ha a példában szereplő deverbális főnévhez esetrag vagy névutó kapcsolódik, és a szerkezet jelentését tekintve egy időhatározói mellékmondatnak felel meg, akkor abban a példában nem szerepelhet „eredmény” olvasatú főnév. Magyar párhuzammal élve: a magyarban a *vizsga* főnév lehet „esemény” olvasatú, és akkor a vizsgázás eseményére, folyamatára utal, de lehet „eredmény” olvasatú is, ebben az esetben a jelentése a vizsga eredménye, a vizsgateszt. Ha a *vizsga* szóhoz esetrag vagy névutó járul, pl. *a vizsgán*, *a vizsga közben*, *a vizsga után*, akkor világos, hogy a főnévnek „esemény” olvasata van. Ugyanez a helyzet a hasonló manysi példákban is. Az ide tartozó példák 84 %-a ilyen. A maradék 16% (8 példa) esetében viszont valóban nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy „esemény” vagy „eredmény” olvasatú főnév szerepel-e bennük, mivel a főnevek bázis igéjének az alanyon kívül nincs más kötelező argumentuma, amelynek a kötelező megjelenését elvárhatnánk a nominalizációban, amennyiben „komplex esemény” olvasatú főnév szerepelne a szerkezetben. Mivel pedig az alany semmilyen módon nem jelenik meg ezekben a példákban, ezért lehetséges, hogy itt inkább „eredmény” olvasatú főnevekkel van dolgunk, és ebben az esetben ezek a példák nem tartoznak a vizsgálat tárgyához.

Másrészt viszont, ahogyan Laczkó is írja a magyar „komplex esemény” olvasatú deverbális főnevek kapcsán: „megfelelő kontextuális körülmények között az intranszitiv predikátumok alanya is hiányozhat, amelyet vagy a mondatban szereplő másik predikátum valamelyik argumentumával azonosítunk vagy általános alanyként értelmezünk.” (Laczkó 2000: 306) Az említett 8 példa esetén a kérdés tehát nem dönthető el egyértelműen.

A fent említett négy csoport előfordulási gyakoriságát a 9. táblázat tartalmazza:

9. táblázat. Az alany megjelenése, illetve kifejezése az -n és -m képzős cselekvésnevek mellett

			-n képzős cselekvésnevek (320 példa – 100 %)	-m képzős cselekvésnevek (378 példa – 100 %)
Px-szel			82,1 %	82,8 %
	kitett alannyal		35,4 %	31,5 %
		főnévi alany	74,6 %	80,9 %
		névmási alany	25,4 %	19,1 %
	kitett alany nélkül		64,6 %	68,5 %
Px nélkül			17,9 %	17,2 %
	kitett alannyal		64,3 %	60 %
		főnévi alany	100 %	92,6 %
		névmási alany	-	7,4 %
	kitett alany nélkül		35,7 %	40 %

Amint a táblázatból látható, a két cselekvésnév között semmilyen különbség nem mutatkozik az alany megjelenését és kifejezését illetően. Mindkét cselekvésnév esetén túlnyomó többségben vannak a birtokos személyraggal ellátott, tehát az alannyal egyeztetett alakok (kb. 82 %). Az előzetes feltételezéseknek megfelelően, ha a cselekvésnéven Px utal az alanyra, akkor kevésbé jellemző a kitett alany a cselekvésnév mellett (nem szükséges tehát a „kettős jelölés”, de nem is tiltott), viszont ha nincs ágens-jelölő funkciójú Px a cselekvésnéven, akkor nagyobb arányban jelenik meg kitett alany a szerkezetben (de ilyenkor is lehetséges az alany elhagyása).

Feltételezhetnénk, hogy az alany inkább elhagyható abban az esetben, ha a cselekvésnév és a mondat ragozott igéjének alanya azonos, ezt a feltételezést azonban az adatok nem erősítik meg. Amint a 10. táblázatból látható, mind a birtokos személyragos, mind pedig a személyrag nélküli cselekvésnevet tartalmazó, rejtett alannal rendelkező szerkezetek esetén nagyobb azoknak az aránya, amelyekben a két alany (a cselekvésnévé és a ragozott igéé) nem azonos.

10. táblázat. Az *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek alanya és a mondat ragozott igéjének alanya

			-n képzős csel.nevek (320 példa – 100 %)	-m képzős csel.nevek (378 példa – 100%)
Px-szel	kitett alannal	a csel.név és a ragozott ige alanya azonos	14,3 %	19,1 %
		a csel.név és a ragozott ige alanya különböző	85,7 %	80,9 %
	kitett alany nélkül	a csel.név és a ragozott ige alanya azonos	41,9 %	43,2 %
		a csel.név és a ragozott ige alanya különböző	58,1 %	56,8 %
Px nélkül	kitett alannal	a csel.név és a ragozott ige alanya azonos	15,4 %	20 %
		a csel.név és a ragozott ige alanya különböző	84,6 %	80 %
	kitett alany nélkül	a csel.név és a ragozott ige alanya	20%	50%

		azonos		
		a csel.név és a ragozott ige alanya különböző	80%	50%

A táblázat tehát azt mutatja, hogy minden esetben nagyobb azoknak a szerkezeteknek az aránya, amelyekben a cselekvésnév és a ragozott ige alanya különböző. A táblázatból azonban az is látható, hogy a birtokos személyraggal ellátott cselekvésnevek esetén a rejtett alannal rendelkező példák nál jóval kiegyensúlyozottab az arány az azonos alanyú, illetve a különböző alanyú szerkezeteket illetően (41,9 % – 58,1 %, valamint 43,2 % – 56,8 %). A kitett alannal álló példák nál pedig túlnyomó többségben vannak a különböző alannal rendelkező szerkezetek mind a Px-szel ellátott, mind pedig a Px nélküli cselekvésnevek esetén (80 % körüli érték minden esetben). Ez megfelel a várakozásoknak, hiszen feltételezhetjük, hogy a kitett alanyra akkor van inkább szükség, ha a cselekvésnév és a ragozott ige alanya különböző. (Ha a két alany különböző, és emellett a cselekvésnév alanyára birtokos személyrag sem utal, akkor még inkább feltételezzük, hogy a mondatban kitett alanyra van szükség. Ezt a feltételezést azonban az adatok nem igazolják: úgy tűnik, hogy a Px-es és a Px nélküli cselekvésnevek hasonlóan viselkednek ebből a szempontból.)

Az előzetes feltételezéseknek leginkább talán a táblázat legalsó két sorában található adatok mondanak ellent: azt várhatnánk, hogy ha sem Px, sem kitett alany nem utal a cselekvésnév alanyára, akkor annak nagy valószínűséggel azonosnak kell lennie a ragozott ige alanyával. Amint a táblázatból látható, a manysit illetően ez nincs így, az *-n* képzős cselekvésneveknél ebben az esetben is a különböző alannal rendelkező szerkezetek „szokásos” többségét találjuk (80 %), az *-m* képzősöknél viszont az arány teljesen kiegyensúlyozott (50-50 %). Így egyúttal ez az egyetlen különbség is, amely az *-n* és az *-m* képzős cselekvésneveknél mutatkozik ebből a szempontból. Erre a különbségre nem találtam megnyugtató magyarázatot, azonban hozzá kell tennem, hogy itt mindkét cselekvésnév esetén elég kevés (20 körüli) példáról van szó, ezért az adatok nem feltétlenül alkalmasak messzemenő következtetések levonására.

A táblázat adataihoz hozzáfűzendő, hogy a különböző alanyú ragozott igét és cselekvésnevet tartalmazó példák nagyobb arányára magyarázatul szolgál az a tény is, hogy az adatok igen nagy részét teszik ki a *cselekvésnév + 'látszik'/'hallatszik'* típusú szerkezetek, amelyeknél a két alany nyilvánvalóan különböző kell, hogy legyen. Ezen kívül szintén elég gyakoriak a „*valamennyi nap eltelte/elmúltá után valami történt/valaki csinál(t) valamit*”

típusú példák is, és ezeknél is szükségszerűen különbözik a cselekvésnév és a ragozott ige alanya.

További variációnak tekinthető, hogy az alanyra utaló birtokos személyrag nemcsak a cselekvésnéven, hanem – ritkábban – a cselekvésnévhez kapcsolódó névutón is megjelenhet (vö.: 6.3.1.):

- (181) *pīkwə! am nanən rēxt - əm porä - m - t ušt vorti kit*
fiúcska én te-ACC szül-AN idő-SG<1SG-LOC éppen.akkor vörös két
χapyä-lūpta kit pait - äγən ōl - s - eiγ;
nyárfalevél két arc-DU<2SG van-PAST-3DU
'Fiacskám, midőn én téged születek, mint két éppen most vereslő nyárfalevél
volt a két orcád;' (VNGy I: 123)

További variáció, hogy a cselekvésnéven megjelenő birtokos személyragok nemcsak a cselekvésnév alanyára, hanem a direkt tárgyra is utalhatnak a szenvedő értelmű cselekvésneves szerkezetekben (l. 6.3.1.).

6.3.3. A névmási argumentumok jelölése

6.3.3.1. A névmási argumentumok jelölése megegyezik-e a főnévi argumentumok jelölésével?

Az egyezés nem szükségszerű: az orosz pos-pos nominalizációk például csak névmási alannal fordulhatnak elő (182), míg a (lexikális) főnévi argumentumok az erg-pos sémát követik (183).

- (182) *ego čtenie knigi*
his reading book.GEN
'his reading of the book'

- (183) *čtenie knigi Petej*
reading book.GEN Pete.INSTR
'reading of the book by Pete' (vö. Malchukov et. al. 2008)

A manysiban az alany jelölését illetően nincs különbség a főnévi, illetve a névmási alanyok között, mindkét esetben kétféle jelölés lehetséges: a cselekvésnév végén utalhat birtokos személyrag az alanyra, vagy ez el is maradhat (vö.: 6.3.1.).

A dierkt tárgy esetében már kissé problémásabb ennek a kérdésnek a megítélése, hiszen amint már utaltam rá, nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy mi történik a direkt tárggyal a nominalizáció során (megőrzi-e eredeti jelöltségét vagy nem, és ha igen, milyen jelöltség ez). A példák alapján úgy tűnik, az egyetlen különbség a főnévi és a névmási direkt tárgyak jelölése között az, hogy a névmások állhatnak akkuzatívuszban is, ez azonban pusztán annak köszönhető, hogy a személyes névmásoknak van morfológiailag jelölt tárgy esete, a főneveknek pedig nincs. Ez tehát nem olyan különbség, amely a nominalizációnak köszönhetően jelenne meg. (Ettől eltekintve mind a főnévi, mind pedig a névmási direkt tárgy kétféleképpen jelölődhet a nominalizált szerkezetben: vagy utal rá Px a cselekvésnév végén („birtokos viszony”,) a szenvedő értelmű cselekvésnevek esetén), vagy nem (az eredeti jelöltség megtartása) (vö.: 6.3.1.).

6.3.3.2. Ha a névmási argumentumok jelölése eltérő, megtalálható-e ez a jelölési mód más NP-knél is?

A szláv nyelvekben például a névmásokon kívül a tulajdonnevek és a rokonságnevek is rendelkeznek egy speciális melléknévi birtokos alakkal, amellyel jelölhetők argumentumként a nominalizációban, pl. orosz *-in*:

- (184) *mam-ino čtenie knigi*
'Mom's reading of the book'

A manysiban nem tapasztalható ilyen különbség a tulajdonnevek, illetve a rokonságnevek esetében sem, ezekre is ugyanaz érvényes, mint az egyéb főnevekre, tehát alanyként, illetve direkt tárgyként is nominatívuszban állnak, és birtokos személyrag utalhat rájuk a cselekvésnéven:

- (185) *āpši - mēn jāniṃā - m - ā vāt tāl - iγ' jēmt - s*
őcs-SG<2DU nő-AN-SG<3SG harminc év-TRANSL válik-PAST[3SG]
'öcsikénk immár növéseben harminc éves lett' (VNGy II: 94.)

6.4. Deverbalizáció: morfológiai aspektusok (Deverbalization: morphological aspects)

6.4.1. Milyen igei kategóriák találhatók meg egy ragozott igeen az adott nyelvben (igeidő, aspektus, mód, egyeztetés, tagadás, igenem, valencia, egyéb)?

A manysi ragozott igeen a következő igei kategóriák találhatók: igeidő (jelen és múlt), igemód (kijelentő, felszólító, feltételes-óhajtó), igenem (aktív és passzív), egyeztetés az alannal számban és személyben (első, második, harmadik személy; egyes, kettes és többes szám), egyeztetés a határozott tárggyal számban (alanyi és tárgyas ragozás) (vö. Riese 2001b: 38).

6.4.2. Mely igei kategóriák őrződnek meg a nominalizációban?

6.4.2.1. Igeidő

Az igeidő kategóriáját nagyon sok nyelvben nem tudják kifejezni a cselekvésnevek. Az angolban például a mondatokban meglévő alapvető múlt/nem-múlt megkülönböztetés elveszik a cselekvésnevekből:

(186) *The enemy destroyed the city. → the enemy's destruction of the city*

(187) *The enemy is destroying the city. → the enemy's destruction of the city*

A fenti cselekvésneves szerkezetekben nincs jelölve az igeidő kategóriája, habár konkrét szövegkörnyezetben a jelen vagy a múlt idejű értelmezés egyértelmű, vagy valószínűbb lehet. Például a következő mondatok közül az elsőnek (188) valószínűleg jelen idejű jelentést/referenciát tulajdonítanánk, míg a másodiknak (189) múlt idejűt:

(188) *The enemy's destruction of the city is causing consternation.*

(189) *The enemy's destruction of the city caused consternation.* (vö.: Comrie – Thompson 1985: 361).

Vannak azonban olyan nyelvek is, melyekben az igeidő kategóriája megőrződik a cselekvésnevekben, vagy legalábbis bizonyos cselekvésnevekben. Ilyen nyelv például a török,

amelyben az igeidő egy szegényebb formában jelenik meg bizonyos esetekben: a faktív nominalizációban két forma lehetséges, a *-DIK* képzős cselekvésnév nem-jövő időt fejez ki, míg az *-(y)AcAK* képzős jövő időt:

- (190) *kız - ın kedi - yi kovala - diğ - ın - ı gör - dü - m*
 girl-GEN cat-ACC chase-PART-3.SG.POS-ACC see-PST-1.SG
 'I saw that the girl was chasing the cat.'

- (191) *kız - ın kedi - yi kovala - yacağ - ın - ı bil - iyor - um*
 girl-GEN cat-ACC chase-FUT-DIK-3.SG.POS-ACC know-Pres.-1.SG
 'I know that the girl will chase the cat.'

Habár a cselekvésnevek esetében talált igeidő-megkülönböztetés a törökben sem azonos azzal, amit a ragozott igék esetében találunk (nincs például múlt/nem-múlt megkülönböztetés), mégis, a jövő/nem-jövő megkülönböztetés kifejezése lehetséges a cselekvésnevekben is. Az itt megjelenő megkülönböztetés valójában a relatív igeidő példája: az *-(y)AcAK* képzős cselekvésnév utal a mondat ragozott igéje által kifejezett cselekvéshez, történéshez képest utóidejű cselekvésre, a *-DIK* képzős pedig az ahhoz képest előidejű, vagy azzal egyidejű cselekvésre, történésre. Az igeidő kategóriájának inkább relatív, mint abszolút igeidőként való értelmezése eléggé általánosnak mondható, különösen a nem-véges igealakokkal kapcsolatban (vö.: Comrie – Thompson 1985: 362).

A manysi ragozott igék megkülönböztetik a jelen időt és a múlt időt. A jelen idő jele az *-i/-γ*, a múlt idő jele pedig az *-s*.

Pl.:

- (192) *am pūmaś kñiga lowiñt - eγ - əm.*
 én érdekes könyv olvas-PRES-1SG
 '(Egy) érdekes könyvet olvasok.'

- (193) *am pūmaś kñiga lowiñt - as - əm.*
 én érdekes könyv olvas-PAST-1SG
 '(Egy) érdekes könyvet olvastam.'

- (194) *am ti pūmaś khīga lowiñt - i - ləm.*
 én ez érdekes könyv olvas-PRES-SG<1SG
 'Ezt az érdekes könyvet olvasom.'

- (195) *am ti pūmaś khīga lowiñt - as - ləm.*
 én ez érdekes könyv olvas-PAST-SG<1SG
 'Ezt az érdekes könyvet olvastam.'

A manysi cselekvésnevek nem képesek időviszonyokat kifejezni: a mondatokban meglévő múlt/nem múlt megkülönböztetés elveszik a cselekvésneves szerkezetekben. Még a relatív idő kifejezésére sem alkalmasak, legalábbis esetragok, illetve névutók nélkül nem (vö. 5.3.) Kizárólag csak a szöveggörnyezet, illetve a pusztá logika alapján tudunk valamiféle relatív idővonatkozást tulajdonítani bizonyos esetekben a cselekvésneveknek (l. (196) példa, ahol logikusan azt kell feltételeznünk, hogy a cselekvésnévben kifejezett „eseménynek” előbb kellett bekövetkeznie a ragozott ige által kifejezett cselekvésnél), ez azonban nem jelenti azt, hogy a nominalizációban megőrződne az igeidő kategóriája.

- (196) *Šāñ - äγ - ä-ās - äγ - ä taw-pālt lakw - mā at vā - s,*
 anya-DU<3SG-apa-DU<3SG ő-hozzá jut-AN NEG tud-PAST[3SG]
taw ōs šāñ - äγ - ä=ās - äγ - ä-pālt lakw - mā at vā - s.
 ő és/is anya-DU<3SG=apa-DU<3SG-hoz jut-AN NEG tud-PAST[3SG]
 'Hogy miképp kerültek hozzá szülei, nem tudta [annyira magán kívül volt örömében], s hogy miképp került ő a szüleihez, azt sem tudta.' (VNGy I: 21)

(Természetesen névutókkal, illetve esetragokkal kapcsolódva a cselekvésnevek képesek relatív időt kifejezni, s a cselekvésneves szerkezetek egyik jellegzetes használati köre a manysiban éppen a különböző (egyidejű, előidejű, utóidejű) időhatározói mellékmondatok kifejezése. (Bővebben l. 8.1.)

6.4.2.2. Igemód

A tipológiai megfigyelések azt mutatják, hogy a mód kategóriája – morfológiai kategóriaként – nem őrződik meg a cselekvésnevekben. (Valójában viszonylag ritkán fordul elő az is, hogy ez a kategória bármilyen egyéb nem-véges igealakon megjelenjen.) (vö. Comrie – Thompson 1985: 360)

A manysi igemódok közül a kijelentő mód jelöletlen. Úgyszintén nincs külön jele a felszólító módnak, amely csak második személyben használatos. A 2. személyű személyragok közvetlenül az ige-tőhöz kapcsolódnak a jelen idő jele nélkül. Alanyi ragozásban a felszólító módú alakok nagymértékben szinkretikusak a 3 számban, habár a személyrag magánhangzója változhat (egyes számban redukált magánhangzó, kettes és többes számban hosszú vagy velarizált magánhangzó).

Pl.: *min-* 'menni': *min-en!* 'menj!', 'menjetek (DU)!', 'menjetek (PL)!';

tot- 'hozni': *toteln/totelen!* 'hozd/hozzátok(DU)/hozzátok(PL) azt az egyet',

toteyən! 'hozd/hozzátok(DU)/hozzátok(PL) azt a kettőt!',

toten! 'hozd/hozzátok(DU)/hozzátok(PL) azt a többet!'

(vö. Riese 2001b: 45–46).

A feltételes-óhajtó mód jele a *-nuw*, amely az ige-tőhöz kapcsolódik kötőhanggal, vagy annélkül. A módjelet a megfelelő alanyi vagy tárgyas ragozású igei személyragok követik (Riese 2001b: 47–48).

11. Táblázat. Feltételes-óhajtó mód, jelen idő, alanyi ragozás, *ōl-* 'lenni; élni'.

SG.1.	<i>ōlnuwəm</i>	DU.1.	<i>ōlnuwamen</i>	PL.1.	<i>ōlnuwuw</i>
SG.2.	<i>ōlnuwən</i>	DU.2.	<i>ōlnuwen</i>	PL.2.	<i>ōlnuwen</i>
SG.3.	<i>ōlnuw</i>	DU.3.	<i>ōlnuwiγ</i>	PL.3.	<i>ōlnuwət</i>

12. Táblázat. Feltételes-óhajtó mód, jelen idő, tárgyas ragozás, egyes szám⁴⁸, *wār-* 'csinálni'.

	SG tárgy	DU tárgy	PL tárgy
SG.1.	<i>wārnuwləm</i>	<i>wārnuwayəm</i>	<i>wārnuwanəm</i>
SG.2.	<i>wārnuwlən</i>	<i>wārnuwayən</i>	<i>wārnuwan(ən)</i>
SG.3.	<i>wārnuwte</i>	<i>wārnuwaye</i>	<i>wārnuwane</i>

A manysi cselekvésnevek szintén a fenti tipológiai megfigyelést látszanak alátámasztani. Adataim azt mutatják, hogy sem a feltételes mód, sem pedig a felszólító mód kategóriája nem őrződik meg morfológiailag a manysi cselekvésnevekben.⁴⁹

⁴⁸ A kettes és többes számú alakokat l. pl. Riese 2001b: 48.

Amint azt korábban említettem (l. 1.2.), egyes szerzők – elsősorban az orosz nyelvészek – megkülönböztetnek egy ún. narratív/miratív⁵⁰ igemódot is a manysiban. Mivel ez az igemód éppen az általam is vizsgált nem-véges formákra épül, a továbbiakban röviden áttekintem az ehhez az igemódhoz kapcsolódó kérdéseket.

Ennek az igemódnak, amely tehát elsősorban az orosz nyelvészeti hagyományból ered, már az elnevezése sem egységes. A különböző szerzők a következő terminusokkal jelölik: narratív (Riese 2001b), miratív (Skribnik – Janda 2012), evidenciális, „nem-szemtanúsági” igemód (наклонение неочевидного действия) (Rombandeeva 1973, 1979, Rombandeeva – Vahruseva 1989, Gerasimova 2004, Skribnik 1998), auditív (Riese 2001b), abszentív (Riese 2001b).

Az „evidenciális” fogalmát az általános nyelvészetben elsőként Jakobson (1957) vezette be. Az evidenciális egy grammatikai kategória, amelynek elsődleges jelentése az információ forrására vonatkozik – vajon a beszélő látta-e az adott eseményt megtörténni; nem látta, de hallotta; általános tudása, vagy látható nyomok alapján következtetett rá; vagy mástól értesült róla. Az egyes nyelvek megkülönböztethetik az első kézből és a nem első kézből származó információt, vagy alkalmazhatnak egy speciális jelölőt a „másoktól hallott” evidenciális kifejezésére. Egy igei forma, melynek elsődlegesen nincs evidenciális jelentése, felhasználható az információszerzés módjának kifejezésére, „evidenciális stratégia”-ként. Ezek a formák lehetnek feltételes módú igealakok, melléknévi igenevek, főnévi igenevek, nominalizációk és perfektív alakok. Evidenciálisként ezek tipikus jelentése másoktól szerzett vagy következtetésen alapuló információ, bizonytalansággal és hitetlenséggel párosulva (Aikhenvald 2004).

⁴⁹ Amint azt 1.2-ben említettem, egyes szerzők (Munkácsi 1894, Kálmán 1989) számon tartanak a manysiban egy negyedik igemódot, a kedveskedő módot is, melynek jele a *-kwe* (*-ke*), illetve a *-riś* ~ *rəś*. Habár ebben a kérdésben azokkal értek egyet, akik szerint a fenti szuffixumok igeeképzők, és nem módjelek, szeretném megjegyezni, hogy adataim között előfordultak olyan példák is, amelyekben a cselekvésnévhez, vagy a cselekvésnév névutójához kapcsolódott a fenti képzők valamelyike. (Ahogyan időnként a cselekvésnév alanyát jelölő Px is a névutón jelent meg.) Pl.: *toχ xuj-na-kə-m xalt akw'-mat-ért...* (ÍGY FEKSZIK-AN-KE-SG<1SG KÖZBEN EGYSZERCSAK) 'amint így aluszom, egyszer csak...' (VNGy II: 40); *χosä öl-m-əm xali-kwə-t, vātī öl-m-əm xali-kwə-t...* (HOSSZÚ ÉL-AN-SG<1SG KÖZ-KWƏ-BEN, RÖVID ÉL-AN-SG<1SG KÖZ-KWƏ-BEN) 'amint sokáig [így] éldegélek, amint rövid ideig [így] éldegélek...' (VNGy II: 26); *taw minə-m-ä jui-pāl-riś-ät...* (Ő MEGY-AN-SG<3SG UTÁN-RIŚ) 'csekéllyel az ő elmente után...' (VNGy III: 382). (Mint látható, a fordítás időnként próbálja érzékeltetni a képzők jelenlétét (*éldegélek*, *csekéllyel*)). Ezek a szóalakok is azt a megállapítást támogatják, amely szerint e képzők bármilyen szófajú szóhoz kapcsolódhatnak, kivéve a kötőszókat (vö. 1.2.).

⁵⁰ Riese (2001b) a "narratív" (illetve helyenként az "auditív"), Skribnik (pl. Skribnik – Janda 2012) pedig a "miratív" elnevezést használja, ezért én mindkettőt alkalmazom.

A „miratív”, illetve „mirativitás” viszonylag új, és máig ellentmondásos fogalmak, amelyeket Scott DeLancey (1997, 2001) vezetett be a nyelvészetben. A miratív, mint „grammatikalizálódott meglepetés”, nyelvészetileg megjelöl egy megnyilatkozást, mint amely a beszélő számára új vagy váratlan információt hordoz ((mirativity is) “linguistic marking of an utterance as conveying information which is new or unexpected to the speaker”) (DeLancey 2001).

Az evidenciálisnak gyakran vannak miratív felhangjai, s a miratívot gyakran tartják az evidenciális kiterjesztésének. Azonban, ahogyan Aikhenvald (2012) fogalmaz, mára már elegendő bizonyíték gyűlt össze annak igazolására, hogy az evidenciális és a miratív két különálló kategória (Aikhenvald 2012: 436). Az evidenciális az információ forrását jelöli grammatikailag, míg a miratív semmilyen utalást sem jelent az információ-szerzés módjára, bármilyen forrásból származó információval asszociálódhat a miratív jelentés. A miratív jelentés a következő értékeket tartalmazza („mirativity values”):

- hirtelen felfedezés, hirtelen felsimerés
- meglepetés
- „felkészületlen elme”
- a várakozásokkal ellentétes történés/jelenség
- új információ.

Ezek vonatkozhatnak a) a beszélőre; b) a közönségre (vagy a címzettre); c) a történet főhősére (vö. Aikhenvald 2012: 436–437).

A manysiban a miratív formák a különböző nem-véges alakokra épülnek. Az egyes miratív alakok felépítése a manysiban a következő (Riese 2001b: 49–50, 53):

1. Narratív/miratív jelen, alanyi ragozás: folyamatos melléknévi igenév (-n) + birtokos személyragok
2. Narratív/miratív jelen, tárgyas ragozás: folyamatos melléknévi igenév (-n) + a tárgyas ragozás személyragjai
3. Narratív/miratív múlt, alanyi ragozás: befejezett melléknévi igenév (-m) + az alanyi ragozás személyragjai
4. Narratív/miratív múlt, tárgyas ragozás: befejezett melléknévi igenév (-m) + a tárgyas ragozás személyragjai
5. Narratív/miratív passzív, jelen: azonos az aktív narratív/miratív jelen alakjaival
6. Narratív/miratív passzív, múlt: határozói igenév (-ima) + az alanyi ragozás személyragjai

Amint Riese (2001b) is megjegyzi, az, hogy a narratív/miratív, mint igemód, valóban létezik-e a manysiban, nagyrészt attól függ, hogy hogyan definiáljuk a mód fogalmát. Szerinte ez a mód több tekintetben is különbözik a másik kettő, morfológiailag jelölt igemódtól (a felszólító és a feltételes módtól):

1. Az aktív, jelen idejű alakok szigorú értelemben véve nem-véges formák, hiszen melléknévi igenév-képzőkkel és birtokos személyragokkal (nem pedig igei személyragokkal) képzett formákról van szó.
2. A narratív/miratív alakokban megkülönböztetik a jelen időt és a múlt időt.
3. A narratívnak/miratívnak két különálló jele van, a folyamatos melléknévi igenév végződése a narratív/miratív jelenre, és a befejezett melléknévi igenév a narratív/miratív múltra.
4. A narratív/miratív jelentése nem annyira egyértelmű és jól körülhatárolható, mint a felszólító és a feltételes módé (Riese 2001b: 48).

Skribnik – Janda (2012) a következőképpen látja a manysi miratív alakok felépítését és jelentését:

1. Present participle in *-n* > Mirative present

Mirative value: unprepared mind + surprise

Evidential background: direct perception

2. Past participles in *-m* and *-ima* > Mirative past

Mirative value: (sudden discovery) + surprise

Evidential background: indirectivity (inference, assumption, hearsay)

Internal opposition: information structure

Point of view: speaker > protagonist > audience

Common denominator: surprise (ADmirativ).

Amint látható, itt is határozottan szétválik a miratív és az evidenciális kategóriája: a miratív jelen idő esetében az információ direkt érzékelésből származik, míg a miratív múlt esetében indirektív, nem első kézből származó információról van szó.

Skribnik – Janda (2012) rámutat, hogy a participiális alakok mindkét obi-ugor nyelvben (a manysiban és a hantiban) állhatnak önálló állítmányként, akár csak a ragozott igeik. Számos észak-eurázsiai nyelvben ugyancsak a particípiumi formák használatosak evidenciálisként. (A Riese által felvetett „probléma” tehát, miszerint a másik két igemódtól eltérően itt nem-véges igealakokkal van dolgunk, ezek szerint nem probléma.) A manysiban a két melléknévi igenévi alakon kívül (*-n* és *-m* képzős deverbális névszók) a határozói igenév (*-ima*) szerepel hasonló funkcióban, ezek elsődleges jelentése azonban a miratív lett, és az evidenciális-jelentés csak másodlagosan jelenik meg. Skribnik és Janda (2012) felhívják a

figyelmet arra, hogy a három nem-véges forma személyjelölése eltérő: birtokos személyragok a folyamatos melléknévi igenév esetén, alanyi ragozású igei személyragok a határozói igenévnél, és végül mind alanyi, mind pedig tárgyas igei személyragok a befejezett melléknévi igenév esetén.⁵¹

A miratív jelen időben látható birtokos személyragos jelölési módot éppen az általam is vizsgált, cselekvésneveket tartalmazó példákból vezetik le. Skribnik és Janda (2012) szerint a miratív jelen paradigmája egy újabb keletű grammatikalizáció eredménye, amelynek során a particípiumi alanyt (azaz véleményem szerint cselekvésnevet) tartalmazó mondatokból elmaradt az érzékelés igével kifejezett állítmány (*nāṇki* 'látszik', *sujti* 'hallatszik'), s így a nem-véges igealak vált a mondat állítmányává, miratív jelentésben:

- (197) *ākwēkw ta ji - nē - te sujt - i → ākwēkw ta jinēte*
 old woman ptcl come-prt-poss3sg be:heard-prs:3sg⁵²
 'Now it is to be heard that the old woman is coming back'.

Ez az „insubordination”⁵³ egyik példája, vagyis egy formailag alárendelt mellékmondatot használnak főmondatként, s ezzel magyarázható a tipikus nem-véges személyjelölők (birtokos személyragok) megjelenése.

A befejezett melléknévi igeneveken alapuló miratív múlt nagyon hasonlóan jött létre: a particípiumi alanyt vagy tárgyat tartalmazó mondatból elmaradt az érzékelést vagy tudást kifejező állítmány, s itt is a nem-véges igealak vált állítmánnyá. A befejezett melléknévi igenevet tartalmazó mondatokban azonban emellett az információ-struktúra is szerephez jutott, s a kétféle igei paradigma (az alanyi, valamint a tárgyas igeragozás személyragjai) használatával lehetővé vált az elsődleges, illetve a másodlagos topik kódolása is. Amennyiben csak az alany a topik, és a direkt tárgy új információként jelenik meg, alanyi ragozású személyragokat használnak; ha viszont mind az alany, mind pedig a direkt tárgy topik, és csak maga a cselekvés/történés az új információ, akkor tárgyas személyragokat. (A tárgyas ragozás tehát a másodlagos topikot jelöli, ebben az esetben van egyeztetés mind az alannal (elsődleges topik), mind pedig a direkt tárggyal (másodlagos topik); alanyi ragozás esetén pedig csak az alannal történik egyeztetés, ez tehát azt mutatja, hogy a mondatban egyetlen

⁵¹ Riesénél, mint láttuk, a folyamatos melléknévi igenéven is szereplhetnek tárgyas ragozású igei személyragok.

⁵² A példánál megtartottam a szerzők (Skribnik – Janda) eredeti jelöléseit és fordítását.

⁵³ Insubordination: “the conventionalised main clause use of what, on prima facie grounds, appears to be formally subordinate clauses.” (Evans 2007: 367)

topik van (az alany). Vö. Skribnik 2001, Skribnik – Janda 2012.) Figyelembe véve még azt is, hogy a nem-véges alakokon megjelenő (birtokos) személyjelölők csaknem teljesen homonimek a tárgyas ragozású igei személyragokkal, Skribnik és Janda (2012) azt feltételezik, hogy ezek a nem-véges affixumok, amelyek a „nem-véges múlt”-ból öröklődtek, a tárgyas igei személyragokkal azonosítottak az információ-struktúra sztenderd eszközeinek hatására a melléknévi igenevek ragozott igeiként (miratívként) való használata során. A második paradigma (alanyi ragozású személyragok) pedig egy másfajta információ-struktúra jelölésére jelent meg a particípiumokon.

A határozói igenéven alapuló passzív miratív múlt kialakulása szintén egy grammatikalizációs folyamatnak köszönhető, azonban az aktív miratívokkal szemben itt egy másfajta grammatikalizációról van szó. A passzív miratív múlt alapját képező alakok eredetileg nem alárendelt mondatok voltak, hanem összetett predikátumok, *ōl-* 'lenni; élni' és *ōńś-* 'birtokolni' segédigékkel kiegészítve rezultatív jelentést hordoztak:

- (198) *Tit škola puns - im ōl - i.*
 here school open-PrtPass be-PRS.3sg
 'A school was opened here.'

A passzív miratív múlt esetén csak egyetlen paradigma, az alanyi ragozás használatos, hiszen a passzív és a tárgyas ragozás, mint két különböző, információ-struktúra jelölő stratégia, kizárja egymást.

Ezáltal a különböző nem-véges alakokon használt eltérő személyjelölés problémája Skribnik és Janda (2012) véleménye szerint megoldódott, a személyjelölés formáját az információ-struktúra paraméterei határozzák meg. A miratív múlt esetén a különböző típusú információ-struktúrák különböző személyjelölést eredményeznek, ezért használatos mindkét paradigma (alanyi és tárgyas személyragok). A passzív miratív múlt esetén egy információ-struktúrát jelölő művelet már működik, ezért másik stratégia alkalmazására nincs lehetőség. Itt ezért van csak egyféle paradigma (alanyi ragozás). Végül a miratív jelen esetén „teljes fókusz”-szerkezetekkel van dolgunk, amelyekben nem lehetséges egy topikalizált direkt tárgy megjelenése, s így itt is csak egy paradigma használatos (alanyi ragozás)⁵⁴.

Összegzésként Skribnik és Janda (2012) mellett érvel, hogy a manysiban az igemódokat illetően két alrendszer különböztethető meg:

⁵⁴ Holott korábban még azt olvashattuk, hogy az *-n* képzős deverbális névszók birtokos személyragokat alkalmaznak a személyjelölésre.

- reális (+ igeidő): kijelentő mód és miratív
- irreális (- igeidő): felszólító és feltételes-óhajtó mód.

Véleményem szerint a miratív igemód megléte a manysiban erősen kétséges. Habár dolgozatomban csak a cselekvésnévi szerepben álló, tehát főnévi pozícióban megjelenő *-n* és *-m* képzős deverbális névszókát vizsgálom, s ezek állítmányi szerepére nem térek ki, az adatgyűjtés során természetesen talákoztam állítmányi pozícióban álló *-n* és *-m* képzős szóalakokkal is. Meglátásom szerint az adatok alapján nehezen feltételezhető a teljes ragozási paradigma megléte, túlnyomó többségben vannak a Sg.3. személyraggal ellátott alakok, az első és második személyű alakok csak elvétve fordulnak elő. A példák alapján véleményem szerint mind az *-n*, mind pedig az *-m* képzős deverbális névszó birtokos személyragokat vesz fel a cselekvő jelölésére.⁵⁵ Olyan példákat, amelyekben ezek a deverbális névszók tárgyas igeragokkal lennének ellátva, én magam nem találtam. (Habár újfent meg kell jegyeznem, hogy adatgyűjtésemnek nem az állítmányi szerepben álló deverbális névszók gyűjtése volt a célja.) Sz. Kispál (1966) szerint azonban az *-m* képzős deverbális névszó esetén előfordulnak ilyen alakok, habár nem túl nagy számban, s azok is inkább Kannisto gyűjtéséből valók. Ezek alapján Sz. Kispál úgy véli, hogy a tárgyas igeragok használata az *-m* képzős állítmányon a századforduló táján kezdett elterjedni, „párhuzamosan azzal a folyamattal, amelynek során az állítmányi *m*-participium fokozatosan mód- és idő-tővé vált a nyelvérzék számára.” (Sz. Kispál 1966: 245) Sz. Kispál is megjegyzi azonban, hogy az, hogy ezeket a formákat használják-e, illetve milyen mértékben használják a beszélt nyelvben, nem állapítható meg még irodalmi szövegek vizsgálatával sem (vö. Sz. Kispál 1966: 245).

A teljes paradigma meglétének kérdésén kívül véleményem szerint ezeknek az állítmányoknak a jelentéstartalma is problémás. Bizonyára előfordulnak olyan példák is, amelyben ezek az állítmányok a beszélő és/vagy a hallgató számára új, meglepő információt hordoznak (vagy legalábbis értelmezhetjük őket így is), azonban szép számmal akadnak olyan példák is, amelyekben ilyesféle jelentéstartalom („miratív”) meglátásom szerint nem fedezhető fel.

Ezen kívül Skribnik és Janda (2012) érvelésével, illetve elméletével kapcsolatban is felmerülnek bizonyos kérdések. Egyrészt, mint fentebb említettem, a különböző személyjelölés alkalmazásának megléte a különböző deverbális alakoknál véleményem szerint kétséges. Másrészt az ennek a különböző jelölésnek a létrejöttére kínált magyarázat

⁵⁵ Valamint az *-im(a)* képzős deverbális névszó is.

sem problémamentes. A végkövetkeztetés alapján úgy tűnik, hogy Skribnik és Janda (2012) szerint mind az *-n*, mind az *-m* képzős alakokon eredetileg birtokos személyragok jelölték az alanyt (mivel az *-n* és *-m* képzős állítmányt tartalmazó szerkezetek eredetileg alárendelt mellékmondatok voltak). Később ezek a birtokos személyragok az *-m* képzős állítmányokon az információ-struktúra egyéb eszközeinek a hatására tárgyas igei személyragokká értékelődtek át (mivel a birtokos személyragok és a tárgyas igeragok csaknem homonímek). S végső lépésként alanyi ragozású igeragokkal ellátott alakok is létrejöttek, a másféle információs struktúrájú szerkezetek jelölésére. De miért csak az *-m* képzős állítmányok esetén ment végbe ez a folyamat? Tényleg lehetséges-e, hogy az *-n* képzős állítmányok minden esetben csak egyféle információ-struktúrájú (ALL-FOCUS) mondatban fordulnak elő, s ezeknél ezért csak egyféle személyjelölő paradigma szükséges, míg az *-m* képzősök másféle információ-struktúrájú mondatokat kódolnak két különféle jelöléssel? S akkor ezek szerint az *-m* képzős állítmányoknál a tárgyas igeragokkal ellátott alakok lennének az elsődlegesek, holott ezek száma meglehetősen kevés (legalábbis Sz. Kispál adatai szerint).

Az *-n* és az *-m* képzős deverbális névszók állítmányi szerepét illetően leginkább Sz. Kispállal (1966) értek egyet. Sz. Kispálnál a fenti szerzőkhöz (Riese, Skribnik és Janda) hasonló leírást találunk az *-n* és *-m* képzős állítmányok idővonatkozását illetően, az állítmányok személyjelölésével és módvonatkozásával kapcsolatban azonban némiképp eltér Sz. Kispál véleménye.

Sz. Kispál (1966) adatai szerint az *-n* képzős igenév⁵⁶ állítmányi használata ritka, s ebben a használatban szinte mindig állapotjelölői funkcióval bír. Mégpedig olyan állapotot jelöl, amely valamilyen szempontból bizonytalan, vagy nem tartós, hanem átmeneti jellegű. Birtokos személyrag nélkül az igenév csak nagyon ritkán fordul elő, ilyenkor szenvedő értelmű. A birtokos személyraggal ellátott alakok kevés kivétellel cselekvő értelműek, az 1. és 2. személyű alakok igen ritkák. Balandin – Vahruseva (1957) szerint az ilyen állítmány rendszerint a beszélő számára váratlan cselekvést vagy állapotot jelöl (ez tehát lényegében a „miratív” megfelelője lenne), Sz. Kispál „népnyelvi adatai” azonban kissé más, objektívabb jellegű jelentésárnyalatot mutatnak. Sz. Kispál szerint ez a fajta állítmány nem meglepődést, hanem inkább a cselekvés, történés, állapot bizonytalanságát, illetve átmeneti jellegét fejezi ki. (Ezt a bizonytalanságot Kannisto a német fordításban is érzékelteti.) Az *-n* képzős igenévvel kifejezett állítmány tehát jelölhet a) rövid ideig tartó állapotot; b) teljesen valószínűtlen (regékben), vagy határozatlan, elmosódott, inkább csak sejthető látványt (ilyenkor csaknem

⁵⁶ Sz. Kispál végig igenévként említi a fenti szóalakokat, és mivel itt semmiképpen sem cselekvésnévi szerepről van szó, én is ezt az elnevezést használom.

mindig 'néz', 'megpillant' vagy 'felismer' igét tartalmazó mondat vezeti be); c) valakinek a határozatlan, feltételezett vélekedését, véleményét, olyan állítást, amelynek a valódiságáról a beszélő maga sincs meggyőződve. (Sz. Kispál 1966: 164–173)

Az *-m* képzős igenév állítmányi használatával kapcsolatban Sz. Kispál is megjegyzi, hogy a finnugor nyelvek egyik közismert tulajdonsága, hogy a befejezett melléknévi igenév múlt idejű állítmányként állhat a mondatban. (Ez a jelenség az igenév logikai tartalmából következik, erről bővebben l. Sz. Kispál 1966: 239.) Az *-m* képzős igenév állítmányként 3. személyű alany esetén többnyire (birtokos) személyrag nélkül áll. Ha az alany 1. vagy 2. személyű, akkor az igenév birtokos személyraggal van ellátva.⁵⁷ Sz. Kispál úgy véli, hogy a 3. személyű személyrag jelentkezése későbbi jelenségnek tekinthető, s a tárgyas igei személyragok megjelenése az igenéven még későbbre tehető. (Hiszen még a XIX. és XX. század fordulóján is csak nagyon kevés az ilyen adat.) Az 1960-as–1970-es évek irodalmi nyelvében viszont már „mint a múlt idejű „elbeszélő mód” (повествовательное наклонение) töve szerepel, s teljes alanyi és tárgyas ragozása van.” (Sz. Kispál 1966: 242) Az *-m* igenévi állítmány csaknem mindig cselekvő értelmű, szenvedő jelentésben csak szórványosan fordul elő. Idővonatközását tekintve mindig múlt idejű, gyakran fordul elő az *-s* jeles múlt idővel párhuzamosan, illetve kifejezhet az *-s* jeles múlt időhöz képest előidejűséget is (régmúlt). (A kétféle múltnak az ilyenféle megkülönböztetése azonban nem következetes, mindkettőt kifejezheti az *-m* képzős igenév, valamint az *-s* időjeles ragozott igealak is.) Külön említésre méltó még a létige befejezett melléknévi igenévi alakja állítmányként, amely nem múlt időt, hanem egyfajta nyomatékos jelen időt fejez ki, olyan állapotot, amely az alanyra „állandóan, mintegy időtlenül érvényes.” (Sz. Kispál 1966: 252)

Az *-m* képzős állítmánynak a kijelentő módú használata mellett egy másik, általános használati köre olyan cselekvés, történés kifejezése, amely nem a beszélő jelenlétében ment végbe, hanem amiről a beszélő csak másoktól értesült, vagy pedig valamilyen látható jelekből következtetett. (Ez tulajdonképpen az „evidenciális”-nak felelne meg.) Különösen jellemző ezért ennek az állítmánynak a használata a mitikus mondákra, hősénekekre, medvénekekre, hiszen az azokban elmondott eseményeket az elbeszélő személyesen nem láthatta. De a mondákon kívül is elég gyakori az *-m* képzős állítmányok használata történést kifejező igék esetén, hiszen ilyenkor is csak a folyamatok, történések végeredménye látható, maga a történés nem (pl. 'havamnak egyik fele elpusztult').⁵⁸ Sz. Kispál szerint az *-m* képzős

⁵⁷ Sz. Kispál adatai között mindössze egyetlen kivételt talált ez alól a megállapítás alól, vö. Sz. Kispál 1966: 241.

⁵⁸ Az *-m* képzős befejezett melléknévi igenév állítmányként való használatának ez a fajta módvonatközása megtalálható az északi hantiban is (Nikolaeva 1999) valamint a permi nyelvekben és a mariban. Ezt a módot

állítmány e sajátos módvonatkozását „a természeti folyamatokat kifejező igék jelentéstartalmának besugárzása révén nyerte, s ezekről terjedt át egyéb tárgyatlan és tárgyas igékre is.” (Sz. Kispál 1966: 260)

Összefoglalva tehát véleményem szerint nincs elegendő, meggyőző bizonyíték arra, hogy a manysiban egy teljes paradigmával rendelkező miratív igemódot tételezzünk fel. Az *-n* és *-m* képzős melléknévi igenevek, valamint az *-im(a)* képzős határozói igenév állhatnak a mondatban önállóan állítmányként, s az alany jelölésére felvehetnek birtokos személyragokat. Az *-m* képzős igenévnek emellett tárgyas igeragokkal ellátott alakjai is előfordulnak. Mindhárom igenév elsősorban 3. személyben fordul elő, az 1. és 2. személyű alakok ritkák. Az *-n* képzős igenév állítmányként túlnyomórészt cselekvő értelmű, a mondatban kifejezett egyéb cselekvéssel/történéssel egyidejű (jelen idejű), bizonytalan vagy átmeneti állapotot jelöl. Az *-m* képzős igenév általánosan előfordul állítmányként a finnugor nyelvekben. A manysiban csaknem mindig cselekvő értelmű, mindig múlt idejű, kifejezhet régmúlt időt is. Általános használati köre a nem első kézből nyert (másoktól hallott, kikövetkeztetett) információ kifejezése („evidenciális”). Az *-im(a)* képzős állítmány túlnyomórészt szenvedő értelmű állapotjelölő. Időértéke befejezett jelen, illetve múlt idő. (vö. Sz. Kispál 1966)

6.4.2.3. Igenem

Számos nyelvben nincs morfológiai különbség az aktív és a passzív igealakok között, és így a belőlük képzett cselekvésnevek között sem. Ilyen nyelv például az angol:

- (199) *The enemy destroyed the city.*
- (200) *the enemy's destruction of the city*
- (201) *The city was destroyed by the enemy.*
- (202) *the city's destruction by the enemy*

Serebrennikov abszentívusznak nevezi (vö. Sz. Kispál 1966: 256). A keleti hantiban szintén előfordulnak a folyamatos (*-t*) és a befejezett (*-m*) melléknévi igenevek birtokos személyragos alakjai állítmányként, de csak énekekben, a beszélt nyelvben nem. Ezeknek az alakoknak azonban nincs evidenciális jelentése, pusztán stílusbeli különbséget hordoznak az „irodalmi” nyelv és a beszélt nyelv között. A szurguti hantiban az állítmányi pozícióban megjelenő melléknévi igenevek birtokos személyraggal és ‘hely’ jelentésű névutóval ellátott formája fejezi ki az evidenciális (vö. Csepregi 2013a).

Ezeknek a szerkezeteknek a szintaxisát vizsgálva viszont elmondható, hogy az aktív/passzív megkülönböztetés mégis csak megőrződik a cselekvésneves szerkezetekben, habár nem morfológiailag, hanem szintaktikailag. Ez a megkülönböztetés az aktív és a passzív igéből képzett cselekvésnév eltérő valenciájában, tehát az argumentumok számában és fajtájában nyilvánul meg, különös tekintettel a passzív ágens kifejezésére (vö. Comrie – Thompson 1985: 363–364).

A cselekvésneves szerkezetekben megjelenő aktív/passzív megkülönböztetés nyomait azonban csak akkor tekinthetjük megőrzött igei tulajdonságnak, ha feltételezzük, hogy a nem-képzett főnévi fejű szerkezetekben nem tapasztalunk, illetve nem tapasztalhatunk hasonló jelenséget. Az angolban például nem ez a helyzet, hiszen itt még a nem-képzett főnevek (pl. *book*) esetén is több lehetőség is van az ágens kifejezésére, hasonlóan a képzett főnevekhez (pl. *refusal*):

(203) *Shakespeare's latest book*

(204) *the latest book by Shakespeare*

(205) *John's refusal (to approve the plan)*

(206) *the refusal by John (to approve the plan)* (Comrie – Thompson 1985: 365).

Különösen a (204) példában megjelenő *by* előljárószós szerkezet mutatja, hogy az angolban még a nem-képzett főnévi fejű szerkezetekben is megjelenhet a passzív ágens (vö. Chomsky 1970: 206–207). Ezzel szemben számos nyelvre nem igaz ez az állítás, például az oroszban a nem-képzett főnevek mellett nem jelenhet meg a passzív ágens, míg a cselekvésnevek mellett igen:

(207) *kniga Tolstogo*
'Tolstoy's book'

(208) **kniga Tolstym*
'the book by Tolstoy'

(209) *čtenie Ivana*
'Ivan's reading'

(210) *čtenie knigi Ivanom*
'the reading of the book by Ivan/Ivan's reading of the book'

Az ilyen nyelvekben a cselekvésnevek aktív/passzív megkülönböztetést mutató vonásai tisztábban igei, és nem főnévi tulajdonságok (vö. Comrie – Thompson 1985: 365).

Vannak azonban olyan nyelvek is, amelyekben az aktív/passzív megkülönböztetés mind szintaktikailag, mind pedig morfológiailag megjelenik a cselekvésneves szerkezetekben. Például a törökben a passzív igeragozás jele, az *-il*, megjelenik a cselekvésnéven is, és az ágens is jelen lehet a cselekvésnév mellett (habár az ágens jelenléte alapvetően nem jellemző a török passzívumra):

(211) *Hasan mektub - u yaz - di*
Hasan letter-DO write-3SgPAST
'Hasan wrote the letter.'

(212) *Hasan - in mektub - u yaz - ma - si*
Hasan-GEN letter-DO write-VN-his
'Hasan's writing of the letter.'

(213) *Mektub (Hasan tarafından) yaz - il - di*
letter Hasan by write-PASS-3SgPAST
'The letter was written by Hasan.'

(214) *mektub - un (Hasan tarafından) yaz - il - ma - si*
letter-GEN Hasan by write-PASS-VN-his
'the letter's writing (being written, the writing of the letter) by Hasan'
(példák és elemzés Comrie – Thompson 1985: 364–365).

A manysiban is van morfológiailag megkülönböztetett passzív igeragozás, melynek a jele a *-we*. A manysi passzívum sajátos jellemzője, hogy az ágens gyakran jelen van a szerkezetben, latívusz-raggal (*-n*) ellátva (Kulonen 1989).

A példák alapján megállapítható, hogy az aktív/passzív megkülönböztetés morfológiailag nem örződik meg a manysi cselekvésnevekben. Szintaktikailag azonban feltételezhetően megőrződik, mégpedig azokban a szenvedő értelmű cselekvésneves szerkezetekben, amelyekben nincs jelen a passzív ágens. Ezekben a szerkezetekben a cselekvésnév végén lévő birtokos személyrag a direkt tárgyra utal, és nem az alanyra, ahogyan az aktív értelmű cselekvésnevek esetében szokott (bővebben l.: 6.3.1.). Az alany nem jelenik meg a cselekvésnév mellett, hiszen általános vagy határozatlan alanyról van szó, ami nem hangsúlyos, szemben a direkt tárggyal:

- (215) *ēlāl' kēṭ - nə - m - t tārä amki nē-lili - m vī - γ - ləm*
előre küld-AN-SG<1SG-LOC azonnal én.magam nő-lélek-SG<1SG vesz-PRES-SG<1SG
'Ha a távolba küldenek, iziben magam veszem el női lelkemet.' (VNGy IV: 76)

- (216) *Nanrä ūlām pati - tā - n tot - nə - m χaltə, vāyiṇ*
erős álom fenék-SG<3SG-LAT hoz-AN-SG<1SG közben hatalmas
ūlām pati - tā - n tot - nə - m χaltə
álom fenék-SG<3SG-LAT hoz-AN-SG<1SG közben
Numi-Tōrəm āś - əm sāt - əm vāyiṇ sispä
Felső-Ég atya-SG<1SG igéz-PTCP.PST hatalmas hátú
awa-pattä χum rāt - əm.
a.medve.feje.búbja férfi üt-PTCP.PST
'Erős álom mélyébe aközben, hogy ragadtatom, hatalmas álom mélyébe aközben, hogy ragadtatom: a fenséges Ég atyám előigézte hatalmas hátú medvefő búbját egy férfi megütötte.' (VNGy III: 171)

- (217) *loutə - m - ä jui-pālt am pāltəm tot - wə - s*
mos-AN-SG<3SG után én hozzám hoz-PASS-PAST[3SG]
'Miután megmosták, én hozzám hozták.' (VNGy II: 14)

- (218) *āntiṇ uj, toxxiṇ uj jir - əm aliylə - m - ä jui-pālt*
szarvas állat patás állat véráldozat-SG<1SG megöl-AN-SG<3SG után
vojle-ōnle āwakə - m ti āṇχwila - wə
medve medvefejecské-SG<1SG ím levetköztet-PASS[3SG]
'Szarvas állatbeli, patás állatbeli áldozatom miután leölték, «nagyságos állatocská»-nak kobakom ím levetköztetik.' (VNGy III: 249-250)

- (219) *mōlax am jǎy - əm al - m - ä - t nē-mat xotpä at l'ünś - əs!*
 minap én apa-SG<1SG megöl-AN-SG<3SG-LOC semmiféle valaki NEG sír- PAST[3SG]
 'A minap, midőn az én atyámat megölték, senki sem sírt!' (VNGy II: 91-92)

Példáim között van két olyan mondat, amelyekben talán latívuszragos „ágens”⁵⁹ jelenik meg a cselekvésnév mellett:

- (220) *ñir - nə-ke xāḡḡe - γ - əm: ñir - ən lap - nə - m sujt - i.*
 vessző-LAT-ha hág-PRES-1SG vessző-LAT emelkedik-AN-SG<1SG érződik-PRES[3SG]
 'Ha vesszőre hágok, érzik, hogy a vessző is fölemel.' (VNGy III: 83)

- (221) *pum - nə-ke xāḡḡe - γ - əm: pum - nə lap - nə - m sujt - i*
 fű-LAT-ha hág-PRES-1SG fű-LAT emelkedik-AN-SG<1SG érződik-PRES[3SG]
xuj-nə vārməl at va - γ - əm
 fekszik-PTCP.PRS dolog NEG ismer-PRES-1SG
 'Ha fűre hágok: érzik, hogy a fű is fölemel, nem ismerek nyugodalmat (nyugvó dolgot).' (VNGy III: 84)

Lehetséges azonban, hogy ezekben a példákban inkább csak a magyar fordítás alapján gondol(hat)juk ágens-jelölőnek a latívuszragot ('vessző által való emelkedésem/emelésem'), amely itt valójában „eredeti” helyjelölői funkciójában használatos ('vesszőre emelkedésem/emelésem érződik', 'fűre emelkedésem/emelésem érződik'). Ezek a példák tehát inkább a fentebb említettekhez hasonlóak, vagyis ha a cselekvésnév alapigéje tranzitív ige⁶⁰, akkor a cselekvésnéven található birtokos személyrag itt is a direkt tárgyra utal, és nem a kevésbé fontos/hangsúlyos alanya, ez jelzi, hogy a cselekvésnév szenvedő értelmű.

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy az *-n* és *-m* képzős cselekvésnév az igei tulajdonságok közül megőrzi az aktív/passzív szembenállás kifejezésének lehetőségét, habár ez a különbség csak szintaktikailag jelenik meg, morfológiailag nem.

Az, hogy csak igen kevés a szenvedő értelmű példák száma mind az *-n*, mind pedig az *-m* képzős cselekvésneveknél, nem véletlen. Az aktív/passzív szembenállás kifejezésére valószínűleg a határozói igenevet alkalmazták, ahogyan Sz. Kispál is megállapította az *-im(a)* képzős igenév alanyként való előfordulásának vizsgálatakor: „figyelemre méltó, hogy a

⁵⁹ Amennyiben a 'fű', illetve a 'vessző' ágensnek tekinthető.

⁶⁰ A manysiban vannak olyan igék, amelyek mind tranzitív, mind intranszítív jelentésben használatosak.

tárgyas, ill. tárgyasként használt ige származéka alanyként szenvedő jelentésű, tehát mintha szándékos volna alkalmazása az igenem szempontjából közömbös *m*-igenévvvel szemben.” (Sz. Kispál 1966: 332) Emellett már Szabó Dezső is megemlíti, hogy ez az igenév néha előfordulhat nomen actionisként, s tranzitív igék esetén ekkor is passzív jelentésű (Szabó 1904: 436). Az *-im(a)* képzős cselekvésnév szenvedő értelmű használatát a mellette megjelenő, latívusz-ragos ágens is bizonyítja:

Például:

- (222) *naŋ mōlāl Numi-Tōrəm āś - əm - nə, Numi-Kworəs ōpʰ - ən - nə*
 te minap N. T. apa-SG<1SG-LAT N.K. apácska-SG<2SG-LAT
ōln sitpā sitiŋ āpa - t tārūti-mə-n porä-t,
 ezüst ívű íves bölcső-LOC bocsát-AN-SG<2SG idő-LOC
ti joli mā-n jolä voräti-mə-n
 ez alsó föld-LAT alá törekszik-AN-SG<2SG
porä-t ēŋi χańšt-əm χańštəp-ä jorulä-s-lən,
 idő-LOC este tanít-PTCP.PST tanítás-SG<3SG elfelejt-PAST-SG<2SG
χoli χańšt-əm χańštəp-ä jorulä-s-lən.
 reggel tanít-PTCP.PST tanítás-SG<3SG elfelejt-PAST-SG<2SG
 'te a minap Fenséges-Égnek, az én atyámnak, Fenséges-Kworèsznek, a te
 apuskádnak ezüst hajtoványú bölcsőben való alábocsátásod idején, ezen alsó
 földre való alátörekvésed idején este tanított tanítását elfelejtetted, reggel tanított
 tanítását elfelejtetted' (VNGy III: 86)

6.4.2.4. Egyeztetés az alannyal

A manysi nominalizációkban a ragozott igékre jellemző egyeztetés a főnévi típusú birtokos egyeztetéssel helyettesítődik, a nominalizált ige eredeti alanyára birtokos személyrag utalhat a cselekvésnéven, de ennek megjelenése nem kötelező (vö.: 6.3.1.).

6.4.2.5. Egyeztetés a tárggyal

A manysiban a ragozott ige nemcsak az alannyal, hanem a (határozott) direkt tárggyal is egyeztetődik, ennek megfelelően két igeragozási paradigma használatos, megkülönböztetünk alanyi (határozatlan/indeterminált) és tárgyas (határozott/determinált) ragozást. A tárgyas ragozásban a tárgy számára is történik utalás: az egyes számú tárgy jele 1.

és 2. személyben *-l*, 3. személyben pedig *-te* (illetve többes szám 3. személyben *-anəl*), a kettes számú tárgyé *-aγ*, a többes számúé pedig *-an*. A tárgyas ragozást a 13. táblázat szemlélteti:

13. táblázat. A manysi tárgyas ragozás, kijelentő mód, jelen idő (Kálmán 1989: 58)

	Egy tárgy	Két tárgy	Több tárgy
SG.1.	<i>totiləm</i>	<i>totijaγəm</i>	<i>totijanəm</i>
SG.2.	<i>totilən</i>	<i>totijaγən</i>	<i>totijanən</i>
SG.3.	<i>totite</i>	<i>totijaγe</i>	<i>totijane</i>
DU.1.	<i>totiləmən/</i> <i>totilamən</i>	<i>totijaγmen</i>	<i>totijanamen</i>
DU.2.	<i>totilən</i>	<i>totijaγən</i>	<i>totijan</i>
DU.3.	<i>totiten</i>	<i>totijaγen</i>	<i>totijanen</i>
PL.1.	<i>totiluw</i>	<i>totijaγuw</i>	<i>totijanuw</i>
PL.2.	<i>totilən</i>	<i>totijaγən</i>	<i>totijan</i>
PL.3.	<i>totijanəl</i>	<i>totijaγanəl</i>	<i>totijanəl</i>

A tárgyas ragozás használata a manysi szintaxis sokat vizsgált területe. Jellegzetes vonása, hogy intranszítív igéket is lehet tárgyas ragozással használni. Arra a kérdésre, hogy pontosan mely esetekben kell tárgyas ragozást használni a manysiban, eddig nem sikerült kimerítő választ találni. A kiinduló pont általában a tárgy határozottsága: a határozott tárggyal egyeztetni kell az igét. Határozott a tárgy, ha:

- mutató névmás áll előtte
- birtokos személyraggal van ellátva
- személyes névmással van kifejezve
- már ismert, előzőleg már volt róla szó
- mellékmondattal van kifejezve (vö. Kálmán 1989: 60–61, Riese 2001b: 39).

Ahogy Riese is megjegyzi, ezek a „szabályok” általánosan érvényesnek tekinthetők, de nem kivétel nélküliek (Riese 2001b: 39). És valóban, számos példát találhatunk arra, hogy határozottnak tűnő tárgy esetén alanyi ragozás használatos, vagy határozatlannak tűnő tárgy mellett tárgyas ragozás szerepel. Részben ez a tény vezetett az egyéb szempontok, nevezetesen a pragmatikai tényezők figyelembevételéhez az újabb kutatások során. Az újabb

tanulmányok egyik fontos megállapítása éppen az, hogy a tárgy határozottsága nem befolyásolja a paradigmák közti választást, tehát a tárgyas ragozás használható mind határozott, mind pedig határozatlan tárgy mellett. A hantit illetően Nikolaeva (1999), a manysival kapcsolatban pedig Skribnik (2001) mutatta ki, hogy a mondat aktuális tagolása, a topik–komment–fókusz viszonyok is befolyásolhatják a ragozási típus kiválasztását. A tárgyas ragozásnak topik-jelölő funkciója van, azt jelzi, hogy a mondatban az elsődleges topikon (alany) kívül van egy másodlagos topik is, mégpedig a direkt tárgy. Az ige tehát tulajdonképpen a pragmatikai topikkal egyeztetődik, és ha a direkt tárgy is a topik része, akkor a tárggyal is egyeztetjük az igét, vagyis tárgyas ragozást használunk. (Ebben az esetben az állítmány áll a fókuszban.) Míg ha a mondatban csak az alany alkotja a topikot, és a direkt tárgy – az állítmánnyal együtt – a fókusz⁶¹ része, az igét csak az alannyal kell egyeztetni, tehát alanyi ragozást használunk (l. még 6.4.2.2.)

Ezzel a megállapítással kapcsolatban is megjegyzendő azonban, hogy ez sem tekinthető szigorú szabálynak, inkább csak tendenciának, illetve csak egy tényezőnek a paradigmák közti választást befolyásoló tényezők közül. Másrészt pedig, ahogyan Sipőcz (2008) is rámutat, ez a megállapítás nem mond jelentősen többet a korábbi következtetéseknél, amelyek szerint a tárgyas ragozás akkor használatos, ha a direkt tárgy már ismert mind a beszélő, mind a hallgató számára, tehát ilyen értelemben határozottnak tekinthető. A legtöbb beszédhelyzetben az ilyen direkt tárgyak éppen azért ismertek a beszélő és a hallgató számára, mert előzőleg már említették őket, tehát topicalizálódott tárgyakról van szó (Sipőcz 2008: 7).

A tárggyal való egyeztetés nem örződik meg a cselekvésnevekben. Ez alól csak azok a szenvedő értelmű cselekvésnevek képeznek kivételt, amelyeknél a deverbális névszón megjelenő birtokos személyrag az alany helyett a direkt tárgyra utal (l. 6.3.1.). Itt ugyanis csak a cselekvésnév eredeti tárgyával történik egyeztetés, habár nem tárgyas igei személyragokkal, hanem (névszói) birtokos személyragokkal.⁶²

6.4.2.6. Tagadás

A cselekvésnevek – logikusan – háromféle módon tagadhatók: a) úgy, mint az ige/ragozott igét tartalmazó mondatok; b) úgy, mint a főnevek; c) mind a főnevektől, mind

⁶¹ Skribniknél a topik–fókusz megkülönböztetés lényegében a régi/ismert információ–új/ismeretlen információ megkülönböztetést jelenti.

⁶² Habár, mint arra korábban már utaltam (6.4.2.2.), a tárgyas igeragok és a birtokos személyragok csaknem teljesen homonímek.

pedig az igéktől különböző módon (Comrie – Thompson 1985: 366–367). A világ nyelveiben mindhárom esetre találunk példát. A thai cselekvésneveket például pontosan ugyanúgy kell tagadni, ahogyan az igéket (az ige/cselekvésnév előtt álló *may* tagadószóval); az angolban a cselekvésnevek esetén a főnévi tagadószó, a *non-* használatos (*Gloria's non-participation in the meeting surprised me*); és végül az írott újhéberben egy külön tagadó prefixumot (*iy-*) használnak a cselekvésneveknél, amely nem használatos sem a főnevek, sem pedig az igék tagadásánál (vö. Comrie – Thompson 1985: 367).

A manysiban az igei állítmány tagadása az *at* tagadószóval történik, mely megelőzi a ragozott igét, illetve ige kötős ige esetén az ige kötő és az ige közé kerül: (*taw*) *at kāsālaste* '(ő) nem vette észre', *kon at tārātite* 'nem engedi ki' (lit. 'ki nem engedi'). Az *at* partikula a teljes igei paradigmában használatos: az alanyi és a tárgyas ragozásban, jelen és múlt időben, a szenvedő ragozásban, valamint a kijelentő mód mellett a feltételes-óhajtó módban is. Felszólító módban az *ul* tiltószó használatos, a szórendi szabályok az előbbiekhöz hasonlóak: *tuw ul minen!* 'ne menj oda!' (lit. 'oda ne menj') (Kálmán 1989: 67–68, Sipőcz 2014).

Az egzisztenciális mondat tagadása az *āṭim* 'nincs' tagadott létigével történik. Ennek az elemnek a ragozása korlátozott, számjelek és személyre utaló ragok kapcsolódhatnak hozzá, de időjelek nem (Sipőcz 2014). Az alannyal tehát egyezhet számban: *nāwram-iy* (DU) *nēm-χot āṭim-iy* (DU) 'a gyerekek (2) nincsenek sehol', *māχm-ane* (PL) *āṭim-ət* (PL) 'nincsenek emberei' (Kálmán 1989: 68), de az egyeztetés el is maradhat (Sipőcz 2014). Múlt időben és a nem kijelentő módú mondatokban a tagadott létigét követő kopula hordozza az idő- és módjeleket: *akw ūje āṭim ōls* 'egy állata hiányzott (nem volt)' (Kálmán 1989: 68), *soma l'ūl'nə ēlām-χoləs āṭim ōlnū* 'nem volna egyenest álló ember' (VNGy I: 26) (Sipőcz 2014). A múlt idejű egzisztenciális mondatok tagadásánál azonban az *āṭim* helyett az *at* tagadószó is megjelenhet, pl.: *Pasant nēpak at oləs*. 'Az asztalon nem volt könyv.' (vö. Sipőcz 2014)⁶³

A névszói állítmány tagadása az *āṭi* tagadószóval történik. Az *āṭi* elem általában mondatzáró pozícióban áll, követve a tagadott főnévi vagy melléknévi állítmányt (*am ruš āṭi* 'nem vagyok orosz'), de megjelenhet a tagadott névszó előtt is (*am āṭi naḡ āšən* 'én nem vagyok az apád') (vö. Sipőcz 2014).

Az ige neveket az igékhez hasonlóan az *at* tagadószóval tagadják⁶⁴, a nem állítmányi helyzetű névszókat pedig az *āte* tagadószóval: *āte wōt wōti*, *āte rakw rakwi* 'sem szél nem fúj,

⁶³ Az általam vizsgált cselekvésnevek szintén előfordulnak *āṭim* 'nincs' állítmánnyal kapcsolódva, tagadást kifejezve. Erről bővebben l. 8. fejezet.

⁶⁴ A melléknévi igevek tagadásánál megemlítendő még a *-tal/-tāl* fosztóképző, amelynek segítségével negatív igeves szerkezetek hozhatók létre, pl.: *ūs-tal* < *ūs-i* 'elfárad'; *kāte ūš-tal χum* 'fáradhatatlan kezű férfi' (lit. 'keze fáradatlan férfi') (vö. Sipőcz 2014).

sem eső nem esik'⁶⁵. A teljes mondat tagadásánál többnyire az *ātī* szót használják, amelyet gyakran követ még egy tagadó mondat: *ātī, χāp at āmarawe* 'nem, a csónak nem merül el' (Kálmán 1989: 68).

Az *-n* és *-m* képzős cselekvésneveket az igékhez (és igenevekhez) hasonlóan az *at* tagadószóval tagadják:

- (223) *nom - n kitχali - γ at ōl - nē - t māγs*
ész, gondolat-SG<2SG két.fél-TRANSL NEG van-AN-SG<3SG -ért
akw kājaplipāl tiγ tot - s - əm
egy hajó.fél ide hoz-PAST-1SG
'ein halbes Schiff hierherbrachte, (damit) es dir nicht leid wäre' (Wog.Volk. I: 233)

6.4.3. Ha egy igei kategória jelölője (marker) megőrződik, megőrződik-e egyúttal a funkciója is?

A nem-képzett főnevekhez közelebb álló nominalizációkon megőrzött igei kategóriák hajlamosak arra, hogy újraértelmeződjenek, vagy lexikalizálódjanak. Például az orosz *-nie* képzős cselekvésnevek megőrzik az aspektusjelölőket, így a *rassmatr-iva-nie* 'examination' cselekvésnév a *rassmatr-iva-tj* 'examine (IPFv)' imperfektív ige származéka, míg az azonos jelentésű *rassmotre-nie* a perfektív *rassmotretj* 'examine (PFv)' igéé. Mégis, csak az előbbi használatos szabályos, folyamatot kifejező cselekvésnévként, az utóbbi lexikalizálódott, mint hivatalos terminus a vizsgálatra.

A manysiban ez a kérdés kevésbé releváns, hiszen mint láthattuk, az igei kategóriák közül morfológiailag csak az alannal való egyeztetés, valamint a szenvedő értelmű cselekvésnevekben a direkt tárggyal való egyeztetés őrződik meg. Ezekben az esetekben azonban nem az eredeti, a ragozott igékre jellemző jelölők maradnak meg, hanem ezek főnévi típusú, birtokos személyragokkal helyettesítődnek.

Ezekén kívül megőrződik még a tagadás „kategóriája”, ez formailag és funkcióját tekintve is hasonlóan működik a cselekvésnevek és a ragozott igék esetében.

⁶⁵ Ezzel a példával kapcsolatban megjegyzendő, hogy az *āte* akár egy emfatikus tagadó elem is lehet. Az *āte* szerepének tisztázása további vizsgálatokat igényel (vö. Sipőcz 2014).

6.5. Deverbalizáció: szintaktikai aspektusok (Deverbalization: syntactic aspects)

A következő kérdések arra irányulnak, hogy mely, a mondatokra jellemző vonások (clausal features) őrződnek meg a nominalizációban. A szintaxisban bekövetkező deverbalizációnak nem feltétlenül kell összhangban lennie a morfológiával. A baszkban például a *-te-* elemmel jelölt nominalizációk az igei morfológiai kategóriák teljes elvesztését mutatják (beleértve az egyeztetés-jelölőket is), míg a mondatokra jellemző szintaxis (pl. az argumentumok ERG-ABS típusú jelölése) változatlan marad. Pl.:

- (224) *Su-k ni-ri gezurra esa-te-ak*
you-ERG me-DAT lie-SG.ABS tell-NMZR-SG.ERG
harri-tzen n-a-u
surprise-HAB 1SG.A-PRES-AUX(-3SG.ERG)
'That you tell me a lie surprises me.' (Saltarelli 1988: 258)

6.5.1. Hogyan fejeződnek ki az argumentumok és a módosítók egy ragozott ígét tartalmazó mondatban az adott nyelvben?

Az argumentumok a bővítmények jelölésével fejeződnek ki, esetragokkal, illetve névutókkal. A manysi nominatív-akkuzatív típusú nyelv: mind az intranszítív ige, mind pedig a tranzitív ige alanya alanyesetben áll. A direkt tárgy szintén alanyesetben áll, kivéve a személyes névmásokat, amelyeknek van külön tárgyesete.

Módosítóként állhatnak esetragos és névutós főnevek, alanyesetben álló főnevek, valamint határozószók.

A manysi alapszórendje SOV, a bővítmény mindig megelőzi a fejet: a jelző a jelzett szót, a birtokos a birtokot. A birtokos szerkezetben a bővítmény jelöletlen, míg a fej a megfelelő birtokos személyraggal van ellátva. A jelző és a jelzett szó közt nincs kongruencia, számnévi jelző után a jelzett szó egyes számban áll. Az alany és az igei állítmány között általában számbeli és személybeli, az alany és a névszói állítmány között pedig számbeli egyeztetés áll fenn. Ha az alannak számnévi jelzője van, vagy pedig kollektív jelentésű a főnév, akkor viszont értelmi egyeztetést alkalmaznak. Előfordul számbeli egyeztetés a direkt tárgy és az igei állítmány között is (tárgyas/határozott ragozás), ennek a szabályai azonban nem teljesen tisztázottak (l. 6.4.2.5.).

6.5.2. Hogyan fejeződnek ki az argumentumok és a módosítók a nominalizációban? Az alany és a tárgy ugyanazzal az esettel van-e jelölve, mint a ragozott igés mondatokban?

- S jelölése
- A jelölése
- P jelölése

Amint azt a 6.3.1. fejezetben láthattuk, mind az intranszítív, mind pedig a tranzitív ige alanya jelöletlenül áll a nominalizált szerkezetben, csakúgy, mint a mondatokban. Míg azonban a mondatokban kötelező az alannal való egyeztetés megjelenése az igról, a nominalizált szerkezetben ez opcionális. Az adatok többségében a cselekvésnév mégis egyeztetve van az alannal, ez az egyeztetés azonban nem igei, hanem főnévi típusú, birtokos egyeztetés. A direkt tárgy szintén olyan formában jelenik meg a cselekvésnevek mellett, ahogyan a mondatokban is, a főnévi tárgy jelöletlenül, a személyes névmási tárgy pedig akkuzatívusban. A mondatokban a direkt tárggyal is történik egyeztetés, ennek szabályai azonban nem teljesen tisztázottak. A nominalizációban a tárggyal való egyeztetés csak a szenvedő értelmű cselekvésneves szerkezetekben található meg, s itt sem igei, hanem főnévi típusú egyeztetésről van szó (vö. 6.3.1.).

- nem alanyi és nem direkt tárgyi bővítmények jelölése

A különböző nyelvek cselekvésneveinek nem alanyi és nem direkt tárgyi bővítményei általában az eredeti ige által megkövetelt esetben jelennek meg a cselekvésneves szerkezetben (vö.: Comrie – Thompson 1985: 370). Ez igaz a manysira is: a határozói esetben lévő bővítmények megelőzik a cselekvésnevet, mint ahogy az eredeti igról is, és nincs olyan morféma, amely melléknévvé alakítaná őket⁶⁶. Nézzünk néhány példát:

⁶⁶ Ellentétben például a magyarral, ahol az igei alaptag által megkívánt bővítményt módosítóvá kell alakítanunk, ha az a cselekvésnév előtt jelenik meg a nominalizált szerkezetben. Ez történhet például a *való* melléknévi igenévvel (*a Péterrel való beszélgetés*), vagy az *-i* melléknévképzővel, ha a határozói vonzat határozószó vagy névutós főnév (*a délutáni/ebéd utáni veszekedés*) (vö. É. Kiss – Kiefer – Siptár 1998: 77). De megjelenhet a határozói bővítmény a cselekvésnév mögött is, változatlanul (*a kiabálás a lépcsőházban (sokáig tartott)*).

- (225) *mēn χoti kwol - nə šält - nə - mēn vā - γ - ən*
 mi-DU valahol ház-LAT belép-AN-SG<1DU lát-PRES-2SG
 'amely házba bennünket betérni látsz' (VNGy IV: 329)
- (226) *χōtəl χansäp χansän nayir - əl ūnttə - nə - t palitəl*
 nap díszű díszes nyereg-**INSTR** helyez-AN-SG<3SG közben
 'napdíszítésű díszes nyereggel mialatt fölszereli (ráhelyez)' (VNGy IV: 148)
- (227) *mōlāl ujän vōr-sis - t jāl - m - əm - t*
 minap vadas erdő-hát-**LOC** jár-AN-SG<1SG-LOC
kēlpin uj pīγ - ä-ke alä - s - əm
 véres állat fiú-SG<3SG-DIM öl-PAST-1SG
 'A minap, midőn a vadas erdő hátán jártam, véres vad fiát öltem.' (VNGy III:173)
- (228) *am tus - əm ti jänit - iγ jēmt - m - ä sis*
 én szakáll-SG<1SG ez nagyságú-**TRANSL** válik-AN-SG<3SG míg
nē min - əm nēγin sām at ta vā - m - ən?
 nő megy-PTCP.PST nős vidék NEG ím ismer-PTCP.PST-SG<2SG
 'Míg szakállam ilyen naggyá lett, nő járta nős vidéket te nem ismertél eddig?'
 (VNGy I: 5)

- o a határozói módosítók kifejezése

Ez a különböző típusú határozói módosítók esetében különböző lehet: például az angol cselekvésnevek inkább előfordulhatnak időhatározókkal, mint módhatározókkal.

A manysiban is több példát találtam időhatározókkal megjelenő cselekvésnevekre, mint módhatározókkal megjelenőkre, emellett a cselekvésnevek kapcsolódhatnak még helyhatározókkal, helyhatározószókkal is.

Az időhatározók közül a leggyakrabban a *χosa* 'hosszú ideig, soká' és *vāti* 'rövid ideig',⁶⁷ határozószókkal fordulnak elő a cselekvésnevek. Az ezekkel a határozószókkal

⁶⁷ Ezek a szavak nemcsak határozószóként, hanem melléknévként is állhatnak: *χosa* '1. hosszú; 2. messze; 3. soká', *vāti* '1. rövid; 2. rövid ideig; 3. közel' (WW: 110, 722). A fenti példákban viszont, mivel igékkel kapcsolódnak, mindenképpen határozószóként szerepelnek, s az ezekhez hasonlóan használt cselekvésneves szerkezetekben úgyszintén ('hosszú ideig tartó menése után, rövid ideig tartó menése után' stb.).
 WW = Munkácsi Bernát – Kálmán Béla (1986): *Wogulisches Wörterbuch*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

alkotott párhuzamos szerkezetek nagyon jellemzőek a manysi népköltészeti szövegekre, elbeszélésekre, pl.: 'hosszú ideig ment, rövid ideig ment' (i.e. 'valameddig ment, nem tudja, meddig ment'), 'hosszú ideig aludt, rövid ideig aludt' stb., ezzel magyarázható gyakoriságuk a cselekvésnevek esetén is.

- (229) *χosä tow - əm - anl jui-pālt, vāt'i tow - əm - anl jui-pālt,*
 soká evez-AN-SG<3PL után rövid.ideig evez-AN-SG<3PL után
χajt - nə tul lūl'it ūskə - m - nə ti joχtiylāl - m - ū.
 fut-PTCP.PRS felhő magasságú városka-SG<1SG-LAT ím megérkezik-PTCP.PST-SG<1PL
 'Miután soká eveztek, miután rövid ideig eveztek, futó felhő magasságú
 városkamba ím megérkeztünk.' (VNGy II: 37)

- (230) *χosä man vāt'i vāntl - əm - ä jui-pālt*
 soká vagy rövid.ideig vándorol-AN-SG<3SG után
māñ jōrən kwolkwə χōnt - əs.
 kis szamojéd sátorocska talál-PAST[3SG]
 'Miután hosszú vagy rövid ideig vándorolt, egy kis szamojéd sátrat talált.'
 (VNGy IV: 82)

Ezen kívül a cselekvésnevek előfordulnak egyéb időhatározószókkal is, pl. *mōnt* 'minap, imént', *mōl* 'egykor, minap, régen', *mōləχ* 'azelőtt, előbb, egykor, régen', és megjelenhetnek mellettük (alanyesetben álló) időtartamot jelölő időhatározók is, pl.:

- (231) *am naŋən mōnt minä - mə - m - t χańštä - s - ləm:*
 én teACC minap megy-AN-SG<1SG-LOC tanít-PAST-SG<1SG
sorni sirəp siriŋ kwol - ən ul lāsχijä - ln.
 arany tetőrúd tetőrudas ház-SG<2SG ne betör-IMP[SG<2SG]
 'Én téged a minap, midőn eltávoztam, arra tanítottalak: arany tetőrúdú tetőrudas
 házadat ne törd be.' (VNGy III: 63)

- (232) *χūrām jōηχəp χuj - nə - m sis nōηχ sajkele - γ - im*
három hónap fekszik-AN-SG<1SG míg fel felébred-PRES-1SG
'három hónapos betegségem (fekvésem) elmúltával eszméletemhez jövök
(fölébredek);' VNGy IV: 22)
- (233) *akw' ēt ūnlə - nə - n-māγəs am ōs χūrām sāt sajt mī - γ - əm.*
egy éj ül-AN-SG<2SG-ért én is három száz rubel ad-PRES-1SG
'Egy éjen át való virrasztásodért én szintén 300 rubelt adok.' (VNGy IV: 335)
- (234) *tol - ne χul χosä pūt-sis ūnlə - nə jui-pālt*
olvad-PTCP.PRS hal hosszú üst-idő ül-AN után
sāt ātpä sayin puηk - ä nōηχ ālm - imə-kēmt χuml'ə lāwi:
hét hajú hajfonatos fej-SG<3SG fel emel-GER-amint hogyan mond
'Miután annyi ideig ült, ameddig egy [fagyos] hal az üstben felolvad, hét hajú
hajfonatos fejét fölemelvén ím miképpen szól.' (VNGy I: 139)

A példák alapján megállapítható az is, hogy az *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek határozószókkal, és nem melléknévi módosítókkal kapcsolódnak, ez tehát inkább igei természetüket mutatja.

Pl.:

- (235) *ti χum - im joməsäkw ōl - nə - t māγəs ta ōle - γ - im.*
ez férj-SG<1SG jól van-AN-SG<3SG miatt ím él-PRES-1SG
'De mivel ez az én férjem tisztességes, hát [itt] élek' (VNGy IV: 58)
- (236) *toχ joməsäkw ūlilə - nə - n jui-pālt «o-χo-χo-u-u» ta rōηχα - wə.*
így jól szórakozik-AN-SG<2SG után ohohó ím kiált-PASS[3SG]
'Miután így jól mulatgattál, «ohohohó»-t fogunk majd kiáltani.' (VNGy III: 199)

6.6. Főnevesülés: morfológiai aspektusok (Substantivization: morphological aspects)

6.6.1. Milyen főnévi kategóriák jelenhetnek meg egy (nem-képzett) főnéven az adott nyelvben (eset/adpozíció, determináns, szám, eset, birtoklás (possession), egyéb)?

A manysi nem-képzett főneveken a következő főnévi kategóriák jelenhetnek meg: eset, szám, névutó, birtoklás, determináns. A manysiban hat névszói esetet különböztethetünk meg: nominatívusz (ragja: $\emptyset$), lokatívusz (ragja: $-t$), latívusz (ragja: $-n$), ablatívusz (ragja: $-nəl$), transzlatívusz (ragja: $-\gamma$, $-i\gamma$, $-ji\gamma$) és instrumentális (ragja: $-l$). A számkategóriát tekintve a manysiban van egyes, kettes (jele: $-\gamma$, $-i\gamma$, $-ji\gamma$, $-a\gamma$) és többes szám (jele: $-t$). A birtokviszony kifejezése birtokos személyragokkal történik, amelyek utalnak a birtokos számára és személyére, valamint a birtok számára. A birtokos személyragozásban megkülönböztetünk a birtokosban és birtokban is egyes, kettes és többes számot, a birtokosban három személyt. A determinánsok közül a leggyakrabban a mutató névmások használatosak (*ti* 'ez', *ta* 'az'). A névelő problémájával a következő pontban (6.6.2.) foglalkozom részletesebben.

6.6.2. Milyen főnévi kategóriák jelenhetnek meg egy nominalizált predikátumon?

Az igei kategóriákhoz hasonlóan a főnévi kategóriák megléte is gyakran fokozatos a nominalizációban (Malchukov 2004). A mangarayiban például az egyetlen főnévi kategória, amelyet a nominalizált predikátum felvehet, az eset (ettől eltekintve az igei morfológia őrződik meg a nominalizációban). Vagy mint azt már korábban említettem, a török *-DIK* képzős cselekvésneveken az esetragokon kívül megtalálható a nem-képzett főnevekre jellemző birtokos típusú egyeztetés.

A manysi cselekvésnevek felvehetnek bizonyos esetragokat, kapcsolódhatnak névutókkal, és a törökhöz hasonlóan a ragozott igés mondatokra jellemző egyeztetés helyett itt is a birtokos típusú egyeztetés figyelhető meg, tehát felvehetnek birtokos személyragokat is.

Az esetragok közül felvehetik a lokatívusz- és a transzlatívuszragot, illetve Rombandeeva szerint a másik két helyhatározói esetragot is, ezek közül azonban Rombandeeva is csak az ablatívuszra hoz példát (Rombandeeva 1973: 146–147), a saját példái között pedig nem találtam sem latívusz-, sem pedig ablatívuszragos cselekvésnevet. A példák alapján úgy látszik, hogy a transzlatívuszrag kizárólag az $-n$ képzős cselekvésnevekhez kapcsolódik, a lokatívuszragot pedig jellemzően az $-m$ képzősök veszik fel.

Pl.:

- (237) *lū-majt tārä pos - nā - iγ pajta - we*
 ló-máj át- fő-AN-TRANSL főz-PASS[3SG]
 'A lómájat mindaddig főzik, míg teljesen szét/át nem főtt.' (VNGy IV: 419)

- (238) *am tiγ' joγt - m - am - t nōηχ-masəpa - nə vāj-sup āt'im*
 én ide jön-AN-SG<1SG-LOC felvesz-PTCP.PRS harisnya-darab NEG.EX
 'Midőn én jöttem, egy felölteni való csizmadarab nem volt.' (VNGy IV: 48)

A példák alapján a névutók közül az *-n* képzős cselekvésnevek a *χalt* 'közben, amint', az *-m* képzősök pedig a *jui-pālt* 'után' névutóval kapcsolódnak legtöbbször. (De az *-n* képzős cselekvésnevek is gyakran állnak a *jui-pālt* névutóval, és az *-m* képzősök is a *χalt* névutóval.) Ezen kívül az *-n* képzős cselekvésnevekhez viszonylag gyakran kapcsolódik a *mūs ~ mos* '-ig' névutó, és ritkábban az *ēli-pālt* 'előtt', *kastal* '-ig, míg', *māγəs* '-ért, miatt, végett', *palital* 'mialatt', *porät(e)* 'mialatt, idején', *ōrəmt(ə)* 'mialatt, idején', *sis* 'míg, mialatt'. Az *-m* képzős cselekvésnevek a fent említett két névutón kívül sokszor állnak az *ōrəmt(ə)* 'idején' és a *porät(e)* 'idején' névutókkal, és ritkábban a következőkkel: *kēmt* 'amint', *māγəs* '-ért, miatt, végett', *mūs ~ mos* '-ig', *pasnəl* 'óta', *sis* 'míg, mialatt'.

Nézzünk néhány példát a gyakoribb esetekre!

-n képzős cselekvésnév:

- (239) *Toχ jām - nə - m χalt akw'-mat-ērt (...) Sorni-Kworəs āś - əm*
 úgy jár-AN-SG<1SG közben egyszercsak Arany-Kworəs apa-SG<1SG
lāk w samp samij tūjt - ä ti pat - s.
 sűrű szemű szemes hó-SG<3SG ím esik-PAST[3SG]
 'Amint úgy járok, egyszercsak (...) Arany- Kworəs atyám sűrű szemű szemes hava esett ím le. (VNGy III: 270).

- (240) *sorij tēp, māyiγ tēp tē - nə - mēn jui-pālt*
 sör mézes étel eszik-AN-SG<1DU után
Tōrə m-āyi ēkwā numpəl χuml'ə lāwe - γ - əm
 Ég lány asszony felé hogyan szól-PRES-1SG
 'Miután sör-itallal, mézes étellel jóllaktunk, Ég-leánya asszonyhoz ím miképpen szólok.' (VNGy II: 268)

- (241) *naŋ osmä šōpiytä - nə - n-mūs osmä joli pālt ōś - nə*
 te vánkos elrendez-AN-SG<2SG-ig vánkos alatt van-PTCP.PRS
jout - ä-oul - ä kwon nēltā - ln!
 íj-SG<3SG-vég-SG<3SG kidug-IMP.SG<2SG
 'Midőn te a vánkost rendezed, a vánkos alatt tartott íjának végét hadd, hogy
 kilássék!' (VNGy IV: 172)

-m képzős cselekvésnév:

- (242) *jä'iy - n=āŋkw - ən-pālt nomt - əl-ke at χańštāl - wä - s - ən:*
 apa-SG<2SG-anya-SG<2SG-nál ész-INSTR-ha NEG tanít-PASS-PAST-2SG
ēlā-pat - mə - n jui-pālt ań nomt - əl χańšta - wə - n!
 előre-jut-AN-SG<2SG után most ész-INSTR tanít-PASS-2SG
 'Ha atyádnál, anyádnál ésszel [gondolkozni] meg nem tanítottak, miután a
 távolba kerültél, most megtanítanak ésszel [gondolkozni]!' (VNGy IV: 55)

- (243) *taw sam - ä ālmeja - mü - t χalt*
 ő szem-SG<3SG felemel-AN-SG<3SG közben
χulaχ sow - ä lēumat - nə, manä
 holló bőr-SG<3SG levet-PTCP.PRS milyen
tēl - əm nāj-pīγ, manä tēl - əm ōtēr-pīγ
 születik-PTCP.PST fejedelem.asszony-fiú milyen születik-PTCP.PST fejedelem-fiú
l'ül' - i!
 áll-PRES[3SG]
 'Ő [ti. az asszony] amint a szemét fölemelei: a holló levetvén a bőrét – minő
 igazi (született) fejedelemasszonyfi, minő igazi fejedelemfi áll ottan!' (VNGy II:
 295)

- (244) *akw' layiləp layilin šārkä - m takti - m-porä - t lāw - eγ - əm:*
 egy lábú lábas csésze-SG<1SG odanyújt-AN-idő-LOC mond-PRES-1SG
 'Egy lábú lábas csészikém odanyújtása idejében [így] szólok:' (VNGy IV: 31)

Az esetragokon és a névutókon kívül a manysi cselekvésnevek nagyon gyakran kapcsolódnak birtokos személyragokkal, hiszen ezek a személyragok utalnak a cselekvésnév alanyára, illetve szenvedő értelmű cselekvésnév esetén annak direkt tárgyára (vö.: 6.3.1.).

A determinánsok közül a példáim alapján a mutató névmások előfordulását, valamint a névelő problémáját vizsgálhatjuk meg.

A manysiban a legfontosabb mutató névmások a *ti* (nyomatékosítva *tiji*) 'ez' és a *ta* (*taji*) 'az' (vö. Riese 2001b: 33). A cselekvésnevekkel kapcsolatban azonban nem mindig lehet egyértelműen eldönteni, hogy ezek a szavak valóban mutató névmásként szerepelnek-e, hiszen számos egyéb jelentésük is ismeretes: *ti* 'ez, ím, mindjárt, akkor, már, pedig' és *ta* 'az, ím; hát, tehát; úgy, akkor; pedig; most, hirtelen; még, csak' (WW⁶⁸: 609, 643). (És a példák fordítása sem mindig segít a kérdés eldöntésében.)

Mindenesetre az megállapítható, hogy mind az *-n*, mind pedig az *-m* képzős cselekvésnevek előfordulhatnak a *ti*, illetve a *ta* szócskával, s ez utóbbira lényegesen több példa található. A példák túlnyomó részénél azonban valószínűleg partikulaként állnak ezek a szavak, nem pedig mutató névmási szerepben, ilyenféle értelmezésük ugyanis eléggé furcsa és erőltetett lenne, pl.:

- (245) *akw'-mat-ērt sāt χāp-tayəl ta ji - nā - t nāŋk - i*
egyszercsak hét csónak-teli íme jön-AN-SG<3SG látszik-PRES[3SG]
'Íme egyszer csak hét teli hajó jövedele látható.' (VNGy II: 16)
(??? 'a hét teli csónaknak az a jövése látszik')

Néhány példa esetén a fordításban ugyan mutató névmási jelentés szerepel, ennek ellenére véleményem szerint itt sem teljesen egyértelmű a *ti* és *ta* mutató névmási szerepe:

- (246) *ti nat - nā - tū sis namiŋ ōtər ōl - nə kwol ākw pēriji*
ez úszik-AN-SG<3SG míg neves úr él-PTCP.PRS ház anyó kiválaszt
'Ezen tutajúszása közben a neves úr lakta házat az anyóka kiválasztja.' (VNGy IV: 214)

⁶⁸ WW = Munkácsi Bernát – Kálmán Béla (1986): *Wogulisches Wörterbuch*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- (247) *ta aj - nə - mēn jui-pālt, ta untə - nə - mēn jui-pālt jol-χuj - uŋkwə-ke*
 az iszik-AN-SG<1DU után az ül-AN-SG<1DU után lefekszik-INF-ha
pat - nuw - əmēn ul akw'jot χuj - nuw - əmēn?!
 lesz-COND-1DU ne együtt fekszik-COND-1DU
 'Ezen ivásunk után, ezen ülésünk után ha lefeküdni akarunk, vajon nem fogunk-e együtt feküdni?!' (VNGy IV: 46)

A rendelkezésre álló példák alapján tehát nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy állhatnak-e az *-n*, valamint az *-m* képzős cselekvésnevek mutató névmásokkal.

A névelő kérdése szintén problematikus. A manysit illetően Rombandeewa volt az első, aki megemlítette a névelő létezésének lehetőségét (1966a és 1966b majd 1973). A korábbi nyelvtanok és leírások vagy nem tettek említést névelőkről, vagy egyenesen tagadták azok létezését (vö. Riese 2001c: 515). Rombandeewa (1973) szerint a manysiban létezik határozott (*ań*) és határozatlan (*akw* 'egy') névelő is. A határozott névelő valószínűleg egy mutató névmásból keletkezett (vö. *ań* 'most'). A 'most' jelentésű *ań* szócskával ellentétben a névelő közvetlenül főnevek előtt használatos, és hangsúlytalan, használata pedig korlátozott (Rombandeewa 1973: 200–201).

Riese (2001b) a determinálás kapcsán leírja, hogy az alany határozottságának legfontosabb jelölője a manysiban a kontextus. Ezen kívül a determinálás eszközei lehetnek még a mutató névmások (*ti* 'ez', *ta* 'az') és a birtokos személyragok használata (elsősorban a 3. személyű személyragé), valamint az *ań* partikula használata a határozottság, és az *akw* 'egy' számnév használata a határozatlanság kifejezésére (Riese 2001b: 64). Riese megemlíti Rombandeewa nézetét is, amelyről így ír: „Rombandeewa considers these particles to be definite and indefinite articles, a view which has not found wide acceptance. Whereas it is clear that these particles can be used in the sense of (English) definite and indefinite articles, they are neither common nor obligatory (as in English) which argues against their classification as articles.” (Riese 2001b: 64) Egy másik írásában Riese úgy véli, hogy a manysiban egyelőre csak határozott és határozatlan névelő-féle elemek léteznek, nem pedig határozott és határozatlan névelők. Ugyanis sem az *ań*, sem pedig az *akw* esetében nem mutatható ki, hogy következetesen használnák őket a határozottság, illetve a határozatlanság kifejezésére (2001c: 518).

Sipőcz (2006) szintén foglalkozott a névelő kérdéssel, s ennek kapcsán megvizsgálta az *ań* különböző funkciójú előfordulásait, nevezetesen az *ań* szócska adverbialis ('most, most már'), partikulaszerű ('hát, ím'), valamint deiktikus ('ez, az') szerepben való használatát

régebbi és újabb manysi szövegekben. Véleménye szerint az *an* névelőként való használata csak a névmási szereppel hozható összefüggésbe, hiszen a névelővé válás tipikusan az adnominális elemekre jellemző. A névmást és a névelőt nem mindig lehet egyértelműen elkülöníteni egymástól, de segítségünkre lehet az, hogy a névelők olyan szerepben is alkalmazhatók, amelyben a névmás nem állhat. Ilyen, csak a névelőkre jellemző használati kör az ún. „tágabb szituációs” használat, az asszociatív-anaforikus használat, valamint a generikus használat (vö. Sipőcz 2006). Sipőcz előadásában megvizsgálta, hogy az *an* előfordulhat-e a fenti szerepekben, valamint hogy megfelel-e annak a formális kritériumnak, amely szerint „a névelők csak nominális kifejezésekben állhatnak, melyekben a helyzetük kötött.” Vizsgálatának további szempontjai a következők voltak: az *an* kötelező használatának kérdése, más determinánsokkal való kombinálhatósága és a statisztikailag gyakori előfordulás. Mindezek mellett Sipőcz célja volt elhelyezni az *an* elemet Greenberg grammatikalizációs ösvényén:

DEM > DEF.ART > SPEC.ART > NOUN MARKER

Az első fázisban visszautaló, tehát anaforikus szerepű névmásról beszélhetünk. A második fázisban már elkezdhetünk névelőről beszélni, hiszen ekkor az adott nyelvi elem már általában is azonosító funkcióval bír, és kezd kötelezővé válni. A harmadik fázisban teljes grammatikalizáció következik be, az adott elem használata szintaktikai szabályokhoz kötötté válik. Végül az utolsó fázisban a nyelvi elem névszói jellé válhat, és minden névszóhoz kapcsolódhat (vö. Sipőcz 2006). Sipőcz megfigyelése szerint a régebbi szövegekben az adnominális *an* legjellemzőbb szerepe a visszautalás (anaforikus használat), emellett előfordul asszociatív-anaforikus használatban is (és esetleg tágabb szituációs használatban is). Az újabb szövegekben a határozószói ('most, most már') használat mellett továbbra is az anaforikus szerep a jellemző, de előfordul az *an* általános, determináló szerepben is. A kötelező megjelenéssel kapcsolatban csak egyfajta tendenciát tudott megállapítani, jelesül, hogy „az *an* legjellemzőbb használata a szövegben már említett dolog határozottságának a kifejezése”, ebben a funkcióban sem tekinthető azonban kötelezően kiteendő elemnek. (Számos példa említhető arra is, hogy a szövegben korábban már előforduló, tehát határozott dolog/élőlény az *an* nélkül szerepel a szövegben.)

Sipőcz végső konklúziója, hogy az *an* szócska mindezen szempontok alapján nem tekinthető névelőnek, és Greenberg grammatikalizációs ösvényén is legfeljebb csak az első fázisban helyezhető el, tehát még a grammatikalizálódás útján sem indult el.

A névelő kérdésében Riesével és Sipőczcel értek egyet. Példáim között szerepel néhány olyan cselekvésneves szerkezet, amelyben megjelenik az *ań* szócska, de sosem közvetlenül a cselekvésnév előtt, és mindig inkább adverbális ('most'), esetleg partikulaszerű ('ím') használatban. Pl.:

- (248) *ań⁶⁹ lū ta ńou - mä - tä sujt - i.*
 most ló ím mozdul-AN-SG<3SG hallatszik-PRES[3SG]
 'Most hallik, hogy a ló neki indult.' (VNGy I: 14)

6.6.3. A fent említett főnévi kategóriák produktívan használatosak vagy nem?

Előfordulhatnak egyéni sajátosságok a főnévi kategóriák értelmezésében, illetve sajátos korlátozások a használatukat illetően, például a *-ma* képzős nominalizációk („harmadik infinitívusz”) a finnben rendszeresen a *-ssa* inesszívuszi esetraggal használatosak egyidejű cselekvés kifejezésére: *Olin kirjastossa luke-ma-ssa.* 'A könyvtárban voltam, és olvastam.' (vö.: White 2003: 218)

A manysiban ilyen jellegű sajátosságok, illetve korlátozások nem találhatók a főnévi kategóriákat illetően. (Habár meg kell jegyezni, hogy – mint fentebb említettem – vizsgált anyagomban nem találtam példát sem ablatívusz-, sem pedig latívusz-ragos cselekvésnévre, de a szakirodalom szerint ilyen alakok is létez(het)nek.)

6.6.4. Ha az adott nyelvben több birtokos kategória (possessive (agreement) categories) is található (pl. elidegeníthető/elidegeníthetetlen birtoklás), melyik használatos a nominalizációban?

A manysiban csak egyféle birtokos szerkezet/kategória található.

⁶⁹ Itt legfeljebb a 'ló' főnév névelője lehetne az *ań*.

6.7. Főnevesülés: szintaktikai aspektusok (az argumentumok/módosítók jelölése)
(Substantivization: syntactic aspects (encoding of arguments/modifiers))

6.7.1. Ha az adott nyelvben lehetséges az argumentumok birtokos típusú jelölése (possessive encoding) (birtokos esettel vagy adpozícióval, mint az angol *of*), melyik argumentumot jelölik a birtokos formával?

6.7.2. Ha az adott nyelvben többféle birtokos szerkezet használatos, mely argumentumokat jelölik az egyes szerkezetek?

Az angolban például, mint ismeretes, kétféle birtokos jelölő található: a „Saxon genitívusz” (-s) és a „Normann genitívusz” (*of*). Amennyiben a pos-pos típusú cselekvésneves szerkezetben mindkét argumentum jelen van, a „Saxon genitívusz” jelöli **A**-t, és a „Normann genitívusz” jelöli **P**-t: *John’s winning of the race (came as no surprise)*.

A manysiban – mint már említettem – nincs genitívuszi esetrag, a birtokviszony jelölése birtokos személyragokkal történik. A cselekvésneves szerkezetekben a birtokos személyragok a cselekvésnév alanyát jelölik, kivéve, ha szenvedő értelmű cselekvésnévről van szó, mert akkor a birtokos személyragok a direkt tárgyra utalnak (vö.: 6.3.1.).

6.7.3. Megjelennek-e a nominalizációban főnévi módosítók?

- determinánsok (mutató névmások, névelők)
- melléknevek
- számnevek (bizonyos típusú lexikális nominalizációknál lehetséges)
- egyéb (pl. főnévi osztályjelölők)

Az angolban például a *John’s playing of the concerto*-típusú főnévi gerundiumok csak melléknévi módosítókkal állhatnak, míg az erőteljesebben igei jellegű gerundiumok (*John’s playing the concerto*) csak határozói módosítókkal kapcsolódhatnak:

(249) *John’s slow playing of the concerto/ *John’s playing of the concerto slowly*

(250) ** John’s slow playing the concerto/John’s playing the concerto slowly*

A manysi cselekvésneves szerkezetekre nem jellemző a főnévi módosítók megjelenése. Mint fentebb (6.6.2.) láthattuk, a determinánsok közül egyedül a mutató névmások megjelenése merül fel, de ez sem igazolható egyértelműen. (A cselekvésnevek mellett

megjelenő *ti* és *ta* elemek inkább tekinthetők partikuláknak, mint mutató névmásoknak.) Számnevek nem jelennek meg a cselekvésnevek mellett, melléknevek helyett pedig határozói módosítókkal kapcsolódnak (l. 6.5.2.).

6.8. A szórend a nominalizációban (Word order in nominalization).

A szórend főnévi vagy igei mintát követ?

Ez a kérdés kevésbé releváns az olyan nyelvek esetében, amelyek következetesen bővítmény-fej sorrendűek (SOV, GEN-N), a más típusú nyelveknél viszont fontos szempont lehet. Erre láthatunk példát a spanyol és olasz főnevesített főnévi igevek esetében, amelyeknél az alany követi a főnévi igeveget, szemben a ragozott ige szerkezetekkel, amelyekben viszont az alany a ragozott ige előtt áll:

Pl. olasz:

(251) *il ricercare Giovanni la verità* 'Giovanni's searching the truth'

(252) *Giovanni ricercava la verità* 'Giovanni searched for the truth' (Koptjevskaja-Tamm 2003: 748)

A manysi is a bővítmény-fej sorrendű nyelvek közé tartozik, tehát ez a kérdés a manysit illetően is kevésbé számít relevánsnak. Az mindenesetre elmondható, hogy a tranzitív igéből képzett cselekvésnév mellett megjelenő argumentumok sorrendje megfelel a mondatok alapszórendjének (SOV): az alany (jelöletlen birtokosként) megelőzi a tárgyat (amely főnév esetén jelöletlenül, személyes névmás esetén pedig akkuzatívusban vagy szintén jelöletlenül jelenik meg a cselekvésnév mellett).

6.9. Külső szintaxis (mellékmondatok) (External syntax (complement clauses))

6.9.1. Milyen argumentum-pozícióban jelenik meg a nominalizáció?

- alanyi (S/A) pozícióban?
- (direkt) tárgyi (P) pozícióban?
- adpozicionális tárgyként?
- főnévi bővítményként?
- egyéb pozícióban?

A manysi *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek megjelenhetnek alanyi és direkt tárgyi pozícióban és főnévi bővítményként (névutókkal vagy esetragokkal kapcsolódva). Nézzünk néhány példát!

Alanyként:

- (253) *min - nă - tă mol'əχ ol - s!*
megy-AN-SG<3SG hamar van-PAST[3SG]
'Hanem elmenetele igen hamar volna! (VNGy II: 301)
- (254) *kāt - ä-āpriŋ nē vāt - m - ä kwoŋliŋ sout*
kéz-SG<3SG-ügyes nő (bogyót).szed-AN-SG<3SG közepes nyírhéjkosár
kwo t'l - ä - n tūp joχtāl - əm,
közép-SG<3SG-LAT alig jut-PTCP.PST
kāt - ä-lāśəl nē vāt - m - ä pattij sout patit - ä
kéz-SG<3SG-lassan nő (bogyót).szed-AN-SG<3SG fenekes nyírhéjkosár fenék-SG<3SG
tūp tāräml - əm.
alig bevon-PTCP.PST
'A fűrge kezű nő szedése a közepes bödöny közepéig alig jutott el, a lassú kezű nő szedése a fenekes bödöny fenekét alighogy bevonta.' (VNGy III: 457–458)

Direkt tárgyként:

- (255) *naŋ āyi-pīγ ōś - n - ən, nē ōś - n - ən naŋ ōs manəriγ*
te gyerek birtokol-AN-SG<2SG nő birtokol-AN-SG<2SG te és miért
ānəm - n at lāw - eγ - ən?!
én-LAT NEG mond-PRES-2SG
'Hát miért nem mondd vala, hogy neked gyermeked van s hogy nőd van?!'
(VNGy IV: 339)
- (256) *tul-raw ol - m - ä at va - γ - əm.*
felhő-darabka van-AN-SG<3SG NEG lát-PRES-1SG
'Felhődarabkának sem látom létezését.' (VNGy IV: 123)

Bővítményként:

- (257) *jūw joxt - əm - ä jui-pālt jol-χuj - əs.*
 haza jön-AN-SG<3SG után lefekszik-PAST[3SG]
 'Miután hazaérkezett, lefeküdt.' (VNGy IV: 155.)
- (258) *am tiγ' joxt - m - am - t nōηχ-masəpa - nə vāj-sup āt'im*
 én ide jön-AN-SG<1SG-LOC felvesz-PTCP.PRS harisnya-darab NEG.EX
 'Midőn én jöttem, egy felöltetni való csizmadarab nem volt.' (VNGy IV: 48)
- (259) *ti jāniγ χum āś - a ōl - nə-māγəs, ti janiγ nē śān - ä ōl - nə-māγəs*
 ez idősebb férfi apa-SG<3SG él-AN-miatt ez idősebb nő anya-SG<3SG él-AN-miatt
kitt - iγ ta urta - wə - mēn.
 két-TRANSL ím oszt-PASS-1DU
 'Ezen öreg ember atyja életben léte miatt, ezen öreg nő anyja életben léte miatt vagyunk mi kettéválasztva.' (VNGy IV: 75)
- (260) *au χum, ēt'i jēmt - əs, ēt'i ūnl - uηkwə karapli ūr - nə māγəs*
 egy férfi éj lesz-PAST[3SG] éj ül-INF hajó őriz-AN -ért
peremeñ tawä - n pat - əs (...)
 őrségváltás ő-LAT esik-PAST[3SG]
 'Egy ember [midőn] éj lett, s a hajó őrzése céljából való éjjeli virrasztásban (ülésben) az őrváltás sora reá esett, (...)' (VNGy IV: 334)

6.9.2. A főnevekkel megegyező morfoszintaktikai tulajdonságokat mutatnak-e a nominalizációk ezekben a pozíciókban?

- Kapnak-e a nominalizációk esetragot?
- Kapnak-e (kötelező) determinánst?

A manysi *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek ezekben a pozíciókban a nem-képzett főnevekhez hasonlóan viselkednek, tehát felvehetnek esetragokat és névutókat (l. 6.6.2.). Az esetragozásban azonban a nem-képzett főnevekhez képest korlátozottabban vesznek részt, hiszen a példák alapján csak lokatívusz- és transzlatívuszraggal kapcsolódnak. A transzlatívuszragot csak az *-n* képzős cselekvésnevek veszik fel, a lokatívuszrag pedig inkább az *-m* képzős cselekvésnevekhez járul. A cselekvésnevek kötelező determinánst nem kapnak.

6.9.3. Különböző morfoszintaktikai tulajdonságokat mutatnak-e a nominalizációk, ha különböző pozíciókban állnak?

A cuzcoi kecsuában például az alanyi pozícióban álló nominalizációkban megjelenő (beágyazott) alanynak genitívuszban kell állnia, míg az egyéb pozíciókban megjelenő nominalizált igék alanya állhat genitívuszban és nominatívuszban is.

A manysi *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek ugyanolyan morfoszintaktikai tulajdonságokat mutatnak minden pozícióban.

7. Cselekvésneves szerkezetek az újabb manysi szövegekben

Amint azt dolgozatomban bevezető részében említettem, célom a folklórszövegekben szereplő cselekvésneves szerkezetek vizsgálata volt, tehát a mintegy 100 évvel ezelőtti nyelvállapot leírása. A mai nyelvállapot részletes vizsgálata és leírása nem szerepelt céljaim között, ezért ez a fejezet csak kiegészítésnek tekinthető, mely egyfajta kitekintésként szolgál az újabb szövegek felé.

Anyanyelvi beszélőktől való anyaggyűjtés hiányában az újabb nyelvállapotra vonatkozó vizsgálataim a *Lujima Seripos*ból származó szövegekre irányultak. A *Lujima Seripos* egy kéthetente megjelenő manysi újság, amelynek 14 számát dolgoztam fel.

A *Lujima Seripos* nyelvi reprezentációja lényegesen eltér a régi szövegektől. Ennek egyik oka természetesen az, hogy újságnyelvi szövegekről lévén szó, nyelvezetük eleve különbözik a folklórszövegektől. További fontos jellemzője az újságnyelvi szövegeknek, hogy igen kevés számú újságíró hozza létre őket, tehát lényegében csak pár ember nyelvhasználatáról tesznek tanúbizonyságot, és e pár ember nyelvi kompetenciája is erősen különböző. Mindezek mellett nagyon fontos tényező, hogy az újság tematikája a '90-es évek elejétől/közepétől nagyfokú egyszerűsödést mutat, ami a szövegek nyelvezetében is erősen tetten érhető. A cikkek igen nagy részét teszik ki azok az írások, melyek a manysi nép egy-egy megbecsült tagját mutatják be, akinek általában leírják néhány rövid mondatban az életrajzát, majd dicsérik nyelvtudását, azt, hogy régi meséket, dalokat tud és ad tovább, majd a cikk végén a cikkíró kifejezi a manysi nép tiszteletét és jó egészséget kíván a cikk alanyának. Ez a típus a legjellemzőbb, de emellett további jellegzetes témák is ismétlődnek, meglehetősen sablonos nyelvi fordulatokkal. Az írásokról nyelvi szempontból elmondható, hogy az újságban olvasható mesék, állattörténetek nyelvileg gazdagabbak, a megbecsült manysi emberekről szóló írások pedig kimondottan sablonos, rövid mondatokból állnak, amelyekben gyakoriak az ismétlések (vö.: Bíró – Sipőcz 2006). Megjegyzendő azonban, hogy úgy tűnik, az utóbbi években mintha öröndetes változás következett volna be ezen a téren: az újságban megjelenő írások tematikája sokkal változatosabbá vált, sokkal több, aktuális témáról, jelenségről találhatunk cikkeket a manysi újságban. Ez természetesen együtt jár a nyelvhasználat megváltozásával is, az új dolgok, új jelenségek megnevezésénél, a róluk szóló írásokban elkerülhetetlen az orosz nyelv „segítségül hívása”, hatásának erősödése.⁷⁰

⁷⁰ Az természetesen továbbra is kérdés marad, hogy ez az „újfajta” nyelvezet mennyire terjed el a nyelvhasználók körében, illetve mennyire korlátozódik csak az újságírók nyelvhasználatára.

Az ebben a fejezetben bemutatott eredmények, megállapítások jóval kisebb korpuszból (14 *Lujima Seripos*, kb. 62 800 szó) származnak, és jóval kevesebb (200) példán alapulnak. Ennek köszönhetően az itt szereplő megállapítások természetesen nem is tekinthetők abszolút érvényűnek, pusztán egyfajta általános képet adnak az újabb nyelvi állapot cselekvésneves szerkezeteiről. (Ennek megfelelően ebben a fejezetben már nem térek ki a vizsgálat alapjául szolgáló nominalizációs kérdőív minden pontjára, hanem csak a főbb szempontokat érintem.) Az eredetileg cirill betűs manysi nyelvű példákat itt is egységesen a Kálmán Béla-féle (latin betűs) átírásban közlöm (Munkácsi – Kálmán 1986: 9–11). A példák glosszázásánál továbbra is az Ob-Babel projekt (<http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/index.php?abfrage=introduction&navi=about&subnavi=>) által használt rövidítéseket alkalmaztam (<http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/index.php?abfrage=tagging&subnavi=subgrammar>).. A példákat saját fordítással láttam el.

7.1. Milyen szerkezetekben jelennek meg az egyes nominalizáció-jelölők?

Az *-n* és *-m* képzős szóalakok az újabb szövegekben is szerepelhetnek (redukált) vonatkozó mellékmondatokban (igenévi szerepben), valamint határozói mellékmondatokban (cselekvésnévként). Adataim között nem fordult elő olyan példa, amelyben a cselekvésnevek (tárgyi) argumentumi mellékmondatban álltak volna, de feltételezem, hogy ilyen szerkezetek az újabb manysi szövegekben is léteznek.

Nézzünk néhány példát a határozói mellékmondatban való előfordulásra!

- (261) *Ti institut ol - nē - te pāsəl E. I. Rombandeeva tot rūpit - i.*
 ez intézet van-AN-SG<3SG -ig E. I. Rombandeeva ott dolgozik-PRES[3SG]
 'Amíg ez az intézet működik, E. I. Rombandeeva ott dolgozik.' (L. S. 2011/49: 2)
- (262) *Āt'a - te ol - m - ē - t ūjχul janmalt - an kol - t*
 apa-SG<3SG él-AN-SG<3SG-LOC állat nevel-PTCP.PRS ház-LOC
žiwoṭnowod - iγ rūpit - as.
 állattenyésztő-TRANSL dolgozik-PAST[3SG]
 'Apja (egész) életében állattenyésztőként dolgozott egy állattenyésztő telepen.'
 (L. S. 2011/49: 4)

- (263) *Maria Kuzminična janiy āyi - te ōwəl piy - e samən pat - m - e*
 Maria Kuzminična nagy lány-SG<3SG első fiú-SG<3SG születik-AN-SG<3SG
jui-pālt tāra ti ansambl wār - əs - te.
 után azonnal ez együttes csinál-PAST-SG<3SG
 'Maria Kuzminična azonnal létrehozta ezt az együttest, miután megszületett
 nagy lányának első fia.' (L. S. 2011/50: 3)
- (264) *Kūsaj - uw lāw - m - e širəl aḥ sāw māḥ pāwəlkwe - t*
 gazda-SG<1PL mond-AN-SG<3SG módon most sok kis falucska-PL
akwχurip tārwiṭəy wārmal' ōḥs - ēy - ət.
 egyforma nehéz dolog birtokol-PRES-3PL
 'Ahogyan a munkaadónk mondja, most sok kis falucskának van hasonló
 problémája.' (L. S. 2011/1: 3)

7.2. Hogyan jelölik a bázisige alapvető argumentumait, tehát az intranszitiv alanyt (S), a tranzitív alanyt (A) és a tranzitív igék direkt tárgyát (P) a nominalizációban?

Adataim alapján úgy tűnik, hogy a bázisige alapvető argumentumainak jelölése nem változott a régi szövegekhez képest. Az intranszitiv, egyargumentumú igék alanya továbbra is a cselekvésnév előtt (vagy ritkán utána) áll alanyesetben, és általában birtokos személyrag utal rá a cselekvésnéven:

- (265) (...) *ti ōln - ət šāḥ takwi χaḥištaytin - ē - te māysəl χolt - uḥkwe wērmī - jane.*
 ez pénz-PL anya ő.maga tanul-AN-SG<3SG -ért elfogyaszt-IN bír-PL<3SG
 'Ezeket a pénzeket az anya a saját tanulására tudja költeni.' (L. S. 2011/45: 2)

Az alanyra utaló birtokos személyrag kitétele továbbra sem kötelező:

- (266) *Mōlti tāl krizis joxtal - am māyəs oln - anuw ti kos juwle-puwiṇta - we - t, (...)*
 előző év krízis jön-AN miatt pénz-PL<1PL habár vissza-fog-PASS-3PL
 'Az előző évi krízis miatt habár a pénzeinket visszatartották, (...)' (L. S. 2011/1: 1)

A tranzitív igék alanyának kitétele szintén opcionális, mint ahogyan az is, hogy van-e vele egyeztetés a cselekvésnéven (birtokos személyraggal). A direkt tárgy általában megjelenik a cselekvésneves szerkezetben, közvetlenül a cselekvésnév előtt, jelöletlenül. Lássunk néhány példát!

Kitett alany és kitett direkt tárgy, egyeztetés az alannyal:

- (267) *Taw potər wā - ne - te koni-pāl ōs mōt sāw sir wārmal' wār - i.*
 ő történet tud-AN-SG<3SG kívül is más sok -féle dolog csinál-PRES[3SG]
 'Ő azon kívül, hogy tud történeteket mesélni, sok másféle dolgot csinál.' (L. S. 1991/6: 1)

Rejtett alany, kitett direkt tárgy, egyeztetés az alannyal:

- (268) *Škola āstl - am - əm jui-pālt Xantə-Mansijska - n min - as - əm.*
 iskola befejez-AN-SG<1SG után Hanti-Mansijszk-LAT megy-PAST-1SG
 'Az iskola befejezése után Hanti-Mansijszkba mentem.' (L. S. 2004/45: 4)

Kitett alany és kitett direkt tárgy, nincs egyeztetés az alannyal:

- (269) *Taw ań atət kurs - t χaništaχt - i, uńiversit'et astla - n jui-pālt*
 ő most ötödik évfolyam-LOC tanul-PRES[3SG] egyetem befejez-AN után
ti rupata - nəl χot min - i.
 ez munka-ABL el megy-PRES[3SG]
 'Ő most ötödéves (az ötödik évfolyamon tanul), az egyetem befejezése után ezt a munkát ott hagyja (lit. ebből a munkából elmegy).' (L. S. 2004/45: 2)

Az újabb szövegekben azonban talán még egyértelműbb az a tendencia, hogy az alannyal egyeztető birtokos személyrag többnyire csak akkor marad el, ha általános vagy ismeretlen alanyról van szó. Mivel az újabb példák jórészt újságnyelvi szövegekből származnak, érthető, hogy az ilyen, általános alannyal rendelkező, egyeztetést nem tartalmazó szerkezetek száma igen nagy. Pl.:

(270) *Škola - t šān lātəŋ ʒaŋišt - an urəl Natalia Vladimirovna potr - e: (...)*
 iskola-LOC anya nyelv tanít-AN -ról Natalia Vladimirovna beszéd-SG<3SG
 'Natalia Vladimirovna beszéde az iskolákban való anyanyelv-oktatásról (...)' (L. S. 2011/42: 2)

(271) *(...) ʒuŋ nāwram jaŋ - əŋ jēmt - i,*
 mikor gyerek nagy-TRANSL lesz-PRES[3SG]
tawe ʒaŋišt - an māysəl ojtʃat - uŋkwe rōw - i.
 ő.ACC tanít-AN -ért fizet-INF illik-PRES[3SG]
 '(...) mikor a gyerek felnő, az ő taníttatásáért fizetni illik.' (L. S. 2011/45: 2)

(A további példákban szereplő szerkezetek pl. 'utak építése', 'lakóházak építése', 'a gyerekek védelme', 'programok szervezése', 'a turizmus fenntartása' stb.)

A folklórszövegekben – mint korábban láttuk (vö. 6.3.1.) – a szenvedő értelmű cselekvésnevek sajátossága az volt, hogy esetükben az alany helyett a direkt tárggyal történt egyeztetés a cselekvésnéven (birtokos személyraggal). Az újabb szövegekből származó adataim között azonban mindössze két olyan példát találtam, amelyekben a cselekvésnév a direkt tárggyal van egyeztetve, azaz a birtokos személyrag a direkt tárgyra utal. Ez a két példa a következő:

(272) *Mān, gazeta - t, tēlevidenija - t rūpit - an māχum,*
 mi újság-LOC tévé-LOC dolgozik-PTCP.PRS nép
sussəlt - an - anəl ōwəlt - an ēli-pālt mōt kolnak - ən
 bemutat-AN-SG<3PL kezd-AN előtt másik szoba-LAT
učjon - ət jot potərt - aŋkwe tuw wōw - wē - s - uw.
 tudós-PL -val beszél-INF oda hív-PASS-PAST-1PL
 'Bennünket, a médiában dolgozó embereket, (a kiállítási tárgyak) bemutatása előtt egy másik szobába hívtak, hogy beszéljünk a tudósokkal.' (L. S. 2011/45: 1)

(273) *Sossəŋ māχum ōhupsa - te noχ-urmiŋt - ane - te māγəs*
 őslakos nép élet-SG<3SG fenntart-AN-SG<3SG -ért
2005 tāl - t 316 million solkovi tāstu - we - s.
 2005 év-LOC 316 millió rubel készít-PASS-PAST[3SG]
 'Az őslakosok életének fenntartására 2005-ben 316 millió rubelt biztosítottak.'
 (L. S. 2004/45: 1)

Az első példában (272) a 'bemutatás' cselekvésnév bázisigéjének eredeti tárgya többes szám 3. személyű, az előző mondatban felsorolt kiállítási tárgyak bemutatásáról van szó. Itt a többes szám 3. személyű birtokos személyrag tehát az eredeti direkt tárgyra utal. A másik (273) példában pedig a 'fenntartás' bázisigéjének a tárgya az *ōlupsate* 'élete', ezzel van egyeztetve a cselekvésnév, egyes szám 3. személyű birtokos személyrag segítségével.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az újabb szövegekben még mindig előfordul a direkt tárggyal való egyeztetés a szenvedő értelmű cselekvésnevek esetén. Elképzelhető azonban, hogy ezt a fajta egyeztetést, amivel a cselekvésnevek szenvedő értelmét jelzik, már nem alkalmazzák teljesen következetesen. Hiszen a fent említett, egyeztetés nélküli szerkezetek ((270)–(271)) szintén tekinthetők szenvedő értelműnek, vagy legalábbis olyan „személytelen” szerkezeteknek, amelyekben az (általános vagy határozatlan) alany nem fontos, s ezért csak a direkt tárgy jelenik meg. Ezekben viszont hiányzik az egyeztetés a direkt tárggyal, s ez azt támasztaná alá, hogy az újabb szövegekben már nem mindig alkalmazzák a tárggyal való egyeztetést (azaz a direkt tárgyra utaló birtokos személyragokat a cselekvésnéven) szenvedő értelmű cselekvésnevek esetén. (Természetesen ismételten megjegyzendő, hogy ez pusztán lehetséges felvetés, amely korlátozott számú példán alapul. A kérdés alapos vizsgálatához nagyobb mennyiségű példára lenne szükség.)

Amint a fenti példákban ((270) – (273)) látható, a direkt tárgy továbbra is jelöletlen, kivéve a személyes névmási tárgyat, amely megtarthatja tárgyesetét:

- (274) (...) *χuhn̄ nāwram janγ - əγ jēmt - i*,
 mikor gyerek nagy-TRANSL lesz-PRES[3SG]
 tawe χaḥišt - an māysəl ojtχat - uḥkwe rōw - i.
 ő.ACC tanít-AN -ért fizet-INF illik-PRES[3SG]
 '(...) mikor a gyerek felnő, az ő taníttatásáért fizetni illik.' (L. S. 2011.11.12: 2)

A legszembevetőbb változás a régi szövegekhez képest az egyeztetést illetően történt: míg a folklórszövegekben a cselekvésnevek túlnyomórészt (kb. 80 %) birtokos személyraggal voltak ellátva, addig az újabb szövegekben jelentősen megnőtt a személyrag nélküli cselekvésnevek száma. Ezt szemlélteti a 14. táblázat:

14. táblázat. Az alany megjelenése, illetve kifejezése az -n és -m képzős cselekvésnevek⁷¹ mellett a régebbi és újabb szövegekben

			Régi szövegek		Új szövegek
			-n képzős cselekvésnevek (320 példa – 100 %)	-m képzős cselekvésnevek (378 példa – 100 %)	-n és -m képzős csn. (200 példa – 100 %)
Px-szel			82,1 %	82,8 %	54,2 %
	kitett alannyal		35,4 %	31,5 %	61,5 %
		főnévi alany	74,6 %	80,9 %	58,9 %
		névmási alany	25,4 %	19,1 %	41,1 %
	kitett alany nélkül		64,6 %	68,5 %	38,5 %
Px nélkül			17,9 %	17,2 %	45,8 %
	kitett alannyal		64,3 %	60 %	41,6 %
		főnévi alany	100 %	92,6 %	84,4 %
		névmási alany	-	7,4 %	15,6 %
	kitett alany nélkül		35,7 %	40 %	58,4 %

Amint a táblázatból látható, a birtokos személyragos (tehát az alannal egyeztetett), valamint a személyrag nélküli cselekvésnevek aránya jóval kiegyensúlyozottabb lett az újabb

⁷¹ Az újabb szövegek esetén az -n és -m képzős cselekvésnevek együtt szerepelnek, hiszen továbbra sem találtam lényegesebb különbséget a használatukat illetően.

szövegekben (54,2 % - 45,8 %). A birtokos személyraggal ellátott cselekvésnevek esetén a kitett alanyok és a rejtett alanyok aránya mintegy megfordult: míg a folklórszövegekben kétszer annyi volt a rejtett alanyú szerkezetek száma (az összes szerkezet kb. 2/3-a), addig az újabb szövegekben éppen a kitett alannal rendelkező szerkezetekről mondható el ugyanez (kitett alany: 61,5 %). Ez talán furcsának tűnhet, hiszen feltételezhetjük, hogy amennyiben a cselekvésnéven van az alanyra utaló birtokos személyrag, akkor kevésbé szükséges a kitett alany (s ezt a feltételezést a folklórszövegek adatai meg is erősítették). A táblázatból az is látható, hogy az újabb szövegekben jelentősen kiegyensúlyozottabb lett a főnévi és névmási alanyok aránya is, megnőtt tehát a névmási alanyok száma. A névmási, kitett alanyok kapcsán feltételezhetnénk, hogy ezek azért jelennek meg a szerkezetben az ágensjelölő morféma megléte ellenére, mert hangsúlyosak. (A folklórszövegekben általában ez volt a magyarázata annak, ha a birtokos személyragos cselekvésnév mellett kitett névmási alany is szerepelt.) Ezt a feltételezést azonban a példák nem támasztják alá, a birtokos személyragos cselekvésnév mellett számtalan esetben megjelenik a személyes névmás akkor is, amikor nem hangsúlyos.

Az újabb szövegekben tehát – úgy tűnik – megnőtt a „kettős jelölésű” szerkezetek száma: a birtokos személyraggal ellátott cselekvésnév mellett viszonylag gyakran található kitett alany is.

Az ágensjelölő birtokos személyragot nem tartalmazó cselekvésnevek esetén kiegyensúlyozottabb lett a kitett alanyú és a rejtett alanyú szerkezetek aránya, vagyis kissé megnőtt a rejtett alanyú szerkezetek száma. Ez megint a „logikus” előzetes feltételezéseknek mond ellent, hiszen azt várnánk, hogy amennyiben hiányzik az alanyra utaló birtokos személyrag, akkor valószínűbb, hogy megjelenik a kitett alany a szerkezetben (amint az a folklórszövegek esetén látható is volt). A főnévi és a névmási kitett alanyokat illetően viszont nincs számottevő változás, a főnévi alanyok túlnyomó többségben vannak az újabb szövegekben is, vagyis névmási alany esetén szinte mindig van birtokos személyrag a cselekvésnéven.

Összegezve tehát elmondható, hogy az újabb szövegekben nem változott a bázisige alanyának és direkt tárgyának kifejezése a cselekvésneves szerkezetekben. Továbbra is főnévi típusú (birtokos személyragos) jelöléssel fejezik ki mind az intranszítív, mind pedig a tranzitív ige alanyát. A főnévi direkt tárgy továbbra is jelöletlen (csakúgy, mint a ragozott igék mellett), a személyes névmási tárgyak pedig megtarthatják eredeti tárgyesetüket (habár ilyen példám az újabb szövegekből is meglehetősen kevés volt).

Az újabb szövegekben a legfontosabb változást a birtokos személyrag nélküli, tehát az alannal nem egyeztetett cselekvésnevek számának jelentős megnövekedése jelenti. Erre

magyarázatul szolgálhat a példák forrásának jellege: az újságnyelvben nagyon gyakran fordulnak elő olyan (személytelen, vagy szenvedő értelmű) szerkezetek, amelyekben a cselekvésnév bázisigéjének alanya általános, határozatlan vagy nem ismert, s az ilyen alannyal – úgy tűnik – nem feltétlenül történik egyeztetés. Míg a folklórszövegekben az ilyen, szenvedő értelmű szerkezetek esetén a cselekvésnév a direkt tárggyal volt egyeztetve, az újabb szövegekre ez valószínűleg már kevésbé jellemző, az ilyen példákban az egyeztetés általában teljesen hiányzik.

További változás az újabb szövegekben a kitett és a rejtett alanyok arányának változása. Míg a folklórszövegekben a „logikus” elvárásoknak megfelelően a birtokos személyragos cselekvésnevek mellett kevésbé fordult elő kitett alany, a személyrag nélküli cselekvésnevek mellett pedig többnyire megjelent a kitett alany, úgy tűnik, hogy az újabb szövegekre ennek a helyzetnek majdnem a fordítottja a jellemző, vagy legalábbis az elvárásoknak megfelelő, „logikus” rend meglazulásának nyomai láthatók.

7.3. A bázisige nem alanyi és nem direkt tárgyi bővítményeinek jelölése

A nem alanyi, és nem direkt tárgyi bővítmények jelölése szintén nem változott az újabb szövegekben előforduló cselekvésneves szerkezetekben sem. A határozói bővítmények a cselekvésnevek előtt állnak, és megtartják eredeti jelöltségüket. Lássunk néhány példát!

(275) *Taw Sovjet Federacija - t rūpīt - an māṣəl*

ő orosz föderáció-LOC dolgozik-AN miatt

mān okruṣ - uw - nəl tuw pērija - we - s.

mi körzet-SG<1PL-ABL oda választ-PASS-PAST[3SG]

’Mivel az Orosz Föderációban dolgozott, ezért a körzetünkől őt választották (hogy oda menjen).’ (L. S. 2011/45: 2)

(276) *Lēkkar - iṣ ḡaḡištayt - əm - əm porat,*

orvos-TRANSL tanul-AN-SG<1SG idején

mān sāwsir wārmal’ - in ḡaḡišta - we - s - ūw.

mi sokféle dolog-LAT tanít-PASS-PAST-1PL

’Amikor orvosnak tanultam, sokféle dolgot tanítottak nekünk’ (L. S. 2011/50: 2)

- (277) *Šań pensija - n min - nē - te jui-pālt*
 anya nyugdíj-LAT megy-AN-SG<3SG után
sāwnuw oln wi - ŋkwe taχ pat - i.
 több pénz kap-INF aztán lesz-PRES[3SG]
 'Miután az anya nyugdíjba megy, több pénzt fog kapni.' (L. S. 2011/45: 2)
- (278) *A. U. Abnazirov mān jotuw potart - am - e porat lāw - əs: (...)*
 A. U. Abnazirov mi velünk beszél-AN-SG<3SG idején mond-PAST[3SG]
 'Miután velünk beszélt, A. U. Abnazirov azt mondta: (...)' (L. S. 2011/40: 3)

7.4. Mely igei kategóriák őrződnek meg a nominalizációban?

Az igei kategóriák megőrzésének szempontjából sem történt változás az újabb szövegek cselekvésneves szerkezeteiben. Az egyetlen lehetséges különbség a régi szövegekhez képest az, hogy a rendelkezésekre álló példák alapján úgy tűnik, a direkt tárggyal való egyeztetés, amely a szenvedő értelmű cselekvésneveknél korábban előfordult, az újabb szövegekben már jóval ritkább, illetve már nem használják teljesen következetesen (l. 7.2.). Ez egyúttal azt is jelentené, hogy az aktív/passzív megkülönböztetés az újabb szövegek cselekvésneveiben szintaktikailag sem mindig őrződik meg. (De amint erre fentebb is utaltam, lehetséges, hogy a direkt tárggyal egyeztetett cselekvésnevek kis száma csak a példák kisebb mennyiségének köszönhető. Az viszont tény, hogy számos olyan új példa található, amelyek szenvedőként értelmezhetők, és amelyeknél nincs a cselekvésnéven birtokos személyrag, tehát nincs semmilyen egyeztető morféma. Ez mindenképpen azt a feltételezést látszik megerősíteni, hogy az igenem kategóriája az esetek többségében semmilyen módon nem őrződik meg az újabb szövegek cselekvésneveiben.)

Az újabb szövegekben előforduló cselekvésnevekről is elmondható tehát, hogy az igei kategóriák közül nem őrződik meg az igeidő és az igemód kategóriája, valamint nagy valószínűséggel többnyire nem őrződik meg az igenem és a tárggyal való egyeztetés sem. Az alannyal való egyeztetés megőrződik, azonban nem a ragozott igéknél jellemző egyeztetés ez, hanem főnévi típusú, amely birtokos személyragokkal történik. Cselekvésnevek tagadására az újabb szövegekből származó anyagomban nem találtam példát. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ilyen példák nem léteznek.)

7.5. A határozói módosítók kifejezése a nominalizációban

Az újabb szövegek is azt mutatják, hogy a cselekvésnevek kapcsolódhatnak időhatározószókkal, (időtartamot kifejező) időhatározókkal, módhatározókkal és helyhatározókkal egyaránt. Nézzünk néhány példát!

- (279) *Taji māṣəl ti mōlal akwan-atḡatiyl - am - uw porat jilpi nēpak ḡas - s - uw.*
 az miatt ez; így minap összegyűlik-AN-SG<1PL idején új okirat ír-PAST-1PL
 'Ezért mikor a minap összegyűltünk, új okiratot írtunk.' (L. S. 2011/49: 3)
- (280) *Jotəl uś, saw tāl rūpit - ane - n jui-pālt, jomaśakw torḡaml - eḡ - ən.*
 azután akkor sok év dolgozik-AN-SG<2SG után jól megtanul-PRES-2SG
 'Aztán később, miután már sok évet dolgoztál, jól megtanulod.' (L. S. 2004/45: 4)
- (281) *Am tit ḡaḡištḡti - ne - m porat, at nomsi - s - əm –*
 én itt tanul-AN-SG<1SG idején NEG gondol-PAST-1SG
jēmt - eḡ - əm nēpak ḡas - ne ḡum - iḡ.
 válik-PRES-1SG könyv ír-PTCP.PRS ember-TRANSL
 'Amikor itt tanultam, nem gondoltam, hogy író lesz belőlem.' (L. S. 1992/7: 1)

Főnévi jelzők helyett az újabb szövegekben is igei módosítókkal, módhatározószókkal kapcsolódnak az *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek:

- (282) *Xōtpa ḡottal' moḡaḡəl min - nē - te porat jārm - i,*
 valaki valahová gyorsan megy-AN-SG<3SG idején fennakad-PRES[3SG]
matḡem ta ūḡat - i.
 mennyi ím vár- PRES[3SG]
 'Ha az ember siet valahová, elakad, és várnia kell.' (Mivel nincs rendes szárazföldi út.)
 (L. S. 2011/40: 2)
- (283) *Tān pāwl - anəl - t internet jomaśakw rūpit - an māḡəs,*
 ők falu-SG<3PL-LOC internet jól dolgozik-AN -ért

ēr - ne ut - ət wos jowt - ēγ - ət.

kell-PTCP.PRS dolog-PL hadd vásárol-PRES-3PL

‘Azért, hogy a falujukban az internet jól működjön, a szükséges dolgokat hadd vásárolják meg.’ (l. S. 2011/40: 2)

7.6. Mely főnévi kategóriák jelenhetnek meg a nominalizációban?

A főnévi kategóriák közül az újabb szövegekben szereplő cselekvésneveken is az esetragok és a névutók jelenhetnek meg, valamint a birtokos személyragok, amelyek továbbra is a bázisige alanyával való egyeztetésre szolgálnak.

Az esetragokat illetően csak a lokatívusz előfordulására találtam példát, s úgy tűnik, a lokatívuszragos cselekvésnevek aránya is csökkent az újabb szövegekben, a *cselekvésnév + porat* ‘idején’ szerkezetek túlnyomó többségben vannak az egyidejű cselekvés kifejezésénél. (Habár megjegyzendő, hogy hasonló jelentéstartalommal a folklórszövegekben is nagyobb arányban fordultak elő a névutós cselekvésnevek, mint a lokatívuszragosak.)

(284) *Sankt-Pet'erburg ūs - t ōlke - m - t am taw jomas*

Szentpétervár város-LOC él-AN-LOC én ő jó

χańišt - an nēpak - ane ūrəl recenzija - t χas - s - əm.

tanít-PTCP.PRS könyv-PL<3SG -ről ismertetés-PL ír-PAST-1SG

‘Mikor Szentpéterváron éltem, az ő jó tankönyveiről ismertetéseket írtam.’ (L. S. 2004/45: 2)

A névutók közül mindkét cselekvésnév a következőket veszi fel a leggyakrabban: *porat* ‘idején’, *ēli-pālt* ‘előtt’, *jui-pālt* ‘után’, *māγəs/māγsəl* ‘miatt, végett, -ért’, *urəl* ‘-ról/-ről’. Lássunk néhány példát!

(285) *L. Sobjańina potr - e ojiγp - am porat Juwan Šestaloγ χans - əm*

L. Sobjanina beszéd-SG<3SG befejeződik-AN idején Juwan Sesztalov ír-PTCP.PST

ńōtne s'tiγotvoreńie lowińt - as.

szép vers olvas-PAST[3SG]

‘Beszéde végén L. Sobjanina egy szép Juwan Sesztalov-verset olvasott fel.’ (L. S. 2011/50: 3)

- (286) *Mān, gazeta - t, t'elevidenija - t rūpit - an māχum,*
 mi újság-LOC tévé-LOC dolgozik-PTCP.PRS nép
sussalt - an - anəl ōwəlt - an ēli-pālt mōt kolnak - ən
 bemutat-AN-SG<3PL kezd-AN előtt másik szoba-LAT
učjon - ət jot potərt - aŋkwe tuw wōw - wē - s - uw.
 tudós-PL -val beszél-INF oda hív-PASS-PAST-1PL
 'Bennünket, a médiában dolgozó embereket, mielőtt (a kiállítási tárgyakat)
 bemutatták, egy másik szobába hívtak, hogy beszéljünk a tudósokkal.' (L. S.
 2011/45: 1)
- (287) *Nāwraməŋ - iγ jēmt - m - ēn jui-pālt Ās mōtpal - n*
 gyerekekkel.rendelkező-TRANSL lesz-AN-SG<3DU után Ob másik.oldal-LAT
Šerkali pāwəl - n wāntl - əs - iγ.
 Serkali falu-LAT költözik-PAST-3DU
 'Miután gyerekük lett, az Ob másik partjára, Serkali faluba költöztek (ők
 ketten).' (L.S. 2011/45: 4)
- (288) *Rūpitatāl ōl - nē - nəl māγəs oln - əl ojta - we - t, (...)*
 munka.nélkül van-AN-SG<3PL -ért pénz-INSTR fizet-PASS-3PL
 'Mivel munkanélküliek, pénzt kapnak, (...)' (L. S. 2011/50: 2)
- (289) *Añ Rossija - t Lūimā janitəl ōl - nə mośša - γ χu't - əm*
 most Oroszország-LOC észak -on él-PTCP.PRS kevés-TRANSL marad-PTCP.PST
mir - ət pēs jis wārmal' - anəl wā - ne māγəs
 nép-PL régi kor dolog-SG<3PL tud, ismer-AN -ért
mōt χōn māŋ māχum
 más fejedelem országgal.rendelkező nép
mān okruγ - uw - n akway joχtal - ēγ - ət.
 mi körzet.SG<1PL-LAT egyre jön-PRES-3PL
 'Most azért, hogy az Oroszország északi részén élő, kisebbségben maradt népek
 régi dolgait megismerjék (régii dolgairól tudjanak), más országok emberei egyre
 jönnek a körzetünkbe.' (L. S. 2011/49: 4)

- (290) *Tēn potr - ēn māχum*
 ōk(DU) beszéd-SG<3DU nép
koləŋ - iγ jēmt - ne urəl ōl - əs.
 házzal.rendelkező-TRANSL lesz-AN -ről van-PAST[3SG]
 Ők (ketten) arról beszéltek, hogy hogyan juthatnak házhoz az emberek.’ (L. S.
 2011/40: 1)

8. A cselekvésneves szerkezetek tipikus funkciói⁷²

Példáim alapján úgy látszik, hogy a cselekvésneves szerkezetek főbb funkciói nem változtak számottevően az elmúlt több mint száz év során, ezért a régebbi és az újabb szövegekben előforduló szerkezetek tipikus funkcióit egy fejezetben mutatom be. Először mindig a régebbi szövegekből, majd pedig az újabbakból hozok példákat.

Az *-n* és az *-m* képzős cselekvésnevek között azonban itt található a legtöbb különbség: némelyik funkcióban tipikusan, vagy legalábbis jellemzőbben az egyik vagy a másik cselekvésnév jelenik meg. Ezekre a különbségekre az egyes funkciók leírásánál utalok.

8.1. Időhatározói mellékmondatok kifejezése

A cselekvésneves szerkezetek legtipikusabb és leggyakoribb funkciója az időhatározói mellékmondatok kifejezése (illetve „helyettesítése”). Ez egyaránt jellemző funkció a régi és az újabb szövegekben is. A régi szövegekben előforduló cselekvésneves szerkezetek 58,3 %-a, az újabb szövegekben előfordulóknak pedig 53,3 %-a ezt a funkciót tölti be.

Ezen belül nagyon gyakran előidejűséget fejeznek ki mind az *-n*, mind pedig az *-m* képzős cselekvésneveket tartalmazó szerkezetek (a mondat ragozott igéjéhez képest), *jui-pālt* ’után’ névutóval ellátva. A régi szövegekben az időhatározói funkciójú cselekvésneves szerkezetek 42,2 %-ára, az újabbakban pedig 36,5 %-ára jellemző az előidejűség kifejezése. Pl.:

- (291) *assin l'ūl'it mā xil - nā - tā jui-pālt ań nāwər ti xōnt - əs - tā.*
rőf magasságú föld ás-AN-SG<3SG után ím csikó ím megtalál-PAST-SG<3SG
'Miután egy rőf mélységre ásta a földet, azt a csikót csakugyan megtalálta.'
(VNGy I: 43.)

- (292) *jūw joxt - əm - ä jui-pālt jol-xuj - əs.*
haza jön-AN-SG<3SG után lefekszik-PAST[3SG]
'Miután hazaérkezett, lefeküdt.' (VNGy IV: 155.)

⁷² Az itt bemutatott szerkezetek, illetve funkciók egy része szerepel a manysi nyelvtanokban is (általában az igenevek tárgyalásánál), de rendszerint csak néhány példával, mintegy felsorolásként (pl. Kálmán 1989, Riese 2001b). Ezért fontosnak tartom, hogy dolgozatom zárásaként összefoglalva bemutassam a cselekvésneves szerkezetek legtipikusabb funkcióit, valamint azt, hogy ezek hogyan és milyen gyakran jelennek meg a régebbi és az újabb szövegekben.

- (293) *Tot χans - əm ōli, mān okruγ - uw - t ōl - ne šēmja - t χūrmit*
ott ír-PTCP.PST van mi körzet-SG<1PL-LOC él-PTCP.PRS család-PL harmadik
ñāwram - anəl akw tāl - e tōwl - ən jui-pālt 100 sōtira solkōwi - l
gyerek-SG<3PL egy év-SG<3SG betölt-AN után 100 ezer rubel-INSTR
taχ ojta - we - t.
majd fizet-PASS-3PL
'Otthon le van írva, hogy a körzetünkben élő családok a harmadik gyerekük első
életévének betöltése után kapjanak 100.000 rubelt.' (L.S. 2011/45: 2)

Legalább ennyire jellemző mindkét cselekvésnévre az egyidejű cselekvés, történés kifejezése, a régi szövegekben többnyire *χalt(e)* 'közben', *porat* 'idején' vagy *ōramt(e)* 'idején' névutóval ellátva, az újabb szövegekben pedig túlnyomórészt *porat* 'idején' névutóval. Az időhatározói funkción belül a régi szövegek cselekvésneves szerkezeteinek 52,9 %-a, az újabb szövegekéinek pedig 49 %-a fejez ki egyidejűséget a mondat ragozott igéjéhez viszonyítva. Pl.:

- (294) *toχ kinsil - ən - əm χaltə akw'-mat-ērt manä nampä naminγ*
úgy keresgél-AN-SG<1SG közben egyszercsak milyen nevű neves
jākw - ən nēil - əs - əm!
folyócska-LAT érkezik-PAST-1SG
'Amint így keresgélek, egyszer csak minő nevű neves folyóhoz érkeztem.'
(VNGy III: 241)
- (295) *Ēkwa-pīγ pīγriš l'āγ - əm - ä porāt sāt lū tūp tot l'ul' - eγ - it.*
asszony-fiú fiúcska szól-AN-SG<3SG idején hét ló csak ott áll-PRES-3PL
'Midőn az asszony-fiú fiúcska hívta, a hét ló egyszerre ott állott.' (VNGy II: 116)
- (296) *vāps - ānl lili - tā tōliγp - əm ōramtə uj tīlāt tīlāt mā - m*
sógor-SG<3PL lélek-SG<3SG megszakad-AN idején állat röpködő röpködő hely-SG<1SG
voss māñ χumi - ānāl - nə tārā laγ - wə - s.
leg- kicsi férfi-SG<3PL-LAT keresztül lő-PASS-PAST[3SG]
'Amidőn sógoruk lélegzete megszakadt, «állat», az én «röpködő, röpködő
helyemet» (értsd: lázasan dobogó szívemet) közülük a legfiatalabb férfi
keresztüllőtte.' (VNGy III: 401)

- (297) *Tuw jal - nē - te porat tānanəl - n t'ērpi*
oda jár-AN-SG<3SG idején űk-DAT orvosság
os māh nāwram tēnut akway totiyl - i.
és kis gyerek étel folyton hord, visz-PRES[3SG]
'Amikor ott jár, mindig visz nekik orvosságot és bébiételt.' (L.S. 2011/50: 2)

Az egyidejűség kifejezése történhet még *-t* lokatívuszraggal is, ez fordul elő legritkábban. A lokatívuszrag szinte kizárólag csak az *-m* képzős cselekvésnevekhez kapcsolódik.

- (298) *ēlāl' kēt - nā - m - t tārā amki nē-lili - m vī - γ - lām*
előre küld-AN-SG<1SG-LOC azonnal én.magam nő-lélek-SG<1SG vesz-PRES-SG<1SG
'Ha a távolba küldenek, iziben magam veszem el női lelkemet.' (VNGy IV: 76)

- (299) *am tiγ' joxt - m - am - t nōηχ-masəpa - nā vāj-sup āt'im*
én ide jön-AN-SG<1SG-LOC felvesz-PTCP.PRS harisnya-darab NEG.EX
'Midőn én jöttem, egy felölteni való csizmadarab nem volt.' (VNGy IV: 48)

- (300) *Am māh lat χum - iy ōl - mā - m - t vāta χum pālt*
én kis mérték; idő férfi-TRANSL van-AN-SG<1SG-LOC kereskedő -nél
rūpit - as - əm, taw sālī - jane ūr - s - um.
dolgozik-PAST-1SG ő rénszarvas-PL<3SG őriz-PAST-1SG
'Kiskoromban egy kereskedőnél dolgoztam, az ő rénszarvasait őriztem.' (L.S. 1991/6: 2)

Az időhatározói tartalmak közül legritkábban utóidejűséget fejeznek ki a cselekvésnevek, ilyenkor az *ēli-pālt* 'előtt' névutóval kapcsolódnak. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy amíg a régebbi szövegekben ilyen példák csak ritkán fordultak elő (az időhatározói funkciójú szerkezetek 0,7 %-a), addig az újabb szövegekben ezek is teljesen általánosnak mondhatók (10,4 %). Az utóidejűség kifejezése túlnyomórészt az *-n* képzős cselekvésnevekkel történik mind a régi, mind pedig az újabb szövegekben.

- (301) *Mōlax ēt, jūil tāl - n - ānl ēli-pālt χūrmit χōtəl,*
minap éj otthonról lóra, járműre.száll-AN-SG<3PL előtt harmadik nap

māñ xum sam - nə pat - s.

kicsi férfi szem-LAT esik-PAST[3SG]

’Minap éjjel, mielőtt hazulról útra kerekedtek volna, harmadnappal egy kis férfi jött a világra.’ (VNGy II: 84–85)

- (302) *Os ti tāl ojiyp - an ēli-pālt mān xūrəm jilpi škola ūnt - unkwē taχ ōwəlt - ēw.*
és ez év befejeződik-AN előtt mi három új iskola épít-INF így kezd-1PL
’És mielőtt ez az év befejeződik, három új iskolát kezdünk építeni.’ (L.S.
2011/45: 2)

Mint arra már korábban utaltam (l. 5.3.), ha a cselekvésnevek önállóan, azaz esetragok és névutók nélkül állnak, a kontextus nélkül mind az *-n*, mind pedig az *-m* képzős cselekvésnév kifejezhet a mondat ragozott igéjéhez képest egyidejű, vagy pedig előidejű cselekvést, történést. Holott előzetesen azt feltételezhetnénk, hogy az *-n* képzős, tehát a folyamatos melléknévi igenév képzőjével alakult cselekvésnevek egyidejűséget, az *-m* képzősök, tehát a befejezett melléknévi igenév képzőjét tartalmazók pedig előidejűséget fejeznek ki. Ezt a feltételezést az adatok azonban nem támasztják alá. Hasonló a helyzet akkor is, ha a cselekvésnevek esetragokkal vagy névutókkal kapcsolódva időhatározói tartalmat fejeznek ki, ekkor sincs egyértelmű megfelelés az azonos képzővel ellátott melléknévi igenevek és cselekvésnevek között az idővonatkozás tekintetében. Tehát nem jellemző, hogy az *-n* képzős cselekvésnév csak egyidejű cselekvést fejez ki, míg az *-m* képzős cselekvésnév mindig előidejűséget jelöl. Mindazonáltal a régi szövegek esetében tendenciaként azért megállapítható, hogy az *-n* képzős cselekvésnevek többnyire egyidejűséget, az *-m* képzősök pedig inkább előidejűséget fejeznek ki, a várakozásoknak megfelelően. Ez a fajta tendencia az újabb szövegekben azonban már kevésbé jellemző.

Az időhatározói tartalmakon belül a cselekvésneves szerkezetek kifejezhetnek még valamiféle végpontot, időpontot is, egyforma gyakorisággal a régi és az újabb szövegekben (kb. 4 %). Ezt a funkciót szintén inkább az *-n* képzős cselekvésnév tölti be.

Pl.:

- (303) *lū-majt tārā pos - nā - i’ pajta - we*
lő-máj át- fő-AN-TRANSL főz-PASS[3SG]
’A lómáját mindaddig főzik, míg teljesen szét/át nem főtt.’ (VNGy IV: 419)

- (304) (...) *ōs χōtal ūnt - ne - te mus pat - ēγ - ən*
 és nap lemegy-AN-SG<3SG -ig fog-PRES-2SG
am sālī - janum ūr - unkwē.
 én rénszarvas-PL<1SG őriz-INF
 '(...) és amíg a nap lemegy/naplementéig fogod őrizni a rénszarvasaimat.' (L. S. 1991/6: 2)

8.2. Befejezett jelen idő („present perfect”) kifejezése

Az előzőnél jóval ritkábban előforduló, de szintén jellegzetes szerkezetek azok, amelyek egy olyan cselekvés, történés időtartamát adják meg, amely a múltban kezdődött, és a beszéd pillanatában is tart. Az ilyen szerkezetek felépítése a következő: *cselekvésnév + időegység transzlátívuszban + jēmtas 'vált, lett' ige*, illetve a cselekvésnév állhat a szerkezet végén is.⁷³ Ezek a szerkezetek elég ritkán fordultak elő a korpuszban (1%, illetve 1,7 % az arányuk a régebbi és az újabb szövegekben), ennek a jelentéstartalomnak azonban tipikus kifejezőeszközei, és használatuk az újabb szövegekben mintha gyakoribb lenne (nemcsak az általam felhasznált szövegekben).

- (305) *namiγ sāt - iγ jēmta - s, sujiγ sāt - iγ jēmta - s*
 nevezetes hét-TRANSL válik-PAST[3SG] híres hét-TRANSL válik-PAST[3SG]
tētal ūnlā - na - m.
 étlen ül-AN-SG<1SG
 'egy nevezetes hete lesz, egy híres hete lesz, mióta itt étlenül ülök' (VNGy II: 22)

- (306) *āpši - mēn janiγm - am - ā vāt tāl - iγ jēmt - s.*
 öcs-SG<1DU nő-AN-SG<3SG harminc év-TRANSL válik-PAST[3SG]
 'Öcsikénk immár növéseben harminc éves lett.' (VNGy II: 94)

- (307) *Taw sālīγ kol - t rūpita - ne - te χus tāl - iγ jēmt - as.*
 ő rénszarvasos ház-LOC dolgozik-AN-SG<3SG húsz év-TRANSL válik-PAST[3SG]
 'Ő húsz éve dolgozik a rénszarvas-tenyésztő telepen.' (L.S. 1992/9: 1)

⁷³ Ez a szerkezet azonos jelentéssel megtalálható a szurguti hantiban is (vö. Csepregi 2013b).

8.3. Célhatározói mellékmondat kifejezése

A célhatározói tartalom kifejezése a *māγas* 'miatt, ért, számára' névutó segítségével történik mind a régi, mind pedig az újabb szövegekben. Míg a folklórszövegekben előforduló cselekvésneves szerkezeteknek mindössze 0,3 %-a volt célhatározói funkciójú, addig az újabb szövegekben jelentősen megnövekedett ezeknek a szerkezeteknek a száma (25,5 %), és teljesen következetes a használatuk, célhatározói tartalmak kifejezésére – úgy látszik – szinte csak ezeket használják.

- (308) *au χum, ēt'i jēmt - əs, ēt'i ūnl - uŋkwə karapli ūr - nə māγas*
egy férfi éj lesz-PAST[3SG] éj ül-INF hajó őriz-AN -ért
peremeñ tawä - n pat - əs (...)
örségváltás ő-LAT esik-PAST[3SG]
'Egy ember [midőn] éj lett, s a hajó őrzése céljából való éjjeli virrasztásban
(ülésben) az őrváltás sora reá esett, (...)' (VNGy IV: 334)
- (309) *Pāwliŋ māχum χōpsi - janəl uralta - n māγas rentyen māšina jalas - i.*
falusi nép tüdő-SG<3PL megvizsgál-AN -ért röntgen gép jár-PRES[3SG]
'A falusi nép tüdőszűrésére (tkp. tüdejének megvizsgálása végett) röntgen gép
jár [a falvakban].' (L.S. 2012/31: 4)

A célhatározói tartalom kifejezésére mind a régi, mind pedig az újabb szövegekben szinte kizárólag az *-n* képzős cselekvésnevet használják.

8.4. Okhatározói mellékmondatok kifejezése

Az okhatározói mellékmondatok kifejezése – a célhatározóiakhoz hasonlóan – a *māγas* 'miatt, ért, számára' névutó segítségével történik. Az ilyen példák száma szintén jóval nagyobb az újabb szövegekben (10,6 %, a régi szövegekben előforduló 1,2 %-hoz képest).

- (310) *ti jāniŋ χum āś - a ōl - nə-māγas, ti janiŋ nē śān - ä ōl - nə-māγas*
ez idősebb férfi apa-SG<3SG él-AN-miatt ez idősebb nő anya-SG<3SG él-AN-miatt

'Ezen öreg ember atyja életben léte miatt, ezen öreg nő anyja életben léte miatt vagyunk mi kettéválasztva.' (VNGy IV: 75)

- A célhatározói mellékmondatok kifejezéséhez hasonlóan az okhatározói tartalom kifejezése is túlnyomórészt az *-n* képzős cselekvésnévvvel történik mind a régi, mind pedig az újabb szövegekben.

Elég ritka, de szintén jellemző funkciója az *-n* és *-m* képzős cselekvésneveknek a tagadás kifejezése *ā'tim* 'nincs' állítmánnyal. Amint arra korábban már utaltam (l. 5.2.), a tagadásnak ez a formája megvan a hantiban is. A régi szövegekben található szerkezeteknek mindössze a 0,6 %-át teszik ki a tagadást kifejezők, az újabb szövegekből származó anyagomban pedig ilyen példák nem fordultak elő, de ez természetesen nem jelenti azt, hogy a cselekvésneveknek ez a funkciója már nem létezik. A példáknak ez a kis száma minden bizonnyal annak köszönhető, hogy a tagadásnak ez a módja csak egyfajta „másodlagos” forma az általánosan használt, standard tagadás mellett (l. 6.4.2.6.)⁷⁴.

166

- (313) *ta lāw - nə ōl - nā - tā ness āt'im.*
 ím mond-PTCP.PRS van-AN-SG<3SG csak NEG.EX
 'Minden, amit csak mondani lehet, megvan (semmi sem hiányzik).' (VNGy IV: 58)
- (314) *āmp-uj - in roxtəptālilə - m - ū;*
 eb-állat-LAT megijeszt-PTCP.PST-1PL
pil vāt - m - ū āt'im, lām vāt - m - ū āt'im;
 bogyó szed-AN-SG<1PL NEG.EX zelnice szed-AN-SG<1PL NEG.EX
 'az az ebállat ijesztett meg bennünket, bogyót nem szedhettünk (szedtünk nincs), zelnicét nem szedhettünk' (VNGy III: 468)
- (315) *ōs nāj - nə pālt - əs - tā, nāj xarilə - nə-mos ta-kwoss suns - i,*
 ismét tűz-LAT tűzbe.vet-PAST[3SG] tűz kialszik-AN-ig hiába néz-PRES[3SG]
min - əm āt'im.
 megy-AN NEG.EX
 'Ismét tűzbe vetette; hiába nézi egész az [utolsó] szikra elalvásáig, [most már] nem ment ki semmi [a tűzből].' (VNGy I: 13)

A cselekvésneves szerkezetek főbb funkcióinak használati arányát a 15. táblázat tartalmazza:

tagadás másodlagos, nem standard eszközét (Wagner-Nagy 2011: 83, 112). A szerkezetek értelmezését és az aszimmetrikus tagadás meglétét illetően Sipőczcel értek egyet, aki szerint ezek a szerkezetek egzisztenciális mondatok (standard) tagadásai, s mint ilyenek, a szimmetrikus tagadás példái ('bogyószedésünk van' – 'bogyószedésünk nincs'), a manysiban tehát nincs aszimmetrikus tagadás. (Hiszen a múlt idejű mondatokat, akár ragozott ige, akár befejezett melléknévi igenév szerepel bennük állítmányként, az *at* tagadószóval tagadják, ez tehát szintén szimmetrikus tagadás.) (vö. Sipőcz 2014)

15. Táblázat. A cselekvésneves szerkezetek főbb funkcióinak eloszlása.

		Régi szövegek (698 példa 100 %)		Új szövegek (200 példa 100%)	
Időhatározó		58,3 %		53,3 %	
	egyidejű		52,9 %		49 %
	előidejű		42,2 %		36,5 %
	utóidejű		0,7 %		10,4 %
	végpont		4,2 %		4,1 %
Befejezett jelen		1 %		1,7 %	
Okhatározó		1,2 %		10,6 %	
Célhatározó		0,3 %		25,5 %	
Tagadás		0,6 %		-	
Egyéb⁷⁵		38,6 %		8,9 %	

A táblázattal kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy az itt bemutatott adatok nem feltétlenül adnak teljes képet az egyes funkciók gyakoriságáról. Az újabb szövegekre nézvést ezek az adatok semmiképpen nem tekinthetők teljesnek, illetve abszolút érvényűnek, hiszen az újabb nyelvállapotnak csak egy bizonyos, viszonylag kis részét vizsgáltam. Emellett az is figyelembe veendő – és ez ugyanúgy igaz a régi szövegekre is –, hogy bizonyos funkciók aránya nem feltétlenül azért kisebb, mert a manysiban az adott funkció kevésbé jellemző a cselekvésneves szerkezetekre, hanem például azért, mert az adott tartalom vagy funkció a kommunikációban, a szövegekben egyébként is ritkábban fordul elő (bármilyen módon legyen is kifejezve). (Tehát pl. az időhatározói tartalom kifejezése azért lehet túlnyomó többségben a többi funkcióhoz képest, mert a kommunikációban valószínűleg egyébként is többször jelenik meg az idő témaként, mint például az ok. Az újabb szövegekben pedig azért található jelentősen több célhatározói, okhatározói cselekvésneves szerkezet, mert az újságnyelvben valószínűleg többször kell ilyen tartalmakat kifejezni, mint mondjuk egy mondában vagy hősénekekben.)

A cselekvésnevek funkciói kapcsán megállapítható, hogy ebben a tekintetben mutatkozik némi különbség az *-n* és az *-m* képzős cselekvésnevek között, hiszen bizonyos

⁷⁵ Ezt a kategóriát nagyrészt azok a szerkezetek alkotják, amelyekben a cselekvésnév alanyként vagy tárgyként szerepel.

funkciók inkább az egyik, míg mások inkább a másik cselekvésnévhez kötődnek. Jellemzően az *-n* képzős cselekvésneves szerkezetek fejezik ki az utóidejűséget, az időpontot/végpontot, illetve a cél- és okhatározói tartalmakat. A tagadás kifejezése viszont inkább az *-m* képzős cselekvésnevekhez köthető.

A cselekvésneves szerkezetek fentebb bemutatott legfőbb funkcióiról összegzésként elmondható, hogy az újabb szövegekben talán még inkább tetten érhetők, és még egyértelműbben azonosíthatók. Azoknak az idő-, cél-, ok- és módhatározói tartalmaknak a kifejezésére, amelyeket például a magyarban megfelelő határozói mellékmondatokkal fejezünk ki, az újabb manysi szövegekben jellemzően és következetesen az *-n* és *-m* képzős cselekvésneves szerkezetek használatosak.

Az újabb szövegekből származó példák alapján úgy látszik, hogy az *-n* és az *-m* képzők teljesen produktívan használatosak bármilyen igéből képzett főnév, cselekvésnév létrehozására, s e cselekvésnevek létrehozására jellemzően ezeket a szuffixumokat használják. Zárásként álljon itt egy példa ennek szemléltetésére:

- (316) *Xōt xōtal sis 436 ēlēmχōlas, pūlhica - t (...) ōl - nə kol ūntt - ən,*
 hat nap mialatt 436 ember kórház-PL lakik-PTCP.PRS ház épít-AN
jilpi l'ōηχ pin - nə, χańišt - an wārmal' - it, pensija ojt - nə os sāw mōt
 új út helyez-AN tanít-AN dolog-PL nyugdíj fizet-AN és sok más
t'ēla - t urəl pūmsalaxt - as - ət.
 dolog-PL -ról érdeklődik-PAST-3PL
 'Hat nap alatt 436 ember érdeklődött a kórházak, (...) lakóházak építéséről, új
 utak létrehozásáról, az oktatás ügyeiről, a nyugdíj kifizetéséről és sok más
 dologról.' (L. S. 2012/31: 2)

9. Összegzés

Dolgozatomban az északi manysi cselekvésneves szerkezetek morfológiai és szintaktikai tulajdonságait vizsgáltam tipológiai szempontból. Témaválasztásomat egyrészt az indokolta, hogy a nominalizáció, és azon belül a cselekvésneves szerkezetek kutatása központi helyet foglal el az utóbbi évtizedek nyelvészeti vizsgálataiban, másrészt pedig a manysit illetően ez a terület a kevésbé kutatott területek közé tartozik. Vizsgálatom elsősorban a száz évvel ezelőtti nyelvi állapotra irányult, elemzéseim a Munkácsi (1892 – 1896) és Kannisto (Kannisto – Liimola 1951 – 1963) által gyűjtött népköltészeti szövegekből származó példákra alapultak. Az újabb szövegekben előforduló cselekvésneves szerkezetek tulajdonságait, illetve a régebbi nyelvállapothoz képest bekövetkezett változásokat csak érintőlegesen mutattam be.

A nominalizáció különböző típusainak, illetve a cselekvésnevek és a cselekvésneves szerkezetek definíciója kapcsán rámutattam arra, hogy a nyelvészeti szakirodalomban igen nagy a terminológiai sokszínűség, az egyes szerzők gyakran mást értenek egy adott elnevezés alatt. Ezen kívül nem ritka az sem, hogy ellentmondások találhatók a különféle nominalizációk, cselekvésneves szerkezetek meghatározásánál, jellemzésénél akár ugyanannál a szerzőnél is.

Dolgozatomban a cselekvésneves szerkezeteket Comrie – Thompson, valamint Koptjevskaja-Tamm alapján (Comrie – Thompson 1985, Koptjevskaja-Tamm 2005) a következőképpen határoztam meg:

A cselekvésneves szerkezetek (ANC-k) olyan szerkezetek, amelyek feje egy cselekvésnév (egy igéből képzett főnév), és amelyek tartalmazzák egy propozíció vagy predikátum egy vagy több folytatóját (reflexes), pl.: *the enemy's distruction of the city* (*The enemy destroyed the city.*), *the loud chanting in the quad* (*chanting loudly in the quad*). Az ANC-k tipikusan rendelkeznek mind a ragozott igét tartalmazó mondatok, mind pedig a nem-képzett főnévi fejú főnévi frázisok szintaktikai tulajdonságaival. A cselekvésneves szerkezet fejeként álló cselekvésnevek főnevek, vagy legalábbis tipikus főnévi pozícióban megjelenő szóalakok, amelyek a főnevekre jellemző inflexiós tulajdonságokat mutatnak, és/vagy a főnevekhez hasonlóan kapcsolódhatnak adpozíciókkal. A cselekvésnevek igéből jönnek létre valamilyen meglehetősen produktív módon, akár képzés, akár inflexió útján, és eseményekre és/vagy tényekre utalnak. A cselekvésnevek egyesítik az igék és a főnevek szemantikai és diskurzusjegyeit, valamint morfológiájukban is kombinálódnak az igei és névszói vonások, és

az egyes nyelvek az igei vagy a névszói szóosztályhoz közelebb állókként kezelik őket (Koptjevskaja-Tamm 1993: 6, 2005).

A manysiban a fenti definíciónak megfelelő cselekvésneves szerkezetek *-n* és *-m* képzős deverbális névszókat tartalmaznak, amelyeket a szakirodalom hagyományosan melléknévi igenevekként tart számon. A cselekvésnevek és az egyéb nem-véges igealakok (főnévi, melléknévi és határozói igenév) összefonódása meglehetősen gyakori a világ nyelveiben, ezekre a nem-véges igealakokra éppen az a jellemző, hogy egynél több szintaktikai funkcióban használatosak. Dolgozatomban amellett érveltem, hogy az általam vizsgált szerkezetekben az *-n* és *-m* képzős származékok cselekvésnévi szerepet töltenek be, s erre bizonyítékként elsősorban szintaktikai pozíciójuk (főnévi fejként állnak, és nem főnévi jelzőként, esetragokkal, névutókkal kapcsolódnak), valamint az időviszonyok kifejezésére való képtelenségük szolgál.

A manysi cselekvésneves szerkezetek elemzését a *Leipzig Questionnaire on Nominalizations and mixed categories* (Andrej Malchukov, Maria Koptjevskaja Tamm, Peter Cole,

Gabriella Hermon, Jaklin Kornfilt, Bernard Comrie, http://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-lingboard/pdf/Malchukov_MixedCategories_Questionnaire.pdf) alapján végeztem el, de a kérdőív szempontjait helyenként más forrásokkal is kiegészítettem. Ez a kérdőív az egyes nyelvek nominalizációs sémáit, azok szintaktikai, morfológiai és szemantikai tulajdonságait vizsgálja. A kérdőív azon pontjait, amelyek nem az általam kutatott cselekvésneves szerkezetekhez hasonló nominalizációkkal foglalkoznak, illetve amelyek nem az általam vizsgált kérdésekre irányulnak, valamint azokat, amelyek kidolgozását a rendelkezésemre álló példák alapján, illetve anyanyelvi kompetencia nélkül nem tartottam lehetségesnek, nem használtam fel vizsgálatom során. Mivel példáim alapján az *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek csupán néhány területen mutatnak némi különbséget morfológiai és szintaktikai viselkedésüket illetően, a vizsgálat során együtt tárgyaltam őket az egyes részeknél utalva az esetleges különbségekre.

A manysi *-n* és *-m* képzős szóalakok különböző szerkezetekben való előfordulását illetően megállapítottam, hogy azok megjelenhetnek argumentumi mellékmondatokban, határozói mellékmondatokban, valamint (redukált) alanyi, tárgyi és határozói vonatkozó mellékmondatokban. (A vonatkozó mellékmondatokban igenévi szerepben, az egyéb

esetekben pedig cselekvésnévként.) Az *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek előfordulhatnak minden olyan pozícióban, amelyben a főnevek: állhatnak alanyként, direkt tárgyként, határozóként és adpozíciók tárgyaként.

A cselekvésneves szerkezetek alapvető szintaxisa kapcsán a legfontosabb vizsgálati szempont a bázisige alanyának és direkt tárgyának kifejezési módja a cselekvésnév mellett, hiszen a cselekvésnevek hibrid igei-névszói természetét mutató bizonyítékok közül talán ez a legérdekesebb.

A manysiban mind az intranszítív, mind pedig a tranzitív ige alanya jelöletlen birtokosként jelenik meg a nominalizált szerkezetben, vagy csak birtokos személyrag utal rá a cselekvésnéven. A tranzitív igit tartalmazó mondat nominalizálása esetén mindkét argumentum, az alany és a direkt tárgy is megjelenhet egyszerre a cselekvésneves szerkezetben: az alany tehát jelöletlen birtokosként, a direkt tárgy pedig főnév esetén jelöletlenül, személyes névmás esetén pedig akkuzatívuszban (ahogyan a ragozott igés mondatban is). Az argumentumok sorrendje megfelel a mondatok alapszórendjének (SOV). Ha a mondatban csak a direkt tárgy jelenik meg, és az alanyra csupán a birtokos személyrag utal, a tárgy a fent leírthoz hasonló módon viselkedik: a főnévi tárgy jelöletlen, míg a személyes névmási tárgy megőrzi eredeti jelöltségét (az akkuzatívuszt).

Ha azonban a tranzitív igéből képzett cselekvésnév szenvedő értelmű, az (általános vagy határozatlan) alany nem jelenik meg a cselekvésneves szerkezetben, a cselekvésnév pedig az alany helyett a direkt tárggyal egyeztetődik, vagyis a cselekvésnéven megjelenő birtokos személyrag a direkt tárgyra utal.

Mindezek alapján megállapítható, hogy mind az intranszítív ige alanya (**S**), mind pedig a tranzitív ige alanya (**A**) birtokosként jelenik meg a cselekvésnév mellett. A direkt tárgy (**P**) pedig megőrzi eredeti jelöltségét, illetve jelöletlenségét: ha főnév, továbbra is alanyesetben áll, ha pedig személyes névmás, akkor tárgyesetben. Így tehát a manysi a Pos-acc nominalizációs típusba sorolható (**S** és **A** birtokosi pozícióba kerül a cselekvésnév mellett, **P** pedig megőrzi eredeti jelöltségét).

A cselekvésneveken megjelenő birtokos személyragok kitétele nem kötelező, de mindkét cselekvésnév esetén túlnyomó többségben vannak a birtokos személyraggal ellátott, tehát az alannal egyeztetett alakok. Az előzetes feltételezéseknek megfelelően, ha a cselekvésnéven Px utal az alanyra, akkor kevésbé jellemző a kitett alany a cselekvésnév mellett (nem szükséges tehát a „kettős jelölés”, de nem is tiltott), viszont ha nincs alany-jelölő funkciójú Px a cselekvésnéven, akkor nagyobb arányban jelenik meg kitett alany a szerkezetben (de ilyenkor is lehetséges az alany elhagyása). Megállapítottam továbbá, hogy

mind a birtokos személyragos, mind pedig a személyrag nélküli cselekvésnevet tartalmazó szerkezetek esetén nagyobb azoknak az aránya, amelyekben a cselekvésnév és a ragozott ige alanya különböző. Erre magyarázatul szolgál az a tény is, hogy az adatok igen nagy részét teszik ki a *cselekvésnév + 'látszik'/'hallatszik'* típusú szerkezetek, amelyeknél a két alany nyilvánvalóan különböző kell, hogy legyen. Ezen kívül szintén elég gyakoriak a „*valamennyi nap eltelte/elmúltá után valami történt/valaki csinál(t) valamit*” típusú példák is, és ezeknél is szükségszerűen különbözik a cselekvésnév és a ragozott ige alanya.

Megjegyzendő még, hogy az alanyra utaló birtokos személyrag a cselekvésnév helyett – ritkábban – a cselekvésnévhez kapcsolódó névutón is megjelenhet.

A manysi cselekvésnevek igei tulajdonságait illetően megállapítottam, hogy a ragozott igeekre jellemző igei kategóriák nagy része elveszik a nominalizációban. Az igeidő és a mód kategóriája egyáltalán nem őrződik meg, a cselekvésnevek kizárólag esetragok, illetve névutók segítségével képesek valamiféle relatív időt kifejezni (a mondat ragozott igéjéhez képest). A ragozott igeik esetén meglévő aktív/passzív megkülönböztetés sem őrződik meg morfológiailag a manysi cselekvésnevekben, szintaktikailag azonban feltételezhetően megőrződik. Mégpedig azokban a szenvedő értelmű cselekvésneves szerkezetekben, amelyekben nincs jelen az ágens, viszont a cselekvésnév a (hangsúlyos) direkt tárggyal van egyeztetve, nem pedig az alannal (eltérően az aktív értelmű cselekvésnevektől). Csak ezekben a szerkezetekben őrződik meg tehát a tárggyal való egyeztetés is, amely az aktív értelmű cselekvésneveknél elveszik. A tárggyal való egyeztetés azonban a ragozott igeiktől eltérően nem tárgyias igei személyragokkal, hanem (névszói) birtokos személyragokkal történik ezekben a manysi nominalizációkban. Hasonlóképpen főnévi típusú birtokos egyeztetés jelenik meg a cselekvésneves szerkezetekben az alannal való egyeztetésnél: a nominalizált ige eredeti alanyára birtokos személyrag utalhat a cselekvésnéven, de ennek megjelenése nem kötelező. Az alannal való egyeztetés tehát megőrződhet a manysi cselekvésnevekben. Ezeken kívül megőrződik még a tagadás „kategóriája”, ez formailag és funkcióját tekintve is hasonlóan működik a cselekvésnevek és a ragozott igeik esetében.

A manysi cselekvésneves szerkezeteknek a mondatokra jellemző tulajdonságai kapcsán az alany és a direkt tárgy jelölésén kívül az egyéb bővítmények és a módosítók vizsgálatát végeztem el.

Amint az igei tulajdonságok megőrzése kapcsán említettem, mind az intranszítív, mind pedig a tranzitív ige alanya jelöletlenül áll a nominalizált szerkezetben, csakúgy, mint a mondatokban. Míg azonban a mondatokban kötelező az alannal való egyeztetés megjelenése az igeén, a nominalizált szerkezetben ez opcionális. Az adatok többségében a cselekvésnév

mégis egyeztetve van az alannyal, ez az egyeztetés azonban nem igei, hanem főnévi típusú, birtokos egyeztetés. A direkt tárgy szintén olyan formában jelenik meg a cselekvésnevek mellett, ahogyan a mondatokban is: a főnévi direkt tárgy jelöletlenül, a személyes névmási tárgy pedig akkuzatívuszban. A mondatokban a direkt tárggyal is történik egyeztetés, ennek szabályai azonban nem teljesen tisztázottak. A nominalizációban a tárggyal való egyeztetés csak a szenvedő értelmű cselekvésneves szerkezetekben található meg, s itt sem igei, hanem főnévi típusú egyeztetésről van szó.

A nem alanyi és nem direkt tárgyi bővítmények – mint a világ nyelveiben általában – a manysi nominalizációkban is megőrzik eredeti formájukat, s az eredeti ige által megkövetelt esetben (vagy névutóval) jelennek meg a cselekvésnevek mellett, csakúgy, mint a mondatokban.

A módosítókat illetően megállapítottam, hogy a manysi *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek leggyakrabban időhatározókkal kapcsolódnak, de előfordulhatnak helyhatározókkal és módhatározókkal is. Főnévi módosítók (azaz melléknevek) megjelenése nem jellemző a manysi nominalizációkban, helyettük a cselekvésnevek igei (határozói) módosítókkal kapcsolódnak.

A főnévi kategóriák közül a manysi *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek felvehetnek bizonyos esetragokat (lokatívusz és transzlátívusz), a birtokos személyragokat (az alannyal vagy a direkt tárggyal való egyeztető morfémaként), valamint a főnevekhez hasonlóan kapcsolódhatnak névutókkal. Az esetragok közül a transzlátívuszragot kizárólag az *-n* képzős cselekvésnevek veszik fel, míg a lokatívuszraggal többnyire az *-m* képzősök kapcsolódnak. A névutókat illetően az *-n* képzős cselekvésnevek a *χalt* 'közben, amint', az *-m* képzősök pedig a *jui-pālt* 'után' névutóval fordulnak elő legtöbbször. A cselekvésnevek determinánsokkal (mutató névmásokkal) való előfordulására nem találtam egyértelmű példákat. A manysi cselekvésneves szerkezetekre a főnévi módosítók megjelenése nem jellemző.

Vizsgálatom alapján a manysi *-n* és *-m* képzős cselekvésnevek – más nyelvek cselekvésneveihez hasonlóan – a főnévi és igei tulajdonságok keverékét mutatják, és ennek megfelelően a velük alkotott cselekvésneves szerkezetek is rendelkeznek mind a főnévi csoportokra, mind pedig a ragozott igét tartalmazó mondatokra jellemző tulajdonságokkal.

A cselekvésnevek főnévi tulajdonságai közé sorolhatók a következők:

1. Esetragokkal, névutókkal és birtokos személyragokkal való kapcsolódás képessége.
2. Az alany (S és A) birtokosként való megjelenése a nominalizált szerkezetben, azaz a főnévi típusú birtokos egyeztetés megjelenése.

3. Szintén főnévi típusú egyeztetés megjelenése a direkt tárgy jelölésénél a szenvedő értelmű cselekvésnevek mellett.

Igei tulajdonságnak tekinthetők a következők:

1. A személyes névmási direkt tárgy képessége tárgyesetének megőrzésére.
2. A tagadás „kategóriájának” megőrzése.
3. Igei (határozói) módosítókkal való kapcsolódás.

Az igei kategóriák nagy része tehát elveszik a nominalizációban, illetve amelyek megmaradnak, a tagadás kivételével azok is vagy csak szintaktikailag őrződnek meg (igenem), vagy pedig csak részben, illetve főnévi vonásokkal párosulva (direkt tárgy kifejezése a szenvedő cselekvésnevek mellett, egyeztetés az alannal és a direkt tárggyal). A főnévi tulajdonságok közül viszont majdnem mind megőrződik, kivéve, hogy a cselekvésnevek mellett nem jellemző a főnévi módosítók megjelenése. Ezek alapján tehát úgy tűnik, mintha a manysi cselekvésnevek inkább főnévi természetűek lennének.

A manysi cselekvésneves szerkezetek a főnévi csoportokhoz hasonlítanak az alany kifejezését illetően, hiszen az birtokosként jelenik meg a cselekvésnév mellett. A direkt tárgy kifejezése a szenvedő értelmű cselekvésneves szerkezetekben ugyanígy történik, ez tehát szintén inkább a főnévi csoportra jellemző tulajdonság.

A ragozott igés mondatokhoz közelíti azonban a manysi cselekvésneves szerkezeteket az a tény, hogy a személyes névmási tárgy megőrzi tárgyesetét a cselekvésnév mellett, valamint az, hogy a nem alanyi és nem direkt tárgyi bővítmények a mondatokra jellemző alakban állnak a cselekvésneves szerkezetben is. Szintén a mondatokra jellemző tulajdonság, hogy a cselekvésnevek határozói módosítókkal kapcsolódnak. A mondatokra és a cselekvésneves szerkezetekre egyaránt jellemző tulajdonságok közé sorolható még az is, hogy az alannal való egyeztetés mind az előbbieken, mind pedig az utóbbiakban megtalálható, a cselekvésneves szerkezetekben azonban nem kötelező jellegű, illetve a mondatokétól eltérő típusú egyeztetés jelentkezik. (Részben ide tartozik a direkt tárggyal való egyeztetés megjelenésének lehetősége is, ez azonban a cselekvésneves szerkezeteknél erősen korlátozott /csak a szenvedő értelmű szerkezeteknél jellemző/, és ha megjelenik, akkor is főnévi típusú egyeztetésről van szó.)

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a manysi cselekvésneves szerkezetek inkább a ragozott igés mondatokhoz állnak közelebb, és nem a főnévi csoportokhoz.

Kiegészítésként megvizsgáltam néhány újabb manysi szöveg cselekvésneves szerkezeteit is, az ezekre vonatkozó megállapítások azonban természetesen nem tekinthetők

abszolút érvényűnek. Céljaim között nem szerepelt az újabb szövegek részletes vizsgálata, pusztán csak kiegészítő adatokat kívántam szolgáltatni, és egyfajta általános képet adni az újabb nyelvi állapot cselekvésneves szerkezetéről.

Az újabb manysi szövegek cselekvésneves szerkezetei kapcsán megállapítottam, hogy nem történt jelentős változás sem a cselekvésnevek morfológiai és szintaktikai tulajdonságait, sem pedig a cselekvésneves szerkezetek használatát illetően. A cselekvésnevek továbbra is ugyanazokban a pozíciókban fordulhatnak elő, mint a régi szövegekben. A példák alapján az alapvető argumentumok jelölése sem változott. Az újabb szövegekben is főnévi típusú (birtokos személyragos) jelöléssel fejezik ki mind az intranszítív, mind pedig a tranzitív ige alanyát. A főnévi direkt tárgy továbbra is jelöletlen (csakúgy, mint a ragozott igék mellett), a személyes névmási tárgyak pedig megtarthatják eredeti tárgyesetüket (habár ilyen példám az újabb szövegekből is meglehetősen kevés volt).

A legfontosabb változást az újabb szövegekben a birtokos személyrag nélküli, tehát az alannal nem egyeztetett cselekvésnevek számának jelentős megnövekedése jelenti. Erre magyarázatul szolgálhat a példák forrásának jellege: az újságnyelvben nagyon gyakran fordulnak elő olyan (személytelen, vagy szenvedő értelmű) szerkezetek, amelyekben a cselekvésnév bázisigéjének alanya általános, határozatlan vagy nem ismert, s az ilyen alannal – úgy tűnik – nem történik egyeztetés. Míg a folklórszövegekben az ilyen, szenvedő értelmű szerkezetek esetén a cselekvésnév a direkt tárggyal volt egyeztetve, ez az újabb szövegekre valószínűleg már nem feltétlenül jellemző, az ilyen példák többségében az egyeztetés teljesen hiányzik.

További változás az újabb szövegekben a kitett és a rejtett alanyok arányának változása. Míg a folklórszövegekben a „logikus” elvárásoknak megfelelően a birtokos személyragos cselekvésnevek mellett kevésbé fordult elő kitett alany, a személyrag nélküli cselekvésnevek mellett pedig többnyire megjelent a kitett alany, úgy tűnik, hogy az újabb szövegekre ennek a helyzetnek majdnem a fordítottja a jellemző, vagy legalábbis az elvárásoknak megfelelő, „logikus” rend meglazulásának nyomai láthatók.

Az igei kategóriák megőrzésének szempontjából sem történt változás az újabb szövegek cselekvésneves szerkezeteiben. Az egyetlen lehetséges különbség a régi szövegekhez képest az, hogy a rendelkezésemre álló példák alapján úgy tűnik, hogy a direkt tárggyal való egyeztetés, amely a szenvedő értelmű cselekvésneveknél korábban előfordult, az újabb szövegekben már ritkábban jelenik meg. Ez egyúttal azt is jelentené, hogy az aktív/passzív megkülönböztetés az újabb szövegek cselekvésneveiben többnyire már szintaktikailag sem őrződik meg.

A további vizsgálati szempontokat illetően (határozói bővítmények megjelenése, módosítók megjelenése, főnévi kategóriák megjelenése) nem mutatható ki eltérés a régi és az újabb szövegek cselekvésneves szerkezetei között.

Végezetül összegyűjtöttem a manysi cselekvésneves szerkezetek legtipikusabb, leggyakrabban előforduló funkcióit, amelyek mind a régi szövegekre, mind pedig az újakra egyaránt jellemzők.

A cselekvésneves szerkezetek talán legtipikusabb és leggyakoribb funkciója az időhatározói mellékmondatok „helyettesítése”. Ezen belül a cselekvésneves szerkezetek kifejezhetnek előidejűséget, egyidejűséget, utóidejűséget (a mondat ragozott igéjéhez képest), valamint végpontot/időpontot is. Az előidejűség kifejezése a *jui-pālt* ’után’ névutóval, az egyidejűségé *-t* lokatíviszraggal vagy *χalt(e)* ’közben’, *porat* ’idején’, illetve *ōramt(e)* ’idején’ névutóval, az utóidejűség kifejezése *ēli-pālt* ’előtt’ névutóval, a végpont kifejezése pedig *-(i)γ* transzlatíviszraggal történik. A cselekvésneves szerkezetek következő jellegzetes funkciója egyfajta befejezett jelen idő kifejezése, azaz egy olyan cselekvés, történés időtartamának megadása, amely a múltban kezdődött, és a beszéd pillanatában is tart. Az ilyen szerkezetek felépítése a következő: *cselekvésnév + időegység transzlatíviszban + jēmtas* ’vált, lett’ ige, illetve a cselekvésnév állhat a szerkezet végén is. Szintén gyakori, hogy a cselekvésneves szerkezetek okhatározói vagy célhatározói tartalmat fejeznek ki a *māγas* ’miatt, ért, számára’ névutó segítségével. Az újabb szövegekben jelentősen megnövekedett az ilyen szerkezeteknek a száma, és teljesen következetes a használatuk, ok- és célhatározói tartalmak kifejezésére – úgy látszik – szinte csak ezeket használják. Végül kevésbé gyakori, de szintén tipikus funkciója az *-n* és *-m* képzős cselekvésneveknek a tagadás kifejezése *ātīm* ’nincs’ állítmánnyal. Az újabb szövegekből származó anyagomban ilyen példák nem fordultak elő, de ez természetesen nem jelenti azt, hogy a cselekvésneveknek ez a funkciója már nem létezik.

A cselekvésnevek funkciói kapcsán megállapítottam, hogy bizonyos funkciók inkább az egyik, míg mások inkább a másik cselekvésnévhez kötődnek. Jellegzetesen az *-n* képzős cselekvésneves szerkezetek fejezik ki az utóidejűséget, az időpontot/végpontot, illetve a cél- és okhatározói tartalmakat. A tagadás kifejezése viszont inkább az *-m* képzős cselekvésnevekhez köthető.

A cselekvésneves szerkezetek legfőbb funkcióiról elmondható, hogy az újabb szövegekben talán még inkább tetten érhetők, és még egyértelműbben azonosíthatók. Azoknak az idő-, cél-, ok- és módhatározói tartalmaknak a kifejezésére, amelyeket például a

magyarban megfelelő határozói mellékmondatokkal fejezünk ki, az újabb manysi szövegekben jellegzetesen és következetesen az *-n* és *-m* képzős cselekvésneves szerkezetek használatosak. Az újabb szövegekből származó példák alapján úgy látszik tehát, hogy az *-n* és az *-m* képzők teljesen produktívan használatosak bármilyen igéből képzett főnév, cselekvésnév létrehozására, s e cselekvésnevek létrehozására jellemzően ezeket a szuffixumokat használják.

10. Summary

In my thesis I examine the morphological and syntactical characteristics of Northern Mansi action nominal constructions from a typological point of view. The reason for choosing this topic is that nominalizations and action nominal constructions have been central in linguistic research in the past few decades as they constitute an instance of structures showing categorially ambivalent behavior (c. f. Alexiadou–Rathert 2010, Ylikoski 2009, Koptjevskaja-Tamm 1993, 2003, 2005, Alexiadou 2001, Laczkó 1997, 1998, 2000a among others). On the other hand this area belongs to the lesser studied area of Mansi grammar. The main aim of my thesis is to give a detailed overview of the morphology and the syntactical behaviour of Mansi action nominal constructions.

The Mansi (or Vogul) language belongs to the Ugric group of the Finno-Ugric language family, which forms a branch of Uralic languages. Mansi is a seriously endangered language: according to the latest census data (2010) 12 262 people claimed to be of Mansi nationality, 7,6 % of which spoke Mansi, while practically everybody had proficiency in Russian. Today, under the designation Mansi usually the Northern Mansi regional dialect is meant: it is a variety spoken in a few villages by the lower Ob and its western tributaries the Sosva and Sigva rivers in the Khanty-Mansi Autonomous District (*okrug*) of the Tyumen Region (*oblast'*), as well as by the Lozva river in the Ivdel Area of the Sverdlovsk Region. I restrict my analysis to the Northern Mansi dialect only, which is also the basis of the Mansi literary language.

My research material is taken from folkloric texts collected by Bernát Munkácsi (Munkácsi, 1892–1896) and Artturi Kannisto (Kannisto–Liimola, 1951–1963) cca. 100 years ago. My thesis gives a synchronic typological description of the Mansi language state at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century. I give only tangential information on the action nominal constructions of the newer Mansi texts. The reason for this is that there is no available, present-day language material which could be considered as extensive and variable as those collections mentioned above. Another reason is that the language state represented by the folkloric texts is far less influenced by other languages (mainly by Russian) than the present-day Mansi. Thus that language state was much closer to the „original” one, which was rather untinged by language contacts and showed more coherent grammatical picture. I would like to emphasize though, that the designation „original” does not mean any kind of evaluation: I do not consider neither language state better or worse, my intention was only to show the difference between them.

The size of my corpus is approximately 160 000 words. The data I used for my analysis includes near 700 clauses containing action nominal constructions. (I restricted the number of the clauses slightly by taking into account the frequent, very similar constructions only once.)

Action nominal constructions (ANCs) are noun phrases which have an action nominal (AN) (a noun derived from a verb) as their head, and which also contain one or more reflexes of a proposition or a predicate, e. g. *the enemy's destruction of the city* (*the enemy destroyed the city*); *the loud chanting in the quad* (*chanting loudly in the quad*) (Comrie 1976: 178, Comrie–Thompson 1985: 358). Action nominal constructions typically have some of the syntactic features of both finite sentences and noun phrases with a non-derived noun as their head.

Action nominals (*Verbalnomen*, *nazvan'ie d'ejstvija*, *action nominal*, *verbal noun*, *nomen actionis*, *masdar*, and English and Latin *gerund*) traditionally constitute a subgroup of non-finite verb forms. Following Koptjevskaja-Tamm I define action nominals as nouns, or such word forms that at least occur in typical nominal positions and show inflectional properties and/or combinability with adpositions typical of nouns. They are derived from verbs in some reasonably productive way, either derivationally or inflectionally, and refer to events and/or facts (Koptjevskaja-Tamm 2005). Action nominals refer to events, like verbs do, but in contrast with verbs they do it by giving the events a name. So action nominals combine both nominal and verbal features in their semantics and morphology and different languages treat them as being closer to verbs or nouns (Koptjevskaja-Tamm 1993: 6).

In Mansi we find the deverbal nouns in *-n* and *-m* corresponding to the definition given above:

lū-majt tārä pos - nä - iγ pajta - we

horse-liver through cook-AN-TRANSL cook-PASS[3SG]

'Horse-liver is being cooked until it is completely/properly cooked.' (VNGy IV: 419)

pōl' - əm tow tōl - ma - tä sujt - i

freeze-PTCP.PST branch break-AN-SG<3SG can.be.heard-PRES[3SG]

'Snapping of a frozen branch can be heard.' (VNGy III: 70)

These deverbal nouns are traditionally considered present and past participles. Interlocking of action nominals and other non-finite verb forms in Northern Mansi is not a unique case, there are several instances crosslinguistically. As a matter of fact we cannot say that there is an exact one-to-one correspondence between non-finite forms (the infinitive, the participle, the converb and the action nominal) and their functions, as it may well be the case that non-finites are most typically used in more than one syntactic function (c. f. Ylikoski 2003: 187).

It seems that in Mansi non-finite verb forms also have more than one syntactic function, in the texts typically constructions with these verb forms appear as substitutes of relative and temporal subordinate clauses. Action nominals and other non-finite verb forms are usually not distinguished in the literature on Mansi. Constructions containing different non-finites and their different functions (as well as the function of the ‘nomen actionis’) is presented under the introduction of the non-finite verb forms (c. f. Szabó 1904: 425, 433–436; Sz. Kispál 1966; Rombandeeva 1973: 146–147; 1979: 44–49; Kálmán 1989: 62, 70; Riese 2001b: 65–70). Different authors do not even treat the non-finites uniformly: they discuss them under deverbal nouns (Szabó 1904) or as non-finite verb forms under verbs (Rombandeeva 1973) or under syntax (Riese 2001b) or treat them as separate word class (Kálmán 1976). While presenting the syntax of Mansi, they mention that constructions with non-finites are used instead of subordinate clauses and they also list the most typical constructions. It is mentioned as well that the participles and the converb can function as a noun, i. e. as an action nominal (nomen actionis).

In my thesis I argue that in my examples the Mansi deverbal nouns in *-n* and *-m* stand as action nominals (with a „complex event” reading) and not as participles. The proof for this claim is particularly the syntactic position of these deverbal nouns (they stand as the head of a noun phrase and not as attributes of nouns, and they can combine with case suffixes and postpositions) as well as their inability of expressing (relative) tense (without case suffixes or postpositions).

My analysis of Northern Mansi action nominal constructions is based on the *Leipzig Questionnaire on Nominalizations and mixed categories* (Andrej Malchukov, Maria Koptjevskaja Tamm, Peter Cole, Gabriella Hermon, Jaklin Kornfilt, Bernard Comrie, http://www.eva.mpg.de/lingua/tools/atlingboard/pdf/Malchukov_MixedCategories_Questionnaire.pdf). This questionnaire discusses the different nominalization patterns, their syntactic, morphological and semantic features crosslinguistically. In my analyses I don’t use those parameters, which deal with

other types of nominalizations, nor those, which cannot be properly examined on the basis of my data or without mother tongue competence. The parameters of the questionnaire and my analysis based on them are completed with other sources as well.

Since the action nominals in *-n* and *-m* show only a few differences concerning their morphological and syntactic behaviour, I discuss them together, referring to the possible differences when relevant.

Mansi action nominals in *-n* and *-m* can appear in complement clauses and in adverbial clauses. They can appear in all positions characteristic of nouns: as subjects, direct objects, adverbs and subject of adpositions.

Concerning the basic syntax of action nominals, their valency is one of the central and most intriguing issues. The expression of the subject and the direct object in the action nominal constructions provides perhaps the most interesting evidence for the hybrid verbal-nominal nature of the action nominal. In Mansi ANCs the subject of both intransitive and transitive verbs appear as unmarked possessor, or it is only crossreferenced by the possessive style of agreement. In case of transitive ANCs both arguments (the subject and the direct object) can be present: the subject as an unmarked possessor (as mentioned above) and the direct object is also unmarked if it is a noun, while it is in the accusative case if it is a pronoun (similarly to the sentences with a finite verb). The order of the arguments corresponds to the basic word-order of Mansi (SOV). However, in the majority of the examples only the direct object is present in the construction and the subject is only crossreferenced by the possessive style of agreement.

In case of ANCs with a passive meaning, the (general or indefinite) subject is not expressed in the construction while the action nominal agrees with the direct object instead of the subject (in the possessive style of agreement).

In conclusion we can claim that Mansi ANCs belong to the Pos-Acc type of nominalizations (the subject of both intransitive and transitive verbs appears as a possessor while the direct object retains its original marking). Mansi action nominals thus have syntactic features to some extent similar to that of noun phrases and to some extent similar to that of sentences with a finite verb. Appearing of the subject (of both intransitive and transitive verbs) as possessor in ANC links the syntax of the action nominals to the noun phrase, while the fact that the pronominal direct object preserves its original accusative case links it rather to sentences with a finite verb.

Applying the possessive style of agreement in the ANC is not compulsory, but the majority of the examples contains action nominals agreeing with the subject. According to the preliminary expectations, if the action nominal agrees with the subject, then it is less typical for the subject to be present in the ANC (thus the „double marking” is not necessary but it is not forbidden either). However, if there is no agreement with the subject, then it is more frequent that the ANC contains an overt subject (but omitting of the subject is possible, too).

Concerning the verbal features of Mansi action nominals it can be stated that most of these features are lost in nominalization. Tense and mood are not retained at all, action nominals can express a kind of relative tense (compared to the finite verb of the sentence) in certain cases only with the help of case suffixes and postpositions. The active/passive distinction characteristic of the finite verbs is not retained morphologically in ANCs either. However, it is retained syntactically, namely in those „passive” ANCs, in which the subject is not expressed but the action nominal agrees with the (emphatic) direct object instead of the subject (see above). Thus the object agreement is also retained only in these „passive” ANCs while it is lost in the active ones. Object agreement in these ANCs, however, is a possessive style of agreement unlike in the case of finite verbs (using verbal suffixes). Similarly to the object agreement, the subject agreement appearing in ANCs is also a possessive style of agreement: a possessive suffix on the action nominal can refer to the original subject of the nominalized verb, but the presence of this possessive suffix (as an agreement marker) is not compulsory. Besides these features, the verbal category of negation is preserved in ANCs as well. This operates similarly in case of action nominals and finite verbs regarding both its form and function.

Comparing Mansi ANCs to sentences with finite verbs, I examine the marking of the subject, the direct object as well as other arguments and modifiers.

As it was mentioned above, the subject of both intransitive and transitive verbs appears unmarked in ANCs, similarly to sentences. However, while subject agreement on the finite verb is compulsory in the sentences, in ANCs it is optional. In most of the examples the action nominal still agrees with the subject, but this agreement is a nominal (possessive) style of agreement instead of the verbal type agreement present in the sentences.

The direct object is also expressed similarly in both sentences and ANCs: the nominal direct object in nominative case while the pronominal one in accusative. In sentences there can be object agreement as well, but the rules of this agreement are not completely clear. In

nominalization the object agreement can be found only in the „passive” ANCs, but it is not the verbal, but the nominal type of agreement.

The oblique arguments – as it is attested cross-linguistically – retain their original form also in Mansi ANCs, and they appear with case suffixes or postpositions required by the original verb, similarly to sentences.

Regarding the modifiers it can be stated that Mansi action nominals in *-n* and *-m* most frequently combine with adverbs of time, but they can also combine with adverbs of place and manner. Nominal modifiers (adjectives) are not used in Mansi ANCs, the action nominals combine with verbal (adverbial) modifiers instead.

Concerning the nominal categories, Mansi action nominals in *-n* and *-m* can combine with certain case suffixes (locative and translative), possessive suffixes (as agreement markers agreeing with the subject or the direct object) as well as postpositions. Combining with the translative suffix is typical only for the action nominals in *-n* while the locative ending is mostly combined with the action nominals in *-m*. Regarding postpositions, action nominals in *-n* mostly combine with *χalt* 'during, when' and action nominals in *-m* most frequently combine with *jui-pālt* 'after'. Clear examples for action nominals combining with determiners (demonstratives) were not found in my corpus. Allowing nominal (adjectival) modification is uncharacteristic of Mansi action nominals.

On the basis of my analysis Mansi action nominals in *-n* and *-m* show a mixture of nominal and verbal features and action nominal constructions containing them have the syntactic features of both finite sentences and noun phrases with a non-derived noun as their head accordingly.

Mansi action nominals have the following nominal features:

1. The ability of combining with case suffixes, postpositions and possessive suffixes.
2. Appearing of the subject (of both intransitive and transitive verbs) as a possessor in the nominalized construction, i.e. appearing of the nominal possessive style of agreement.
3. Appearing of the nominal type of agreement also in the case of the direct object in ANCs with a passive meaning.

Their verbal features are as follows:

1. The ability of the pronominal direct object for retaining its accusative case.
2. Preserving the verbal category of negation.
3. Combining with verbal (adverbial) modifiers.

As it can be seen, most of the verbal categories are lost in the nominalization and those which are retained – except for negation –, are retained only syntactically (voice), or only partly or combining with nominal features (expressing the direct object in passive ANCs, subject and object agreement). Nominal features are, however, almost completely retained, except for that allowing nominal modifiers is uncharacteristic of ANCs. Considering these facts, Mansi action nominals seem to be of more nominal than verbal nature.

Mansi ANCs are similar to noun phrases in the way of expressing the subject, since subject appears as a possessor in the nominalized constructions. Expression of the direct object in the passive ANCs is similar as well, this is also a feature rather characteristic of noun phrases.

The facts, that the pronominal direct object retains its accusative case and that oblique arguments appear in the ANCs in a similar form than in the sentences, however, link Mansi ANCs rather to sentences with a finite verb. Combining with adverbial modifiers is also a feature characteristic of sentences. The presence of subject agreement in ANCs can also be regarded as a clausal feature, although unlike in sentences, in ANCs it is not compulsory and it is not the clausal (verbal) type of agreement. (The possibility of object agreement in ANCs can be partly considered a clausal feature, too, this agreement, however, is strongly limited /appears only in passive ANCs/ and even if it appears, it is a nominal style of agreement.)

In conclusion it can be stated that Mansi action nominal constructions seem to have more clausal features than those features characteristic of noun phrases.

In my thesis I also made a supplementary examination of the ANCs in newer Mansi texts, my findings regarding these ANCs, however, cannot be considered absolutely valid. It was not my intention to give a detailed analysis of the newer texts, my aim was only to give a general overview on the ANCs of the newer language state. My analysis was based on 14 issues (62 800 words, 200 ANCs) of the Mansi newspaper *Luyima Seripos*.

I found that there is no significant difference in the morphological and syntactical features nor in the use of ANCs between the older and newer texts. Action nominals appear in the same positions as in the folklore texts. On the basis of the examples it seems that the marking of the basic arguments has not changed either. The subject of both intransitive and transitive verbs is still expressed by nominal (possessive style) marking. The nominal direct object is still unmarked in ANCs and the pronominal object retains its original marking (the accusative).

The most important change in the newer texts is the remarkable increase of action nominals without possessive suffixes, i.e. action nominals without subject agreement. This can be explained by the nature of the source of the data: impersonal or passive structures are very frequent and typical in the newspaper-texts, and in these structures the action nominal has a general, indefinite or unknown subject. It seems that in case of this kind of subject there is no subject agreement in the ANC. While in the folklore texts the action nominal of these passive ANCs agreed with the direct object, in the newer texts it is not necessarily the case, in most of the passive ANCs of newer texts there is no subject nor object agreement.

Another difference between the older and the newer texts is the change of the proportion of overt and zero subjects. In the folklore texts, according to our preliminary expectations, if the action nominal agrees with the subject, then it is less typical for the subject to be present in the ANC but if there is no agreement with the subject, then it is more frequent that the ANC contains an overt subject. However, it seems that in the newer texts an almost inverse situation can be found, or at least the traces of the loosening of the „logical” order can be seen.

Concerning the retaining of verbal categories there is no change in ANCs of the newer texts. The only possible difference could be that the object agreement characteristic of passive ANCs in the older texts seems to be less frequent in the newer ones (as mentioned above). This would also mean that the active/passive distinction is mostly lost even in syntactically in the ANCs of the newer texts.

Regarding other parameters of my survey (like marking of the oblique arguments, combining with modifiers, appearance of nominal categories) no difference can be detected between the ANCs of the older and the newer texts.

Finally I gave an overview on the most typical and most frequent functions of Mansi ANCs, characteristic of both older and newer texts.

The most typical and most frequent function of ANCs is the expression („substitution”) of adverbial clauses. In particular, the ANCs can express action or event that happened before, after or at the same time as the action expressed by the finite verb, or they can express a kind of terminus as well. Another, less frequent function of the ANCs is the expression of present perfect. These ANCs are constructed as follows: *action nominal + period of time in translative + jēmtas* 'became'.

ANCs frequently substitute reason or purpose clauses with the help of the postposition *māγas* 'because of; in order to, for'. The number of this kind of constructions shows a definite

increase in the newer texts, and their use is completely consequent, it seems to be almost the only way of expressing reason or purpose.

Finally the least frequent function of ANCs is to express negation with the combination of the action nominal and the predicate *ā'im* (negative existential verb). These constructions are quite rare due to the fact that they do not represent the standard form of negation, but they are still typical constructions also attested in Kanhty, the other Ob-Ugric language.

Regarding the main functions of ANCs in conclusion it can be stated that these functions are even more apparent and more frequently applied in the newer texts. Instead of time-, purpose-, reason- and manner adverbial clauses typically and consequently these action nominal constructions containing action nominals in *-n* and *-m* are used in newer Mansi texts. On the basis of the data from newer texts the suffixes *-n* and *-m* seem to be completely productive for deriving action nominals from any verb, and for creating action nominals usually these suffixes are used accordingly.

Köszönetnyilvánítás

Először is szeretném köszönetemet kifejezni témavezetőmnek, Dr. Bakró-Nagy Marianne-nak segítségéért, hasznos tanácsaiért és észrevételeiért, amelyek sokszor új megvilágításba helyeztek bizonyos kérdéseket, s ezáltal új irányba terelték elképzeléseimet.

Köszönettel tartozom előopponenseimnek, Dr. Csepregi Mártának és Dr. Egedi Barbarának építő jellegű kritikai megjegyzéseikért és javaslataikért, amelyek nagyban hozzájárultak dolgozatom végső formájának kialakításához.

Köszönöm kollégáimnak támogatásukat és bátorításukat. Különösen hálás vagyok Sipőcz Katinak a sok-sok segítségért, és azért, hogy mindig készen állt foglalkozni velem és a dolgozatommal akár a manysi példákról, akár az elméleti kérdésekről, akár formai problémákról, vagy bármi másról volt szó, valamint azért, hogy a kritikus pillanatokban is mindig lehetett rá számítani. Hálás vagyok továbbá Kozmács Istvánnak, kollégámnak és volt tanáromnak a különleges órákért és az azokat követő beszélgetésekért, amelyeken a nyelvészet mellett sok minden más is szóba került, valamint az általa nyújtott, létfontosságú technikai segítségért. Köszönet Szeverényi Sándornak, amiért megosztotta velem a dolgozatírással kapcsolatos tapasztalatait, valamint hogy felhívta figyelmemet a mottó fontosságára.

Köszönöm barátaimnak érdeklődésüket, amellyel végigkísérték a dolgozat elkészültét, és hálás vagyok, amiért nem kérdezték a kelleténél többször, hogy állok az írással. Külön köszönet Ritának a régóta tartó, folyamatos bátorításért és az állandó biztatásért. Emellett különösen hálás vagyok Dórinak és Gergőnek, akik hol társaságukkal, hol finom ebédekkel, hol pedig pusztán érdeklődésükkel – vagy bármivel, amire éppen szükségem volt – járultak hozzá dolgozatom megszületéséhez.

Szívből köszönöm szüleimnek és nagyszüleimnek, hogy mindig mindenben mellettem álltak, és türelemmel kivárták dolgozatom elkészülését. Ajánlom ezt a dolgozatot nagymamám emlékének, aki szintén mindig nagy figyelemmel követte tanulmányaimat és munkámat.

A manysi példák forrása:

Kannisto, Artturi – Liimola, Matti – Eiras, Vuokko (1982): *Wogulische Volksdichtung. Wörterverzeichnis zu den Bänden I–VI*. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki. MSFOu. 180.

Lujima Seripos [Луима Серипос]. Ханты-Мансийский Автономный Округ – Югра газета. Ханты-Мансийск.

1991/6. (03.30), 1992/1. (01.18.), 1992/3. (02.15.), 1992/5. (03.07.), 1992/7. (04.07.), 1992/9. (05.16.), 1993/7. (04.10.), 2004/45. (11.06.), 2011/1. (01.01.), 2011/42. (10.08.), 2011/45. (11.12.), 2011/49. (12.10.), 2011/50. (12.17.), 2012/31. (12.07.)

Munkácsi Bernát (1892–1896): *Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV*. MTA, Budapest.

Bibliográfia

- Aikhenvald, Alexandra Y. (2004): *Evidentiality*. Oxford University Press, Oxford.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2012): The essence of mirativity. *Linguistic Typology* 16: 435–485.
- Alexiadou, Artemis (2001): *Functional structure in nominals: nominalization and ergativity*. John Benjamins, Amsterdam.
- Alexiadou, Artemis – Rathert, Monika (eds.) (2010): *The Syntax of Nominalizations across Languages and Frameworks*. De Gruyter Mouton, Berlin/New York.
- Balandin, A. N. – Vahruseva, M. P. (1957): *Mansijskij jazyk. [Мансийский язык.]* Ленинград.
- Bašić, Monika (2010): On the morphological make-up of nominalizations in Serbian. In: Alexiadou, Artemis – Rathert, Monika (eds.), *The Syntax of Nominalizations across Languages and Frameworks*. De Gruyter Mouton, Berlin/New York. 39–66.
- Bereczki Gábor (1990): *Chrestomathia ceremissica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bíró Bernadett – Sipőcz Katalin (2006): Manysiul ma? *Nyelvtudomány* II. Új folyam. XLIII: 21–35. Szeged.
- Bíró Bernadett – Sipőcz Katalin (2009): Language shift among the Mansi. In: Stanford, James N. – Preston, Dennis R. (eds.), *Variation in Indigenous Minority Languages*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia. 321–346.
- Bisang, Walter (2001): Finite vs. non finite languages. In: Haspelmath, Martin et. al., *Language Typology and Language Universals. An International Handbook. Volume 2*. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 1400–1413.
- Borer, Hagit (2003): Exo-Skeletal vs. Endo-Skeletal Explanations: Syntactic Projections and the Lexicon. In: Moore, John and Polinsky, Maria (eds.), *The Nature of Explanation in Linguistic Theory*. CSLI Publications, Stanford. 31–67.
- Borsley, Robert D. – Kornfilt, Jaklin (2000): Mixed and Extended Projections. In: Borsley, R. (ed.), *The Nature and Function of Syntactic Categories. Syntax and Semantics* 32. Academic Press, San Diego. 101–131.
- Chomsky, Noam (1970): Remarks on Nominalization. In: Jacobs, Roderick and Rosenbaum, Peter (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*. Ginn and co. Waltham, Massachusetts. 184–221.
- Collinder, Björn (1957): *Survey of the Uralic languages*. Almquist and Wiksell, Stockholm.
- Collinder, Björn (1960): *Comparative grammar of the Uralic languages*. Almquist and

- Wiksell, Stockholm.
- Comrie, Bernard (1976): The Syntax of Action Nominals: A Cross-Language Study. *Lingua* 40: 177–201.
- Comrie, Bernard – Thompson, Sandra Annear (1985): Lexical nominalization. In: Shopen, Timothy (ed.), *Language typology and syntactic description III*. Cambridge University Press, Cambridge. 349–398.
- Cristofaro, Sonia (2003): *Subordination*. Oxford University Press, Oxford.
- Croft, William (1991): *Syntactic categories and grammatical relations*. University of Chicago Press, Chicago.
- Csepregi Márta (2012): Participiális jelzős szerkezetek két hanti nyelvjárásban. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 61–94.
- Csepregi Márta (2013a): Evidentiality in Khanty dialects. (Evidentialiaali hantin murteissa) (konferencia-előadás) Grammar and Context, Tartu, 6 – 8 June 2013.
- Csepregi Márta (2013b): Többfunkciós morféma- és kapcsolatok a szurguti hantiban. *Nyelvtudományi Közlemények* 109: 91–108.
- Csúcs Sándor (1990): *Chrestomathia votiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- DeLancey, Scott (1997): Mirativity: The grammatical marking of unexpected information. *Linguistic Typology* 1: 33–52.
- DeLancey, Scott (2001): The mirative and evidentiality. *Journal of Pragmatics* 33: 369–382.
- Dubrovina, Z. M. (1972): *Infinitivy v finskom jazyke*. Leningrad University Press, Leningrad.
- Evans, Nicholas (2007): Insubordination and its uses. In: Nikolaeva, Irina (ed.), *Finiteness: Theoretical and Empirical Foundations*. Oxford University Press, Oxford. 366–431.
- É. Kiss Katalin (1998): Mondattan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter, *Új Magyar Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest. 17–290.
- Fokos-Fuchs Dávid (1958): Die Verbaladverbien der permischen Sprachen. *Acta linguistica Academiae scientiarum Hungaricae* VIII: 273–342.
- Genetti, Carol (2005): The participial construction in Dolakha Newar: Syntactic implications of an Asian converb. *Studies in Language* 29 (1): 35–87.
- Genetti, Carol (2007): *A grammar of Dolakha Newar*. (Mouton Grammar Library, 40.). Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- Genetti, Carol – Bartee, Ellen – Coupe, A.R. – Hildebrandt, Kristine – Lin, You-Jing (2008): Syntactic Aspects of Nominalization in Five Tibeto-Burman Languages of the Himalayan Area. *Linguistics of the Tibeto-Burman Area* 31.2: 97–144.

http://www.linguistics.ucsb.edu/sites/secure.lsit.ucsb.edu.ling.cms/files/sitefiles/people/genetti/Genetti_et_al_nominalization_LTBA.pdf

(hozzáférés: 2014. június 11.)

Georgieva, Ekaterina (2012): Igeneves szerkezetek az udmurt nyelvben. Szakdolgozat. SZTE, Szeged. Kézirat.

Gerasimova, Diana V. [Герасимова Диана В.] (2004): *Mansijskij jazyk v tablicah.*

[Мансийский язык в таблицах.] Филиал издательство «Просвещение», Санкт-Петербург.

Givón, Talmi (1990): *Syntax. A Functional-Typological Introduction Volume II.* John Benjamin Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.

Grimshaw, Jane (1990): *Argument Structure.* MIT Press, Cambridge.

Hajdú Péter – Domokos Péter (1987): *Die uralischen Sprachen und Literaturen.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Haspelmath, Martin (1994): Passive participles across languages. In: Fox, Barbara and Hopper, Paul (eds.), *Voice: Form and Function.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. 151–177.

Haspelmath, Martin (1995): The converb as a cross-linguistically valid category. In: Haspelmath, Martin & König, Ekkehard (eds.), *Converbs in cross-linguistic perspective. Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial participles, gerunds. Empirical Approaches to Language Typology 13.* Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 1–56.

Haspelmath, Martin (1996): Word-class-changing Inflection and Morphological Theory. In: Booij, Geert & van Marle, Jaap (eds.), *Yearbook of Morphology.* Kluwer, Dordrecht. 43–66.

Haspelmath, Martin (1999): Converb. In: Brown, Keith & Miller, Jim (eds.): *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories.* Elsevier Science, Amsterdam. 110–115.

Hoekstra, T. (1986): Deverbalization and Inheritance. *Linguistics* vol. 24, 3: 549–584.

Itkonen, Esa (1991): *Universal History of Linguistics: India, China, Arabia, Europe.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.

Jackendoff, Ray (1977): *X'-Syntax. A Study of Phrase Structure.* The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Jakobson, Roman O. (1957): *Shifters, verbal categories, and the Russian verb.* MA: Harvard University Press, Cambridge.

- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1951–1963): *Wogulische Volksdichtung I–VI*. MSFOu. 101, 109, 111, 114, 116, 134.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti – Eiras, Vuokko (1982): *Wogulische Volksdichtung. Wörterverzeichnis zu den Bänden I–VI*. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki. MSFOu. 180.
- Karlsson, Fred (1982): *Suomen peruskielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kálmán Béla (1989): *Chrestomathia Vogulica*. Tankönyvkiadó, Budapest. (harmadik kiadás)
- Károly Sándor (1955): A magyar kettős tárgyú szerkezetek kialakulásáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 56: 149–153.
- Kenesei István (2000): Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan III. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 75–136
- Koptjevskaja-Tamm, Maria (1993): *Nominalizations*. Routledge, London – New-York.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria (2003): Action nominal constructions in the languages of Europe. In: Plank, F. (ed.), *Noun phrase structure in the languages of Europe*. Mouton de Gruyter, Berlin. 723–761.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria (2005): Action nominal constructions. In: Dryer, Matthew S. & Haspelmath, Martin (eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Max Planck Digital Library, Munich. Chapter 62.
<http://wals.info/chapter/62>
 (hozzáférés: 2011. november 7.)
- Koskinen, Päivi (1998): Features and Categories: Non-finite Constructions in Finnish. PhD-thesis, University of Toronto.
<https://jpls.library.utoronto.ca/index.php/twpl/article/view/6514>
 (hozzáférés: 2011. október 3.)
- Kulonen, Ulla-Maija (1989): *The Passive in Ob-Ugrian [SUST 203]*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Laczko Tibor (1997): Action Nominalization and the Possessor Function Within Hungarian and English Noun Phrases. *Acta Linguistica Hungarica* 44: 413–475.
- Laczko Tibor (1998): Some Remarks on Argument Structure Inheritance by Derived Nominals. In: József Andor–Béla Hollósy–Tibor Laczko–Péter Pelyvás (eds.), *The Diversity of Linguistic Description. Studies in Linguistics. In Honour of Béla Korponay*. KLTE, Debrecen. 219–240.
- Laczko Tibor (2000a): Az ige argumentumszerkezetét megőrző főnévképzés. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan III. Morfológia*. Akadémiai Kiadó,

- Budapest. 293–409.
- Laczkó Tibor (2000b): Volt-e szenvedő használata az -ó/-ő képzős melléknévi igenévnek? In: Hoffmann István – Kis Tamás – Nyirkos István (szerk.), *Magyar Nyelvjárások XXXVIII.* Debreceni Egyetem, Debrecen. 283–297.
- Lees, Robert B. (1960): *The Grammar of English Nominalizations*. Mouton, The Hague.
- Lehmann, Christian (1984): *Der Relativsatz*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Malchukov, Andrej L. (2004): *Nominalization/verbalization: constraining a typology of transcategorial operations*. LINCOM, München.
- Malchukov, Andrej – Maria Koptjevskaja Tamm – Peter Cole – Gabriella Hermon – Jaklin Kornfilt – Bernard Comrie (2008): Leipzig Questionnaire on Nominalizations and mixed categories.
http://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-lingboard/pdf/Malchukov_MixedCategories_Questionnaire.pdf
 (hozzáférés: 2011. július 12.)
- Matisoff, James A. (1972): Lahu Nominalization, Relativization and Genitivization. In: Kimball, J. P. (ed.), *Syntax and Semantics. Volume 1*. Seminar Press Inc., New York. 237–258.
- Munkácsi Bernát (1892–1896): *Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV*. MTA, Budapest.
- Munkácsi Bernát (1894): *A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve*. MTA, Budapest.
- Munkácsi Bernát – Kálmán Béla (1986): *Wogulisches Wörterbuch*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nedjalkov, Vladimir P. (1995): Some typological parameters of converbs. In: Haspelmath, Martin & König, Ekkehard (eds.), *Converbs in Cross-Linguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms – Adverbial Participles, Gerunds*. Empirical approaches to language typology 13. Mouton de Gruyter, Berlin. 97–136.
- Nedjalkov, Igor V. (1998): Converbs in the languages of Europe. In: van der Auwera, Johan & Dónall P. Ó Baoill (eds.), *Adverbial constructions in the languages of Europe*. Empirical Approaches to Language Typology 20. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 421–455.
- Nikanne, Urpo (1997): Suomen infiniittisten adjunktien temporaalinen tulkinta. *Virittäjä* 101: 338–357.
- Nikolaeva, Irina (1999): *Ostyak. Languages of the World/Materials*, 305. Lincom Europa, München.
- Noonan, Michael (1985): Complementation. In: Shopen, Timothy (ed.), *Language Typology*

- and *Syntactic Description, Volume II: Complex Constructions*. Cambridge University Press, Cambridge. 42–140.
- Procházková, Vera (2006): The Argument Structure of Czech event nominals. MA thesis, University of Tromsø.
<http://www.ub.uit.no/munin/bitstream/handle/10037/958/thesis.pdf?sequence=1>
 (hozzáférés: 2011. július 11.)
- Pusztay János (2006): *Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Rappaport, Malka (1983): On the nature of derived nominals. In: Levin, Lori –Rappaport, Malka –Zaenen, Annie (eds.), *Papers in LFG*. Indiana University Linguistic Club, Bloomington. 113–142.
- Rédei Károly (1978): *Chrestomathia syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Riese, Timothy (2001a): *Historische Nominalderivation des Wogulischen. Studia Uralica 10*. Harrasowitz Verlag, Wiesbaden. 60–125.
- Riese, Timothy (2001b): *Vogul. Languages of the World/Materials 158*. Lincom Europa, Muenchen.
- Riese, Timothy (2001c): Articles in Vogul? In: *Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére. Folia Uralica Debreceniensia 8*. Debrecen – Jyväskylä. 515–519.
- Rombandeeva, Evdokia Ivanovna [Ромбандеева, Евдокия Ивановна] (1966a): *Mansijskij jazyk. [Мансийский язык.]* In: Языки народов СССР III. Москва. 343–360.
- Rombandeeva, Evdokia Ivanovna [Ромбандеева, Евдокия Ивановна] (1966b): *K voprosu o prot'ivopostavlen'ii opred'elennost'i i n'eopred'elennost'i v mansijskom jazyke. [К вопросу о противопоставлении определенности и неопределенности в мансийском языке.]* SFU 2: 273–278.
- Rombandeeva, Evdokia Ivanovna [Ромбандеева, Евдокия Ивановна] (1973), *Mansijskij (vogulskij) jazyk. [Мансийский (вогульский) язык.]* Издательство «Наука», Москва. 65–79.
- Rombandeeva, Evdokia Ivanovna [Ромбандеева, Евдокия Ивановна] (1979), *Sintaksis mansijskovo (vogulskovo) jazyka. [Синтаксис мансийского (вогульского) языка.]* Издательство «Наука», Москва. 44–49.
- Rombandeeva, Evdokia Ivanovna – Vahruseva, M. P. [Ромбандеева, Евдокия Ивановна – Вахрушева, М. П.] (1989): *Mansijskij jazyk. [Мансийский язык.]* Просвещение Ленинградское отделение, Ленинград.
- Saltarelli, Mario (1988): *Basque*. Routledge, London.

- Sipőcz Katalin (2006): Van-e névelő a manysiban? (konferencia-előadás) Budapesti Uráli Műhely (BUM) 5. SzóOSZTÁLYtalálkozó, Budapest, 2006. január 11–13.
- Sipőcz Katalin (2008): Definite conjugation in Uralic languages. (konferencia-előadás) Database of Uralic Typology Conference, Vienna, 26–27 September 2008.
- Sipőcz Katalin (2014): Negation in Mansi. (megjelenés előtt)
- Skribnik, Elena (1998): K voprosu o neočevidnom naklonenii v mansijskom jazyke: struktúra i semantika. In: *Jazyki korennyx narodov Sibiri* 4, 197–215.
- Skribnik, Elena (2001): Pragmatic Structuring in Northern Mansi. *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum Pars* 6. Tartu, 222–239.
- Skribnik, Elena – Gwen Janda (2012): Northern Mansi Miratives. (konferencia-előadás) EuroBABEL Final Conference, Leiden, 24 August 2012.
http://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/media/downloads/grammar/NorthernMansi/Syntax/Northern_Mansi_Miratives.pdf
 (hozzáférés: 2014. március 3.)
- Szabó Dezső (1904): A vogul szóképzés. *Nyelvtudományi Közlemények* 34: 417–443.
- Sz. Kispál Magdolna (1966): *A vogul igenév mondattana*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Teiermayer Andrea (2002): Cselekvésnevek az udmurtban. Szakdolgozat, SZTE, Szeged. Kézirat.
- Tikkanen, Bertil (2001): Converbs. In: Haspelmath, Martin & König, Ekkehard & Oesterreicher, Wulf & Raible, Wolfgang (eds.), *Language Typology and Language Universals: An International Handbook. Volume 2. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft* 20.2. Walter de Gruyter, Berlin. 1112–1123.
- Wagner-Nagy Beáta (2011): *On the Typology of Negation in Ob-Ugric and Samoyedic languages*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = MSFOu 262. Helsinki
- White, Leila (2003): *Suomen kielioppia ulkomaalaisille*. 5. kiadás. Finn Lectura, Helsinki.
- Ylikoski, Jussi (2003): Defining non-finites: action nominals, converbs and infinitives. *SKY Journal of Linguistics* 16: 185–237.
- Ylikoski, Jussi (2009): *Non-finites in North Saami*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = MSFOu 257.